

HVORVIDT
ERE DE ALMINDELIGE
RETS- OG MORALLOVE,
DER
I BORGERLIGE SELSKABER
OG
FOR EENSLIGE PERSONER I DERES PRIVATE FORHOLD
UNÆGTELIG ERE GYLDIGE,
OGSAA
ANVENDELIGE PAA OFFENTLIGE PERSONER
SAMT
HELE NATIONERS OG STATERS INDBYRDES
FORHOLD,
DER ENDNU LEVE I DEN SAA KALDTE NATURLIGE
TILSTAND I HENSEENDE TIL HVERANDRE?

AF
N. T R E S C H O W,
KONGELIG NORSK STATSRAAD, RIDDER AF DANNEBROGEN OG NORDSTIERNEORDENEN.

RETS OG MORALLOVE

I FORGÆLLIGE SELSKABER

FOR EENSLEGE PERSONER I DERES PRIVATE FORHOLD
UNEGTIGE ERB GYLINGE

ANVENDELIGE PAA OTTENTLIGE PERSONER

HELE NATIONENS OG STATERES INDBYRDES
FORHOLD

DER INDVIKLEVE I DEN SAA KALDE NATURLIGE
TILSTAND I HENSEENDE TIL HVAERANDRE

N. Y. R. S. C. H. W.

KONKORDIA NOSTRA STATVAD. KIGER PAA HVAERANDRENS OG KORTSINDIGHEDEN.

H. 1812. 11. 11. 1812.

At der i enhver Stat ere Rettigheder og Love, uden hvis Haandhævelse det offentlige Væsen nødvendig maa gaae til Grunde, er en Sandhed, hvorom Ingen alvorlig har kunnet tvivle, hvor afsagt Fiende af Retfærdighed han end ellers kunde være. Thi hvad *Karneades* eller andre Philosopher, saavel af den academiske, som egentlig skeptiske Skole skulle have indvendt derimod, sigtede dog kun til endog paa denne Maade at godtgjøre den almindelige Sætning, at Inter er saa vist, det jo, som Gienstand for en af Principer strængt udledet Videnskab, ved samme Slags og ligesaa stærke Grunde kan kuldka-stes, ei til at ophæve al Sandsynlighed selv, der ved en dyb Følelse og dunkel Ahnelse af det Sande gemeenlig langt mægtigere end nogen Anden bestemmer os til at handle, og uden hvilken det menneskelige Liv ingenlunde kan bestaae. Ja, de, der i andre Ting aldeles mistvivlede om Mueligheden af Sandheds Udfindelse, berettes dog, hvad Moralen angaaer, med Bestandighed at have holdt sig til det ene Partie, og med Fornöielse at have skienket hiin indvortes Følelse, med hvilken de elskede Ret og Ære frem for alle Ting, det Bifald, som de nægtede ei alene Fornuften, men de udvortes Sandser selv. Saaledes var der Ingen blandt alle *Socrates's* Efterfølgere, der ivrigere end *Pyrrho*, Skeptikernes Fader, forfægtede Dydens Sag; og den *Timon*, der endnu maa bære Nav-

net Misanthrop, hadede Mennesker og især Philosopher ei af nogen anden Aarsag end fordi han hadede Laster, og strax vilde have forsonet sig med hine, saasnart han hos dem, som hos Hernophanes, hvilken han i sine bekiendte Siller har begegnet med udmærket Agtelse, eller, som hos Pyrrho selv, havde bemærket nogle Spør af en ædel Character.

Jeg veed vel, der aldrig har manglet saadanne Mænd, som jo have paastaet, at Dyden aldeles ei er grundet paa Naturen eller Fornuften selv, men paa Vaner og en positiv Lovgivning alene, og at denne Mening ligesaavel blandt de nyere og mest oplyste Nationer, som fordem i *Socrates's* og *Platos* Tid hos Grækerne, har sine, ja, maaskee endnu flere, skiöndt nuomstunder mestendeels forborgne Tilhængere. Da hverken Undseelse eller nogen anden Frygt hindrede Grækerne fra offentlig at bekiende, hvad de virkelig billigede, vi derimod tidt ved begge afholdes derfra, og undertiden af Statsklogskab tillige, der nöder endog de Mægtigste til udvortes at vise et Slags Kierlighed til Retfærdighed og andre Dyder, og til saavel hos Undersaatterne ved Straffe at hævne deres Foragt, som hos Fyrster og fremmede Stater selv aabenbar at afskye samme. Intet er derfor enten i Fred eller Krig almindeligere, end at Enhver vidtlöftigt udvikler sin Sags Retfærdighed, med de prægtigste Talemaader ophöier sin egen Redelighed, Billighed, Höimodighed, Maadeholdenhed, ja, endog Aabenhierlighed, og derimod med sorte Farver afmaler sine Fienders Troelöshed, Begierlighed og Ærgierrighed; vist ikke, fordi man virkelig tænker saa, men fordi man enten troer eller önsker, at Mængden i sin Forblindelse maa beholde denæ Tænkemaade. Thi at en passende

Retsorden er fornøden til at holde Undersaatterne i Aev kan Ingen bedre vide end de, der beherske dem: men da man tillige er overbevist om, at al Regiering, alle Love have en vis Nytte til Formaal, og at denne bestaaer deels i Statsforfatningens Vedligeholdelse, deels i Magt og udvortes Velstand, til hvis Forsvar og Forøgelse man endelig maa tage Tidens og Menneskers foranderlige Character i Betragtning: da dernæst Regentens og de adskillige Stænders Fordele, hvoraf Staten er sammensat, tidt ere stridige, og Menneskers saa modsatte Tilböieligheder ei let kunne bringes til nogen Harmonie; saa bliver intet Andet tilbage, end at Staternes Overhoveder ophitte visse Navne, der kunne synes at udtrykke, hvad Alle i Almindelighed maae attraae: disse ere Dyds, Retfærdigheds og andre, der klinge vel i ethvert, men fornemmelig i Almuens Örne, endskiöndt de i Mening og Bemærkelse hos denne og dens Beherskere kunne være meget forskellige. Dette er uden Tvivl den Theorie, der, skiöndt ikke ganske tydelig tænkt, dog i Gierningen leder mange Statsmænds Handlinger, og næsten paa ethvert Blad i den borgerlige Historie findes saa rigtig udtrykt, som de handlende Personers individuelle Tænkemaade og de mange Slags Hindringer, der i Udförelsen altid forekomme, uagtet al Overeensstemmelse i Principerne, nogenledes kunne tillade.

At udrydde denne Mening, saavidt ved Skrivter mueligt kan være, at aabenbare Rettens og Dydens enige Væsen og gaae tilbage til dens förste Grunde, for deraf at oplyse, at, hvor uligeartede og mangfoldige vore Pligter end kunne være, saa udspringe de dog af samme Kilde, dette er for nærværende Tid dog ei min Agr. Philosophiske Afhandlinger over denne Materie ere vel ei uden Nyt-

te, men virke umiddelbar kun paa dem, der have Tid og Lyst til de høiere Undersøgelser, som fornemmelig i Eensomhed og langt fra offentlige Forretninger kunne have Sted, først giennem en lang Omvei og følgelig seent paa de Övrige, der enten i de fornemste eller blot underordnede Roller selv fremtræde paa den store Skueplads. En nærmere Nytte synes man deraf at kunne love sig, naar man ligefrem og med uimodsigelige Grunde kunde vise, at det, hvad Dyd og Retfærdighed angaaer, i det offentlige Liv forholder sig paa samme Maade som i det private, med Folk og Stater som med eenslige Personer, og at alt, hvad Retfærdighed, Mod, Afholdenhed og Visdom foreskriver disse, ogsaa af hine bør udøves, eller ei efterlades. Thi, da Ingen nægter, at disse Dyder hos Borgere til et roeligt og lykkeligt Liv ere yderst vigtige; saa følger, at, hvis Grunden dertil, hvad de store saavel som mindre Selskabers Forhold angaaer mod hverandre, just ere de selv samme; saa ere de ei heller Frugter af besynderlige Vedtægter eller Maximer, men af Tingenes eget Væsen og den fælles almeengyldige Fornuft.

Endskiöndt Philosophernes Meninger om Moralens første Grunde neppe kunne tælles, end sige hver for sig giennemgaaes; saa kan man dog gierne indbefatte dem allesammen under to Hovedarter: blandt hvilke den ene betragter det høieste Gode, eller alle Tings Endemaal, som bestaaende i en Idee, eller et af de Nyere saa kaldet reent Begreb, hvorved man abstraherer fra al sandelig Stof og Attraa: den anden vil derimod, at Lyksalighed skal være Maalet for enhver menneskelig Tilböielighed, og at dette Gode aldeles ikke lader sig tænke uden behagelige Fölelser, der enten umid-

delbart reise sig af Legemet eller middelbart af andre Ting, der røre Sandserne paa en angennem Maade. Hovedsagen er efter denne Forudsætning derfor, at forsvare Livet og dets Hielpemidler, paa det at samme ei alene kan flyde let og uden Frygt, men ogsaa uadertiden overstrømmes af en Vellyst, der driver Frygten bort; men hvad der bevirker dette, deri bestaaer det Nyttige, hvorpaa alt Overlæg i det menneskelige Liv gaaer ud. De, der nu bifalde den første blandt disse Meninger, ligesom de ikke kunne, saa pleie de ei heller let at kalde den Sag i Tvivl, at det jo er samme Idee om Dyd, som den Vise i sit offentlige og private Liv, i Statens og sit eget Huses Bestyrelse med uafvendt Öie bör forfølge; endskiöndt det ei er ham ubekiöndt, at denne Dyds, ligesom Sindets egen Form, efter de Tings Beskaffenhed, med hvilke den har at giöre, kan udvikle sig paa mange Maader. Hvorved det desuden let indsees, at Begreberne om Ret, Billighed og Velanstændighed, saaledes som disse fremstille sig, ei alene for den almindelige Mand, men endog for de Klogeste og meest Oplyste selv, ei ere saa rene og uforsfalskede, at jo meget Urigtigt, Vaklende og Ubeständigt, ifölge Tidernes og Menneskenes Sæder, maa være blandet dermed. Ligesom der ogsaa i den saa kaldte Naturet findes mange Ting, hentede af de borgerlige Love, hvilke Juristerne nu gemeenlig agte som Fornuftens egne Forskrivter, fordi de fleste europæiske Nationer have öst dem af romerske Kilder, og de derved have faaet almindelige Loves Kraft. Men da samme Fornuft alligevel i nogle, og det meget vigtige Stykker ei vil kien-des derved; saa kan man ikke forundres over, om de, der dog selv for private Förhold have stadfæstet denne Lov, ofte vise, at de i deres andre offentlige Handlinger eller mod fremmede Folk ligesaa lidet an-

see sig bundne til denne, som de holde det for deres Høilhed anstændigt efter nogen anden borgerlig og positiv Ret at lade deres Stridigheder med dem afgjøre. Af samme Aarsag bliver ogsaa den almindelige Folkeret, som de Nyere efter den udødelige *Hugo Grotius's* Exempel ligeledes have laant af romerske og andre Oldtidens Love, ei blot af dem stedse mere og mere ringeagtet, der have fornægtet al Ærbødighed for ægte Dyd, men er ei engang synderlig efter deres Smag, der Intet holde for Retfærdigt, uden hvad Billighed og Retskaffenhed tillige maa bifalde; hvormed dog Ingen let vil nægte, at der jo baade i den borgerlige og i Folkeretten forekommer mange Ting, der ere i den aabenbareste Strid.

For fuldkommen at afgjøre denne Sag, maa man, som jeg troer, først undersøge, om Alr, hvad der ifølge de lærdeste og mest talentfulde Folks Sæder og Love holdes for retfærdigt eller ædelt, er saa ubrødeligt, at det aldrig bør overtrædes: dernæst, ifald det maaskee lader sig bevise, at Noget deraf snarere er indrettet efter Tiderne og Staternes nærværende Tilstand end Fornuftten eller den menneskelige Natur, der er evig varende; saa opkommer igien et andet Spørgsmaal: om da denne Tingenes Orden bør være bestandig og ei engang af Fuldkommenheds Driften, der idelig attraaer noget Bedre, maa forstyrres; om altsaa de derpaa grundede Love vel ere ophøiede over enhver Undtagelse, eller meget mere, Retfærdighedens Væsen uforværmet, Forandringer underkastede; samt hvilke Mænd der da kunne have Ret til at gjøre Forsøg derpaa; thi at Dommen i denne Sag hverken kan tilkomme Alle eller engang Mange, er af sig selv tydeligt. Fremdeles, hvis

Ret dertil dog af Himmelen er skienket nogle Faa, om ei Meget i deres Opførsel maa synes mod Folks Love og Sæder stridigt, men derfor dog hverken er uretfærdigt eller uædelt; uagter enhver Anden, der maatte have gjort sig skyldig i saadan Handlemaade, som en Fiende af det menneskelige Kiön havde forient den allerhaardeste Straf.

Om denne Materie skal herefter handles, först under den Forudsætning, at Intet i de menneskelige Ting er saa bestandigt og ubrødeligt som Sædelighed eller Dyd; derpaa skal samme Sag giennemgaaes med Hensyn til dem, der troe at Nytte er det Eneeste, man bör attraae; og for disse troer jeg, mit Foredrag da vil blive mest tilfredsstillende, naar jeg afsondrer den fælles og bestandige Nytte fra den besynderlige og forgængelige, og om den første viser, at den med Sædelighed paa det nöieste er forbunden, men den anden derfra gandske forskiellig; saa at, dersom vi kun holde fast ved hiin, ville vi tydelig indsee, at Intet er almeennyttigt, som jo tillige for det private Liv bærer de allerrigeste Frugter, Intet kan være nogen Strat eller enslige Borgere til varigt Gavn, som de ei uden andre Nationers Fordærv eller Forurettelse kunne erholde, og at ligesaa lidet paa den anden Side nogen Ting kan være Regentere nyttig, som geraader samtlige Borgere enten til Ulykke, eller i det mindste til deres Velfærds Forringelse. Bliver Alt dette fuldendt, og der endda i denne Afhandling skulde være Noget, man til en fast Overbeviisning kunde savne; saa ville disse Mangler, som mig synes, ikke deraf kunne reise sig, at Spørgsmaal er ei nok er vendt og undersøgt paa alle Sider, men fordi Forfatterens Villie i Udførelsen af et saa indviklet Emne

ei overalt er bleven tilbørlig understøttet af Indsigt eller Kraft.

Iste Hovedstykke.

Spørgsmaalet besvaret med Hensyn til Ideen om Sædelighed som Endemaal, eller det høieste menneskelige Gode.

For at vide, om de offentlige Pligter bestemmes af andre Grundsætninger, end de private, hele Selskabers mod hverandre ligeledes end enslige Personers, og for at sætte denne Undersøgelse visse Grændser, uden hvilke en vis Orden deri var umelig: ville vi først handle om Retfærdighed og Billighed, dernæst om de øvrige Sædelighedens Sider eller Dele. Men hvorvidt de samme Retfærdigheds Pligter ligesaavel udenfor det borgerlige Selskab som i samme ere gyldige, kan man umelig bedømme, med mindre man først faaer afgjort, hvorpaa denne Gyldighed beroer: og det er derfor ingen Udsvævelse, naar vi i Almindelighed betragte denne Sag. Thi har den borgerlige Retfærdighed sine besynderlige Grunde, der uden for dette Selskab ikke finde Sted; saa ophører derved naturligviis tillige dens Forpligtelser, og Stater ere i deres Forhold mod hverandre dertil ikke bundne: hvilket man af det Følgende endnu bedre vil forstaae.

Iste Afdeling.

Hvorvidt de almindelige Retfærdigheds Pligter overhovedet, og følgelig ogsaa i Selskabers Forhold til hverandre, ere gyldige.

Hvad Ret og Billighed angaaer, saa synes det rigtigst, at begynde med den sidste, som den, der med Naturen og Fornuften

nærmest er forenet, og med Sædelighedens dybeste Kilder staaer i den mest umiddelbare Forbindelse. Thi hvo der i sin Opførsel mod andre Mennesker ei har Andet for Öine, end deels deres indbyrdes Lighed og Frihed, deels Enhvers Sindsgaver, Arbejder og Fortienester, hvo der ubunden ved nogen Lov, som han ikke selv foreskriver sig, lader Enhver erholde saa Meget, som for det første til deres individuelle, og dernæst til det hele menneskelige Selskabs Fuldkommenhed er den mest passende Lod, han haandhæver Billighed i Gierningen selv, han er ligesom en Gud, ingen Affecter underkastet, fæster paa Sandhed alene det stadige Blik, og gör, som Matematikeren, kun hvad Ideen byder. Her er ingen besynderlige Regler uden saadanne, der nödvendig flyde af den første og höist almindelige, ingen Strid med Principerne, Intet, der beroer paa Godtbefindende, eller hvorfra der kan skee nogen Undtagelse. Thi, at han efter Omstændighederne tidt nödes til at tage snart en anden Vei, forandre sin Opførsel, efterhaanden paa tage sig alle Slags Skikkelser, dette forhindrer ham dog ikke fra, at han jo, ligesom paa det grændselöse Ocean, altid har et fast Punkt i Sigte, hvorefter han paa sin Omvanken hid og did kan styre sin Kurs, skiondt han enten af Stormvinde, Strandbreddens Krumninger eller af midt i Havet opstaaende Skiær imellem drives af fra den lige Stie.

Den sædvanlige Retfærdighed har derimod visse Grundmaximer, som just ei ere komne fra Visdommens eget hellige Sæde, og derfor ei heller ere fuldkommen rigtige, men dog stadfæstede ved Sæderne og en bestandig Efterlevelse af de klogeste Mænd, hvilke Love det ei gaer an, og meget sielden gavner at overtræde.

Thi, skiöndt Sandhedens Kilde ei er saa forborgen, at Udgangen dertil kunde synes spærrer for de Fleste, saa behöves der dog Kunst, og det ingen almindelig, til ei, naar man deraf vil öse og opdrage Vandet af den dybe Grund, at giöre det muddret baade for Os selv og Andre. Derfor have nogle i denne Kunst særdeles Kyndige heller udgravet Brönde, hvoraf de Övrige kunne hente dette Vand, vel ikke gandske klart, som i Kilden selv, men dog saavidt Nyttens her i Liver fordrer, og saaledes, at de Fleste kunne og pleie at være tilfredse. Heraf have Sæder og borgerlige Love deres Oprindelse; blandt hvilke Juristerne i et System have samlet de almindeligst antagne og til de fleste Nationers Tarv mest passende, og adlet dem med en Naturrets ærefulde Navn. Thi hvad Naturen eller Fornuften byder er deels imellem de lærdeste Mænd endnu omtvistet, og deels vilde det, hvis det endog overhovedet var almindelig bekiendt, med Hensyn til enslige Livets Tilfælde dog være urandsageligt, eller meget vanskeligt at anvende. Thi til ei alene rigtig at bedömmes samme, men til derhos at giöre Sandheden saa indlysende, at den endog af Andre, ja, af de stridende Parter selv, erkiendes, er ei engang en över Dömmekraft altid tilstrækkelig, men dertil udkræves ogsaa stor Anseelse, hvilken Intet i saa höi en Grad kan forskaffe, som Menneskers almindelige Mening og alle Nationers Overeensstemmelse.

Naar der altsaa i Stater blev indfört Rettergang, og den offentlige Tugt anordnet saavel ved Sæder som ved Love; saa maatte ei alene de Rettigheder og Pligter bestemmes, formedelst hvis Iagttagelse Enhver fik Navn af en retskaffen Mand; men en Idee om Sædelighed og Billighed ogsaa fremstilles for Gemytterne, der

vel, saavidt mueligt, udtrykte det Sande selv, men hvori det dog var uundgaeligt, at jo visse Dydens Træk, ligesom i enhver Kopie, enten bleve forvirrede, eller ved nogen Urigtighed forstillede. Derfor ere Folkenes Begreber om deres Pligter, uagtet en væsentlig Overeensstemmelse, dog ved saa forskiellige Skatteringer udmærkede: derfor bære Fædrenelands Kierlighed, Goddædighed, Religiositet og alle høiere Dyder, ligesaa vel som de, der for en borgerlig Lovgivning ere de egentlige Gienstande, hos Alle Climates, National-Characterens, og overhovedet Individualitetens besynderlige Præg. Heri ere nu Sædvaner saa formaaende, at vi i Livet billige eller misbillige mange Ting, om hvilke vi dog indsee, at vi burde dømme paa en langt anden Maade, naar vi efter Videnskabens eller Fornuftens egen Regel nöiagtig skulde prøve dem. Vi have nemlig, saa at sige, dobbelte Vægtskaaler. Det ene Slags bruge vi, naar vi tænke os selv som satte her i Sandseverdenen, kæmpende mod saa megen Elendighed, bundne ved saa mange Nödvendigheder, omringede af saa mange daarlige og onde Mennesker; et andet Slags, naar vi ligesom give Slip paa den lave Jord, tage et høiere Aandens Sving, og som uden for dette Legeme rænke os ind i høie Himle og midt i guddommelige Væseners Kreds. Vi føle da visselig, at hvad der her paa Jorden synes Ret og Ædelt, ingenlunde gandske svarer til det Dydens Billede, som vi finde dybt indprentet i vort Bryst, og blive derved tillige overtydede om, at endog i de menneskelige Ting lader Noget fuldkomnere sig tænke end den Forfatning, de Slotte og Bygninger, paa hvis Istandholdelse Almeenvæsenets eller det menneskelige Selskabs Velfærd efter de Flestes Mening ene beroer. Fuhver svæver en anden Form af det Rette for Indbildningskraften, mere eller mindre fuld-

kommen og skicket til at sætte Hiertet i Lue, ligesom han har naturligt Anlæg til. Derefter maaler han baade hvad der i hans og Andres Handlinger sömmer sig eller ikke, og efter samme Mönster søger han ogsaa bestandig, saavidt Hindringer tillade, at indrette Livets hele Plan.

Man indseer nu, hvorledes Retfærdighed ei alene kan være Billighed, men, hvad der er endnu mere forunderligt, endog sig selv imod, og det i saa höi en Grad, at det undertiden just er Kierlighed til Ret, som tilskynder Mange til at forurette. Det første vil uden Tvivl Enhver indrömme, og deri findes det stærkeste Beviis paa Manglerne i den overalt vedtagne Ret: thi, var denne fuldkommen, hvorledes var det da mueligt, at den, der mest holder sig samme efterrettelig, dog undertiden saavel efter Andres som sin egen Samvittigheds Vidnesbyrd kan være skyldig i aabenbar Forbrydelse mod Billighed, ja mod Menneskelighed selv? Men Exempler derpaa ere baade saa mange og lette at finde, at der er Ingen, som den tidt saa ubillige Nödvendighed, trods en af uformodentlige Tilfælde frembragt Umuelighed, at betale sin Gield, jo i det mindste strax falder ind. Men havde Fornuften viller, at Ret til at kræve Betaling overalt skal være hellig og ubrödelig, hvorledes kunne da de borgerlige Love deels tillade Creditor at eftergive samme, deels endog selv understaae sig til ved Dispensationer at löse dem? Ja, give ikke disse Love i mange andre Tilfælde ikke blot Anledning, men endog Frihed til at synde, og det giöre saavel de fælles og almindelige, der höre til den saa kaldte Naturret, som de besynderlige og hvert Folk særegne, fordi menneskelig Klogskab intet Herligere end saadanne Forordninger

hidindtil har vidst at udtænke. Alle de Love, der handle om Eien-
dommes Haandhævelse, om Pagters Opretholdelse, om Testamen-
ter, Statsforfatning, Krig og andre offentlige Ting, foreskrive nem-
lig allesammen en vis Orden og Maade, som Dommere, ja Regen-
tere selv nødvendig maae holde fast ved: thi, hvis disse tverti-
mod havde frie Raadighed til, efter egen Indsigt i det Godes Væ-
sen, at afgjøre saadanne Sager; saa vilde de uden Tvivl, snart af
Affecter snart forudfattede Meninger henreyne, tilføie Parterne
endnu langt større Skade end Lovene, som, skiöndt ei de aller-
bedste, dog for de fleste Sager ere nogenledes passende, og i det
mindste kunne tiene Borgerne til et Slags Sikkerhed, paa det de kunne
vide, hvad de i deres Mellemligheder have at betænke, hvad at
undgaae og tage sig vare for. Thi, uagtet man ved det borger-
lige Selskab ei kan opnaae Alt, hvad man billig kunde begiere, og
man derved tidt bliver sat i den Nödvendighed, at indrömme An-
dres Magt eller Lykke Meget af sine naturlige Rettigheder; saa er
man alligevel dermed gierne tilfreds, naar de Övrige just paa den-
ne Maade kunne blive desto sikkrere: men denne Sikkerhed pleie Lo-
vene, skiöndt tidt ubillige, fast i enhver Stat dog nogenledes at
forskaaffe.

Jo mere man saaledes overbevises om deres Nytte, jo kie-
rere de derover maae blive fornemmelig de Personer, som ved
dem vinde endog meget Mere end dem efter en höiere Billigheds
Lov egentlig kan tilkomme; desto ivrigere blive disse rimeligviis
i deres Iagttagelse, og ikke sielden er Følgen deraf, at Kierlighed
til denne Ret giör dem ubillige, det er virkelig uretsfærdige, eller
at Erfarenhed om de positive Loves Nytte undertrykker den höie-

re Retfærds og Ædelmodigheds Følelser i deres Bryst. Heraf lade sig mange Særstyner forklare, der forekomme saavel i den borgerlige Historie som i det daglige Liv; hvori det ei sielden hændes, at Mænd, for Resten udmærkede ved Indsigt og Retskaffenhed, saavel i selv at handle, som i at bedømme Andres Handlinger, undertiden bevise sig i høieste Grad partiske, dædle, hvad der er Roesværdigt, og berømme det Modsatte. Saa ophøier den philosophiske Taler og Statsmand *Cicero* selv Tribunerne *Offavius* og *Drusus*, samt Consulen *Opimius*, men laster derimod de kiække og ægte patriotiske *Graccher*, uagtet de første enten aabenbar dreves af Had og Egennytte, eller lode sig bruge som Redskaber for de Riges og Mægtiges Kabaler; de sidste derimod efter *Ciceros* egen Tilstaaelse vare meget ædle, skiøndt med den nødvendige Verdens Klogskab og Menneskekundskab maaskee ei nok udrustede Mænd. Thi denne Verdens Börn ere, som vor guddommelige Lærer selv har bemærket, gemeenlig meget klogere end Lysets Börn i Omgang med deres Slægt.

Efter Fornuften gives der ingen Rettighed, uden saavidt Magt til at fordre den er nødvendig til en Pligts Opfyldelse. Jeg veed vel, der gives Philosopher, som heri ere af langt andre Tanker, og troe, at vi mod livløse og ufornuftige Væsener kunne handle som vi lyst, naar kun den Brug, vi af denne Frihed giøre, ei er Os selv eller Andre til virkelig Skade: og dette oplyse de ved Exempler, af hvilke det skal være klart, hvor stor en Forskiel der er mellem Rettigheders, fast maatte man sige, Selvraadighed, og Pligters Strængthed. Blandt hine vil jeg blot anføre den, for Vellysts eller Nysgierrigheds Skyld ei alene at skille umælende

Dyr ved Livet, men endog at pine dem paa mange Maader; kun at det ei geraader Os til mindre Nytte end Fortred. Men, var man endog istand til at bevise, hvad jeg tør vædde man aldrig vil kunne, at den hele udvortes Natur blot for vor Skyld er bleven til, og at det er umueligt, den i sig selv kan have enten Principet eller Endemaalet af sin Tilværelse; saa vilde man deraf dog ei kunne slutte det Anførte. Thi al Ret flyder, ligesom Pligter selv af Fornuften alene; hvori Intet er tilfældigt, Intet anderledes mueligt, end i Almindelighed fastsat er: hvoraf nødvendig følger, at, hvis Nogen virkelig har en vis Rettighed, saa kan han ingenlunde efter Indfald holde fast eller give Slip derpaa. Ingen Ret er dernæst afsondret fra Sædelighed og altsaa fra Pligterne selv, ingen, hvori jo Retfærd og Dyd fornemmelig komme i Betragtning, eller hvori vaklende Meninger bør have Sted; da Rettigheders Undersøgelse ellers hverken vilde komme Moralen eller Philosophien ved: thi hvor det Evige og Nødvendige regierer, kommer intet Tilfældigt ind i Helligdommen med. Men de fleste Mennesker, uvisse om hvad der er Sandt og Godt, troe nu at have Lov til at handle efter Godtbefindende: derfor er Rettens og Pligtens ene Væsen bleven adspaltet i tvende: derfor har man sat sig i Hovedet, at Rettigheder af Naturen ere saaledes beskaffne, at Enhver har Frihed til snart at holde paa dem, snart at afstaae derfra. Heraf reise sig ogsaa, ei i Britannien og ved Hoffet alene, men overalt, saa mange Embeder uden Sved og Omsorg, der ere Feigheds ublodige og uden Krig vunden Bytte; hvilket, hvis Nogen alligevel vilde rive den døvne Eiermand af Hænderne; saa vilde den første gandske vist i Selskabet holdes for høist uretfærdig; men var han dog derhos istand til at udvirke, at lige Ret

og Skiel overalt blev herskende, og at Ingen nogensteds fik Raadighed over andre eller flere Ting, end han, saa at sige, kunde forvandle sig til sund og ægte Næringssaft, eller hvoraf saavel Andre som Han selv under hans Værgemaal og Bestyrelse kunde drage den største Nytte; vilde man da vel som Voldsmand fordømme Ophavsmanden til saadan Daad, og ikke meget mere tilstaae, at vi ved ham just havde naaet hvad der i Retfærdighed er det Allerhöieste? At bringe dette Værk til Fuldendelse formaaer nu vel intet Menneske; men at stræbe stedse mere og mere at nærme sig dette Maal, er for {dem alligevel en nødvendig Pligt, i hvis Hænder Forsynet har givet de menneskelige Tings Regiering. Disse bör derfor ei altid bekymre sig, om de til den Ende maae sætte den almindelige Retfærdighed tilside, paa det at en langt höiere maa blive desto mere giældende. Ogsaa i dette Tilfælde afviger derfor den Enes Forskrivter fra den Andens. Tilforn har jeg viist, at ridt er ved Vildfarelse den Første, her bliver nu den Anden og det ved Viisdom seirende.

De største Uroeligheder i Staterne vil man, naar man efterforsker deres Udspring, finde deraf at have reist sig, at vi om Retfærdighed have af Naturen et andet Begreb, end det, vi faae ved Lovene. I det menneskelige Hjerter ligger en saa stærk og levende Følelse af det Rette, at ei engang gammel Vane formaaer at udsukke den og at den, skiondt undertrykt af Fordomme, ligesom Græsset under Stenen af en brolagt Vei, ofte bryder frem, naar man ei bestandig træder derpaa. Det kan derfor ei andet være, end at man af en paafaldende Rettens Ulighed hæftig bliver rørt, som først af Sædvaner og undertiden Misbrug indført,

bliver siden af Lovene beskyttet, æret og befordret. Længe holder Mængdens Taalmod sig inden for Beskedenheds Grændser, naar den trykkes og klemmes af de Stores Vælde; men det mindste Gran, som da kommer til, forstærker, ligesom før dens Sammentræknings-Evne, saa nu dens Udvidelses positive Kraft, indtil den faaer jævnet Alles Kaar og paa nogen Maade bragt de mest Ophøiede tilbage til det almindelige Maal. Thi visselig, hvad Naturen i Sandseverdenen og selv i Himmellegemernes Orden fornemmelig tragter efter, at alle Ting ved et Slags Ligevægt kunne beholde deres faste Stilling, det samme synes i de menneskelige Ting at være dens Formaal: og Rimeligt er det, at Elementernes blinde Bevægelser ei heri ville standse, förend en Harmonie mellem de største og mindste Ting bliver bragt tilveie, saa at enhver, sat paa sit rette Sted, omsider kommer til Hvile. Thi hvad har Folkets Maiestat og Herredom, hvad havde Lovene for Jordegodsernes lige Deling hos Romerne og Spartanerne; hvad har derimod Kamp om Overmagten, hvad Stændernes og Forretningernes bestemte Grændser vel ellers til Öiemeed, uden at bringe den bedste Forfatning, de rigtigste Forhold til en bestandig Fuldendelse? Men saa længe begge Yderligheder endnu indbyrdes ere stridige, maa da ei al privat og offentlig Ret nødvendig have Bölgernes Bevægelse og med det absolute Gode, Billige og Ædle före Krig? Ingen Orden i de menneskelige Ting, i hvis Haandhævelse dog Retfærdighed bestaaer, kan være stedsevarende: thi ei engang med Himmellegemerne har Naturen bragt det saavidt, at jo Stierne efter mange Aarhundreders Forløb afvige kiendelig fra deres forrige Löb; men Stater vanke, ligesom Kometerne, endnu ustadig omkring, fordi hine ligeledes kun for kort Tid siden, om man

saa maa sigé, synes af Chaos at være fremkomne, og hidindtil ingen bestemt Form eller noget stadigt Løb at have faaet. Heri finder man nu en nye Aarsag til Retfærdigheds Strid med sig selv, da de forhen helligste Love afskaffes, og en nye Tingenes Orden igien opstaaer.

Da der fremdeles i Staten ere to Slags Mennesker, hvoraf det ene regierer, det andet bliver regieret, saa kan det Sidste kun deri vise sin Retskierlighed, at det adlyder de nu bestaaende Love; det første derimod er uretfærdigt, hvis det ei underriden ophæver Lovenes Ubillighed, løser deres altfor stramme Baand og skienker Andre den forlorne Frihed igien. Og paa den anden Side kunne der ogsaa forekomme Tilfælde, hvori Folket, fordi det mindre taaler Frihed end Trældom selv, og ei forstaaer uden Udsvævelse at nyde det nærværende Gode, maa tæmmes ved Stangbidsel. Den Borger eller Fremmede, som da paatager sig at tvinge dets Uroelighed eller Overmod, er derfor ei strax uretfærdig, naar kun hans Planer snarere gaae ud paa det almindelige Bedste end hans private Fordeel, og han hverken ved Grusomhed eller Uforsigtighed for Resten paadrager sig nogen Brøde. Saaledes tør jeg vel hverken frikiende *Cæsar*, eller endnu langt mindre *Sulla* for voldsom Adfærd; men, hvis det alligevel er en afgjort Sag, hvilket ei engang Frihedens ivrigste Forfagtere siden have kunnet nægte, at det offentlige Væsen uden en Behersker neppe længere kunde holde sig ved Magt, burde man da vel heller have oppibet en Theaterguds Mellemkomst, end enten med Ret eller Uret have gjort et kraftigt Forsøg til at redde den forfaldne Stat? Jeg gjør dette Spørgsmaal, ei fordi jeg troer, at Retfærdighed for

Nyttens Skyld nogensinde bör tilsidesættes, men fordi det efter mine Tanker sömmer Philosopher og store Mænd at tænke sig et höiere Slags Retfærdighed ligesom en Gud, der virkelig fra Himmelen kommer Menneskeheden til Hielp, hvor de ordentlige Midler ei forslaae, og kiæk tör udskeie fra de almindelige Veie, som man ellers i Rettergang, og for at vedligeholde den nærværende Tilstand, bör berræde. Gandske vist er dette Sted i Moralen ömt at beröre, og den Post, jeg nu har for Öine, saa slibrig, at maaskee neppe nogen af de störste Regentere, som enten en overordentlig Aandskraft eller Lykke kan have sat derpaa, jo snart af Feiltagelse, snart med Flid har maattet snuble eller falde. Men i det vi dadle Mennesker, maae vi vel vogte os for, at vi ei tillige kalde Gudsdommens Retfærdighed i Tvivl. Thi kunde det ikke skee med Rette, som hine, maaskee mere af Affect end Fornuft tilskyndede, have begyndt; saa kunde det höieste Væsen aldrig have benyttet sig enten af saadanne Redskaber eller, om man snarere saa vil, Tienere. Er det rigtigt, at, hvad der skeer, altid er det bedste (og hvem kan tvivle derpaa?), saa maa det samme ogsaa uden Uretfærdighed kunne skee, naar det ikkun skeer med fuld Indsigt i alle Tings Sammenhæng, og Ophavsmændene til det tilsyneladende Onde selv ere da kun derfor at laste, at de uden saadan Videnskab have fordristet sig til at forstyrre en Retsorden, som var den eneste, de havde Öine til at overskue og Kræfter til at udføre.

Hertil kommer den Betragtning, at den menneskelige Forstand, sköndt ofte temmelig forkeert, dög ei alene om det Gode og Rette overhovedet har et indviklet Begreb, men endog om det

almindelige og høieste Gode, og at dette Begreb hos de fortræffeligste Hoveder især pleier at være særdeles virksomt, saa at offentlige Personer, fornemmelig under Forretningers Tummel, ligesom Skialdre, af Enthusiasmus opflammede, henrives i Skyerne og ei faae Lov til at vandre de sædvanlige Veie eller ved kolde Beregninger at udforske hvorhen Geisten fører dem. Deraf kommer det, at hverken Digtere eller andre Kunstnere i deres Værker gjerne følge den almindelige Bane, ja endog hovere naar de forlade den, ei fordi den evige Ordens Lov nogensinde gaaer dem af Glemme, men snarere fordi de, af dens Skiönhed henrykkede, ei meget bekymre sig om de lavere Regler, der kun til visse Omstændigheder eller Tider kunne være passende. Det er fremdeles hos ædle Siæle en fast almindelig Feil, at de i Udövelse af Goddædigheds og Ædelmodigheds Pligter ei noksom agte paa den almindelige Rets Fordringer, og at de ei efter de borgerlige Loves lille Maalestok, men af Dydens og Tingenes almindelige Natur, der, som man vel maa troe, er dem langt bedre end indskrænkede Jurister bekiendt, ville afgjøre hvad Godt de mod enhver Anden bör bevise. Desmindre kan man derfor undres over, at de, der sidde ved Staternes Roer, især hvis de ere Mænd af udmærket Aand og Anlæg til noget dristige Planer at udspinde, de da vel for deres egne Personer foragte de bestaaende Indretninger som altfor langt under deres Forstand, men alligevel neppe taale at Andre tænke, end sige handle ligesaa. Man maatte heraf let falde paa den Tanke, der gives en dobbelt Retfærdighed, hvoraf den ene, siddende paa Olympus's høie Tinding, regierer den hele Verden, imedens den anden, bunden til vor Jord, fornemmelig i roe-

lige Tider ordner Borgeres Mellemlandinger og i Henseende til Pagter eller Fordrag haandhæver Troe og Love.

Jeg har dernæst at undersøge, hvorfra den almindelige Ræt har sin Oprindelse, og hvad der især kan give dens Fordringer saa megen Kraft. Hverken i det store menneskelige Selskab eller i besynderlige Stater kunde, som Enhver let begriber, nogen Ting ordentlig afgjøres eller nogen Mellemlandling bestaae, med mindre man kunde være vis paa, først hvad man derved virkelig opnaaer, og dernæst, at det ei enten ved Vold eller List vil blive tilintetgjort. Saadan Orden foreskriver nu Fornuften eller Naturen selv, som naar den f. Ex. fastsætter, at Løfter og Pagter bør man holde: men disse kunne da først staae ved Magt, naar man med Vished veed, at Andre heller ikke ville afvige derfra; og hvorledes er saadan Vished muelig, med mindre man paa nogen Maade nødes til at giøre, hvad Pagten indeholder? Saadan Nødvendighed kommer nu enten inden fra, det er af et fortræffeligt Sindelag, der foragter al anden Vinding i Betragtning af det Ædle og til en almindelig Ordens Opretholdelse Fornødne, eller af Frygt for en højere Magt og dennes mod Overtrædelsen giorte Trudslar. Var man nu forvissat om, at Alle, eller dog de Fleste, havde samme Tænkemaade, saa at Intet i deres Öime var helligere end denne Pligt; saa vilde den, der krænkede samme, visselig med Rette blive holdt for et meger lastværdigt Menneske, og værd at leve som Landflygtig mellem vilde Dyr heller end i en ordentlig og retfærdig Stat. Men, var man derimod vel underrettet om at kun de Allerfærreste om Rettens Hellighed vare hierteligen overbeviste, og at de Fleste derimod ansaae det for den største Daarlig-

hed at opoffre et stort Haab eller en nærværende Fordeel for en Skygge eller et tomt Gespenst af Dyd; saa kunde man med nogen Grund holde den for et indskrænket og af Fordomme blindet Hoved, der i Omgang med de Fleste ei ungefær handlede ligesaa, og, om end eedsvoren, ei alligevel jo før jo heller søgte at snoe sig ud af Lovens Baand. Af Uenighed mellem Philosopherne synes følgende kun deraf at reise sig, at nogle blandt dem have tænkt sig Mennesket som et af Naturen velvilligt, fromt og ædelt Væsen, andre som ondt, ukiærligt og tilbøieligt til Uret. Var den sidste Mening nu den rigtigere, saa kunde intet Fordrag uden Övrighed og haarde Straffe bestaae. Skal ogsaa jeg derom yttre min Mening, saa giver jeg uden Tvivl heller den første Bifald, og holder den Tilstand blandt Mennesker, hvori den Ene ligger i et evigt Kiv med den Anden, aldeles ikke for naturlig, men opkommen af en vis Naturens Fordærvelse; skiönt den maaskee ei just i alle Henseender fortjener Navn af en Udartning, men virkelig snarere er et Skridt til det Bedre: da Individerne, Selskabets Elementer, først med inderlig Kiærlighed omfavnede, men siden revne fra hyerandre, bleve fiendtlige, paa det at et større og stedsevarende Venskab, der ei, som hint, er uden Bevidsthed og Følelse, deraf i sin Tid kunde opstaae. Paa denne Maade antog ei *Empedocles* og andre gamle Philosopher alene, men ogsaa nogle blandt de nyere, at denne skiønne Verden af modsatte og stridige Ting er bleven til. Satte vi nu, at alle Stater blandt Mennesker, der saaledes have tumlet sig omkring først ere fremkomne; saa har *Hobbes* af Frygt og Overmagt ei ilde udleder alle Loves Kraft, ei for derved at lægge Grund til den egentlige Moral, men til Naturetten alene, og aabenbare dens Kilder. Havde han derimod her

villet foredrage enten de høiere eller de lavere Pligter, der grunde sig paa de naturlige Menneskeligheds og Velvilligheds Følelser, saa havde han i en høi Grad været at dadle. Men hvor langt han var fra at have dette Forsæt, hvor aldeles han blot havde de borgerlige Love for Öinene, og hvor nöie han adskilte Retsprinciperne for de reent moralske, hvis Behandling han næsten gandske overlod til Andre, er fornemmelig deraf klart, at han som Princip for Sædelaren udtrykkelig fremstiller Ideen om en stedse fortskridende Fuldkommenhed. Det samme maa siges om *Spinoza*, der i sin politiske Tractat kun lidet afviger fra *Hobbes's* Grundsætninger, men i sin *Ethica* derimod saaledes haandhæver Dydens Helighed og Maiestæt, at man let kunde troe, han heri var ueens med sig selv. Men i Gierningen er der ingen Uenighed. Thi, skulle saavel de almindelige som Folkenes særegne Love i alle Stater beholde deres Krafft; saa udfordres dertil gandske vist Frygt, og det ei alene hos onde og ubillige Mennesker, men undertiden endog hos de allerbedste, ikke just af den Aarsag, at disse heller ikke ere frie for Synd, men snarere fordi de skue et høiere Retens Billede indsluttede i deres egen Siel, hvilket de, hvis Frygten ei holdt dem tilbage, med Tilsidesættelse af Statens Anordninger meget heller vilde ligne. Thi at nogen privat Mand kan følge denne sin Tilböielighed, gör Hævneren umueligt, om ei ogsaa det Hensyn, han selv maa tage paa det hele Selskab, afholder ham derfra, da det med Rette maa synes ham betænkeligt ved sin Art at see Tingene paa, skiöndt den i sig selv kan være den rigtigste, at forstyrre Selskabets Orden, og da det ei er ham ubeekiöndt hvor meget bedre det i menneskelige Indretninger maa være at beflitte sig paa at give dem nogen Fasthed, end ved ide-

lige Nyheder at svække disse den offentlige Velfærds Forskandin-
 ninger. Derimod er der undertiden intet, som hindrer en frie
 Mand, en Stat eller Fyrste, uagtet han i sit eget Huus eller Land
 ei tillader nogen Lovenes Krænkelse, i sit Forhold mod gandske
 Fremmede at prøve, hvad Ret og Uret er, efter en langt anden
 Vægt. Det er heraf tydeligt, at de sædvanlige Retfærdigheds Plig-
 ter i det offentlige og private Liv, i Staten og uden for ei altid
 ere de samme. I enhver indført selskabelig Orden er stedse no-
 get baade vilkaarligt og langt under den Idees Storhed, Fornuften
 altid stræber at udføre. I de besynderlige Selskaber er man uden
 Tvivl nødt til at indskrænke sig: Meget lader sig der ei iværk-
 sætte som dog burde, eller efterhaanden kunde skee. Ofte ere vi til
 saadan Indskrænkning desuden ved de helligste Fordrage forplig-
 rede, ligesom vi ogsaa ere sikke paa at Andre ville holde sig in-
 den for de samme Grændser. Med Staters indbyrdes Forhold er
 det langt anderledes beskaffet. De almindelige Sædeligheds Love
 ere her tidt de eneste, hvortil vi ere bundne; nogen vilkaarlig og
 med Tiderne foranderlig Retsorden ere vi hverken ved en indvor-
 tes eller udvortes Forpligtelse underkastede. Men for at sætte
 denne Sag i et desto klarere Lys, vil det maaskee være nødven-
 digt kortelig at giennemgaae de vigtigste Rettens Hovedstykker,
 nemlig om Fordrage, Eiendom og det borgerlige Selskab selv.
 Men forud maa man grant indsee i hvor stor en Vildfarelse de
 Mennesker svæve, som troe, at hiin almindelige Ret gandske
 reent forkynder den sande Retfærdigheds Bud. Thi sammes høie-
 ste Lov, end hvilken Intet er helligere enten i Himmelen eller paa
 Jorden, vil, at ethvert Individ skal efter sin Natur blive fuldkom-
 ment og stedse mere nærme sig Lighed med det Ene, Sande og

Gode. Hvad nogen her kunde indvende, at denne Sætning synes sig selv modsigende, da Enhver paa denne Maade fik en Ret i og til alle Ting, hvoraf nødvendig en evig Krig maatte reise sig, vil i Grunden Intet sige. Thi ikkun saadan Tingenes Brug er at billige, saaledes er det fælles Endemaal beskaffet, at, jo nærmere enhver Enslig kommer samme, desto større Nytte udbreder sig deraf til Allesammen: Deri bestaaer den evige Ordens Lov, som man uden et Forsyn ei kan tænke, men tilligemed dette nødes til at forudsætte. Men da Ingen noksom kiender Leddenes Sammenhæng i denne Kiede, Ingen ei engang begriber sin egen Natur tilfulde; saa bör man betænke hvorvidt man ved sandsynlige Gissninger eller Formodninger kan komme; og deraf har ogsaa den saa kaldte Naturens Ret sin Oprindelse. Hvad der nemlig efter alle Folks Overeensstemmelse kommer Naturen eller Fornuften nærmest og, saa godt som mueligt, er deraf et Aftryk, det er bleven vedtaget af Alle, endskiönt det desuagtet i mange Ting er aabenbart, hvor langt det for Ideen som sit Mönster staaer tilbage. Hvad altsaa for det første Pagter angaaer, saa indseer Enhver, at Kilden dertil er en tvivlsom Ret: thi, var denne i ethvert Tilfælde gandske tydelig og erkjendt, saa vilde der ingen Grund være, hvorfor Nogen efter Fordrag skulde fordre hvad end og uden det tilkommer ham: med mindre man skulde paastaae, at Rettigheder derved alene kunne erhverves, hvortil der ellers ei er ringeste Grund: hvilket dog Ingen enten hidindtil har kunnet, eller rimeligviis nogensinde vil være istand til at godtgjøre, da en moralsk Pligt eller Magt ligesaa lidt af et Ord, en vilkaarlig Handling eller noget Ander, der selv ei er moralskt, kan udspringe, som det overalt er mueligt, at Noget af et absolut Intet kan blive

til. Men derfor er den Indretning giort, at den, der billig ønsker at besidde Noget, som er i en andens Vold, men ei tilstrækkelig kan bevise, at denne frivillig bör afstaae derfra, af ham tager et Løfte om paa visse Vilkaar at fratræde det, og, er dette givet, da bliver den forhen tvivlsomme Ret først i practisk Henseende gandske vis. Saadan Orden, som den synes mest naturlig, saa er den til det menneskelige Selskabs Opretholdelse og indbyrdes Tvedragts Forebyggelse aldeles uudværlig og derfor billiget af alle Folk. Ikke desmindre, imedens dem paa den ene Side synes at knytte dette Selskabs Baand meget fastere, løser den samme virkelig paa en anden Maade: efterdi det neppe staaer til at forekomme, at jo Nogle i Sagers Afgiørelse derved komme til at lide Uret, Andre derimod erholde Meget mere end de egentlig burde; hvoraf Rænker, Misundelse, Had og nye Stridigheder nødvendig maae opkomme: Følger, der atter giøre Fordrage selv kun lidet sikkre. Man kan derfor ei saa meget undres over, om Nogen i visse Tilfælde undslaaer sig for paa denne Maade at lade sine Anliggender bestemme: og ei ere De strax uretfærdige, der troe noksom at vide, hvad man skylder dem, og altsaa, hvad deres Rettigheder angaaer, heller ved Magten end ved noget Fordrag vil bringe Andre til at erkiende dem. Kun tvende Tilfælde kunne indtræffe, hvori saadan Væggring ei bör have Sted: først, naar Sagen, som i en vel indrettet Stat, kan føres for billige og oplyste Dommere, og der gives fuld Sikkerhed for at hvad der er lovet og paakiendt ogsaa vist vil gaae i Opfyldelse: dernæst, naar Nogen selv er saa mægtig, at Vederparten, endog mod sin Villie kan blive nødt til at holde sine Løfter: som, da Keiser *Karl den Femte* i Luthers Sag mod den catholske Geistlighed, der vilde have for-

fört ham til Trolöshed, skal have brugt disse mærkværdige Ord, at, om Troe og Love end ellers ingensteds var at finde, saa burde en romersk Keiser dog ei overtræde den: og det, som jeg udtyder Ordene, ikke fordi store Herrer altid elske Retfærdighed mere end andre; men kun fordi de ere saa meget mægtigere, at, hvis de bryde deres Löfte, ere de uden Undskyldning. Thi de Svages Nödhielp er undertiden List alene: de Stormægtiges höieste Fordringer, end sige beskedne Önsker, kan derimod den almindelige bekiendte Ret overflödigg tilfredsstille. Men uden for Staten og hvor ingen Overmand gives, kan man ikke nödes til ved Fordrag med Nogen at afgjøre sit Mellemværende. Skulde dog Fornuften undertiden finde dette raadeligt, saa er fremdeles at undersöge, hvorvidt man ved saadant Fordrag kan være bundet: og da ere ei alene de Forsigtigheds Regler, som Juristerne i Henseende til Svig og andre Ting, hvorved de kunne tilintetgjøres, foreskrive, vel at mærke, men ogsaa Villien til at holde eller sætte dem tilside bör tages i Betragtning. Thi, dersom det er aabentbart, at Andre kun lure paa Leiligheden, og i Pagter söge Skiul for deres onskabsfulde Planer; saa maatte sandelig den være raabelig, der tog i Betænkning at forekomme disse Rænker eller vilde bie saa længe indtil det blev for seent at sætte sin adspredte og endnu ei samlede Magt imod den fulde Udrustede. Ja, i Henseende til frie og uafhængige Folk eller Mennesker er ei alene dette at iagttage; men, da det efter deres bestandige Sædvane næsten er uden for al Tvivl, at, ligesom Enhver kun for sin Fordeels Skyld slutter Tractater, saa holder man dem heller ikke længere for gyldige end Gavn eller Skade er den samme, og, da dette Vilkaar altsaa stedse maae forstaaes derunder, saa maae de,

der blive deres Løfter troe, see vel til, at de ei ved alt for nægen Agtelse for Ret paadrage sig selv den største Fortrød. Man finder derfor, at i Stater agtes Meneed og Pagters Overtrædelse gemeenlig for aldeles ubetydelige Pletter, som, hvor høit end de Fornærmede i offentlige Skrifter bevidne deres Afskye derimod, dog ved næste Fredsslutning let afviskes. Thi heri er intet andet vanærende end Usandheden, der hos private Folk gandske vist er den største Skam, men i offentlige Underhandlinger mellem Staterne saa almindelig, at neppe de ringeste Ting engang, saasom de sædvanlige Höfligheds og Venskabs Ytringer, rigtig eller ordentlig kunne behandles efter den strænge Sandheds og Oprigtigheds Bud. Det hele Strykke om Sandruhed vedkommer desuden efter mange og meget berömte Juristers Mening ikke Rets, men ikkun Dydslæren: hvoraf følger, at ei engang Pagters Gyldighed og Helighed derpaa skal være grundet: og deri have de fuldkommen Ret, hvis det er rigtigt, at Ret og Dyd ere saa forskiellige, som nogle baade blandt de Ældre og i vore Dage *Kant*, *Fichte* og deres Tilhængere paastaae. Jeg er derimod overbeviist om, at begge Videnskaber have samme Kilder i Sædelighedens fælles Idee og blot i Anvendelsen afvige fra hverandre; men at den borgerlige saavel som hiin almindelig saa kaldte Naturret ei indeholder andet, end en vis af de klogeste Mænd fastsat Orden, der, som de i det mindste troede, især er skikket til den sande Retfærdigheds Haandhævelse, saavidt menneskelige Indretningers Ufuldkommenhed formaaer. Men da denne Retfærdighed sørger saavel for Ensliges som Samtliges Bedste, hine Love derimod kun ere givne for Alle, og ei altid kunne tage tilbørligt Hensyn paa Individerne; saa var det ei at forekomme, at jo Retfærdighed manges Gang maatte synes

at være i Strid med sig selv. Dernæst, endskiöndt Noget i hiin Tingenes Orden er bestandigt, og derfor bleven kronet med almindeligt Bifald, saa vil man dog derhos finde Meget deels vilkaarligt deels særegt for visse Tider og Steder: ja ei engang den almindelige Lovkyndigheds Videnskab, som man kalder den naturlige, kan jeg uden Indskrænkning indrømme, at den endog overhovedet til Menneskets Natur eller selskabelig Forhold er den mest passende, f. Ex. hvad man deri om Eiendom, Arv og Testamenter pleier at foredrage som evig gyldige Forordninger: thi deri findes uden Tvivl mange Stykker, der efter mine Tanker langt bedre kunde være fastsatte; endskiöndt jeg ikke nægter, at det nu vilde være et voveligt Arbeide og farligt Lykkespil at giöre noget Forsög til at raade Bod paa et saa indgroet Onde. Men Grunden til Vildfarelsen ligger deri, at de Lovkyndige ei have öst af Kilden selv, ei anlagt deres Plan efter Ideen om det höieste Gode, som alle Bestræbelsers Endemaal, men ikkun taget det almindelige Livs Nytte eller Staternes Magt og Velstand i Overveelse. Dog, hvorledes det end hermed er beskaffet, og hvorledes man end vil bedømme denne Meningernes Forskiel; saa er det dog tydeligt nok, at hiin sædvanlige Retfærdighed har mange afvejlende Skikkelser, medens den höieste altid er een, sig selv lig og, som Guddommen, evindelig maa bestaae. Men, for at komme til Fordrage igien, saa troer jeg nogenledes at have viist, at de uden for det borgerlige Selskab hverken er saa nödvendige som i samme, ei heller altid gyldige, skiöndt de efter alle Regler kunne have været sluttede. Vi see ogsaa, at *Friderik* den anden af Preussen, der af alle sin Tids Konger var den mest beröimte og i sin Ungdom selv havde skrevet mod de af *Machiavel* fremstillede

Grundsætninger, dog i Fortalen til et af de efter hans Död udgivne Skrifter ligefrem tilstaaer, at han, naar stor Skade af en modsat Handlemaade var at befrygte, aldeles ikke tog i Betænkning at bryde nogen af ham selv indgaaet Forpligtelse. Man kunde ansee dette for en Strid mellem en gammel Mands Klogskab og Ynglingens adlere Følelser eller høie Mod; men virkelig ere disse Ytringer just ei saa stridige. Thi vel er al Usandhed i sig selv afskyelig, men i Livet tidt nødvendig, og, da den i Staters og Fyrsters Mellemligheder er bleven til en almindelig Brug, saa har den efterhaanden tabt sin fordærlige Kraft; efterdi neppe Nogen, uden hvo der i Statssager er aldeles uerfaren, ved Ord alene, om end ved Eed bekræftede, let lader sig bedrage. Da nu Alle saaledes udtrykke sig som om tomme Løfter vare dem de helligste Ting, endskiöndt det forholder sig tvertimod, saa maae disse Ord ei forklares efter deres Etymologie, men efter den gængse Talebrug og visse Betingelser eller Undtagelser stiltiende sættes ind i Sammenhængen, som Skik og Sædvane forbyder udtrykkelig at nævne. Udlægger Nogen Ordene paa anden Maade, saa vil han siden til sin Ulykke vist erfare hvor grovelig han har taget Feil. Jeg siger ikke dette, fordi jeg jo troer, at saadan Talens Misbrug höilig er at fordømme, men fordi man endog heri tidt nödes til at læmpe sig efter den almindelige Mode, om man ikke selv uskyldig vil lide Straf: og vilde end Een eller nogle Faa alene stedse tale Sandt, saa skulde de dog neppe finde Troe. Mueligt er det derfor, at *Friderik* saavel i Alderdommen som i sin Ungdom kan i lige Grad have misbilliget denne Sag; men, da han ei var istand til at rette den fordærvede Skik, saae sig nödsager til selv at følge den. Man maa derfor ei heller saaledes udtryde hvad

Jeg derom har sagt, som om jeg meente, at Troe og Love i udvortes Statssager ei var af megen Vigtighed, eller at den for Nyrten i det mindste langt burde staae tilbage. Thi hvem afskyer ei Trolöshed? hvem beundrer ei deres Troskab, som for at bevare samme ringeagte Tab af Formue, Elendighed og Döden selv? Hvilken Statsmand er saa fremmed i Historien, at han ei skulde vide, hvor meget større Forliis det almindelige Væsen ved Tractaters Overtrædelse i det Hele har paadraget sig, end ved deres Jagttagelse, eller hvis Fölsomhed er ved bestandig Vane vel saa hårdet mod Retfærdighed, at han af gandske Hierte kunde lee ved Svig og Mened, uden selv, i det han deri giör sig skyldig, undertiden at föle nogen Grue? Upaatvivlelig seer han det Bedre og maa bifalde det: da han nu alligevel giör det Værre, troer han det undskyldeligt, enten med Kiærlighed for sin Stat, eller med en Nödvendighed, der visselig kan være saa stor, at endog en viis Mand maatte skikke sig deri. Thi, at holde en Pagt, som det er vist, at ingen Anden i lige Tilfælde vil agte, og Modparten, hvis han fandt det raadeligt, ufeilbarlig selv vilde löse, kan dog ei være Nogens Pligt, med mindre han besidder saa megen Magt, at han kan aftvinge den anden samme Ret. Jo mægtigere man derfor er, desto strængere bör man holde paa Retfærdighed, og uden Tvivl bör Enhver, saavidt han kan, giøre sit til, at det, som fordærvede Sæder have krummet, ved Fornuft igien maa vörde lige. For Resten have Stater, Öyrigheds Personer og Private i den Henseende samme Pligter, at de, saa lidet som mueligt er, afvige fra Fornuftens Regel, og dertil stræbe at giøre baade Lovene og Omständighederne selv passende. Men efterdi, naar Fordrage endog af den gyldigste Aarsag blive brudte

eller Løfter ikke holdne, man dog maa sige noget Usandt, og dette for Stater er ligesaa, ja, endnu mere vanærende end for Individier; saa synes det tvivlsomt, om nogen Nødvendighed kan være saa stor, eller nogen Indsigt i Eftertiden saa ubdragelig, at Stater eller Fyrster have Lov til at brække de af dem offentlig sluttede Foreninger. Thi, have de forudseet, hvad der vilde skee, hvorfor have de givet saadant Løfte? og have de ikke, hvo vil holde det for billigt eller ædelt ved en Usandhed at böde paa sin egen Mangel af Forsigtighed eller Kundskab? Hvo skammer sig ikke, naar han, hos sig selv overlæggende denne Sag, og sat paa dette farlige Sted, mærker at hans Anslag vakle og helde til Fordelens Side? Hvo bliver ikke tvertimod, naar han staaer fast, og Troskab faaer Overhaand, derved i sine egne Tanker en meget større Mand? og hvo har nogensinde fortrudt en saadan Beslutning, om hans Tab derover endog har været føleligt? Ikke desmindre maa dog herved bemærkes, hvad ovenfor er anført, at man ei alene bör see paa Ordenes naturlige Betydning, men paa Meningen af mange Formularer, som den offentlige og private Talebrug deels har indført i det daglige Liv, deels til visse Slags Forretninger stemplet som dem særegne, og ved idelig Behandling, ligesom Penge, saaledes har afslidt, at Præget fast ikke mere kiendes; saadanne Ords Mening er baade meget forskiellig og undertiden næsten gandske forsvunden, saa at de intet uden en tom Klang betegne. Thi Noget maa man ogsaa giøre for Velanstændigheds Skyld, eller for at skaane deres Beskedenhed og Ærbarhed, med hvilke man har noget Vigtigt at afhandle. Man bör derfor vogte sig for enten at støde deres fine Følelse, især Staters og ophøiede Personers, som man skylder Ærbødighed, eller for ei at synes at

sætte Velvillighed tilside, der vel aldrig bör være forstilt, men dog indbyrdes og paa dette Vilkaar alene i Gierningen udöves. I det mindste er dette et Slags offentlig Hylding og Dyrkelse, der bevises den ægte Dyd. Thi, skiöndt samme gandske vist ei bör bestaae i Ord eller tomme Ceremonier, saa synes dog hiin Takkelighed at være aabenbar Uforskammenhed og Foragt for de helligste Ting meget at foretrække. Hertil kommer endnu hvad siden noget udförligere skal forklares, at Stater ei ere selv de umiddelbar handlende Personer, og at de, der handle paa deres Vegne, ei paa denne Post altid kunne være berettigede til at bringe sin Ædelmodighed samme Offere, som de i det private Liv selv kunne giöre; at de derfor over Fædrenelandets Tab, som dens Trofasthed og fremmed Uredelighed kunne have foraarsaget, ei paa samme Maade kunne hovere, som naar de for egen Regning saaledes forholde sig. De Stöd, den offentlige Velfærd faaer, ere for en retskaffen Mand altid smertelige; og jo haardere de ramme, desto mindre formaar bevidst Ædelmodighed derimod at give Tröst. Af det hidindtil Anförte følger altsaa, at Fyrsters eller Nationers Fordrag og Löfter ei altid ere ligesaa hellige som private Folks, der leve i en velordnet Stat; men at denne Sætning dog ingenlunde tilintetgiör de höiere Moralprincipers Sandhed og Uomstödighed, og at man derfor med Rette har opreist Troskabs Gudinden saavel offentlige Templer, som hun længe tilføre har havt mange private i ethvert retskaffent og ædelt Bryst.

Lad os dernæst i Henseende til Eiendom undersøge, hvad den almindelige Ret derom har bestemt, og om det Retfærdigheds Mönster, som er udtrykt i Lovene; her bedre end i det forrige

Tilfælde stemmer overeens mod Fornuftens Idee og det vor Siel indprentede Billede. Men dog har Naturen saa lidt viller, at Noget skulde være Nogen aldeles eiendommeligt, at Legemet og dets Organer selv tildeels ere et fælles Gode. Derfor hörer, som *Cicero* vel har bemærket, en Deel af Os vore Forældre, en anden vore Venner og Fædrelandet til: ei heller er den övrige gandske vor, da Elementerne ved Döden kræve Legemet heelt hvert Öieblik stykkeviis tilbage, saa er det langt fra, at vi i levende Live kunne tage nogen Beslutning derom for den fölgende Tid, eller ligesom ved Arv efterlade det til hvem vi ville. Tingenes Brug er Os nemlig kun for Öieblikket forundt: om Lovene föie Noget til denne Ret, saa kan dette dog kun ved Overenskomst staae ved Magt. Man behöver derfor ikke vidtlöftig at giendrive hine selsomme Meninger, hvoraf en har gjort Mennesket til den hele Sandseverdens Herre, en anden villet fastsätte visse absolut almindelige Regler, efter hvis Forskrifter enslige Personer ei alene rettelig kunne nyde alle Ting, efterat de först ordentlig ere blevne dem tildeelte, men endog beholde dem paa en aldeles udelukkende Maade; en tredie vil tillige, at denne formeente Rettighed strækker sig endog langt ud over Livets Grændser og næsten til evig Tid uryggelig bör vedvare: thi, hvor ugrundede disse Forestillinger ere, indseer Enhver, der ei af en tidt fordærvet Sædvane, men af Fornuft og Erfarenhed selv har lært Naturens Bud at kiende. Men har denne Natur, Eiendom angaaende, Intet med Vished bestemt, saa kan Occupation langt mindre afgjöre denne Sag. Thi, for nu ei at gientage hvad *Rousseau* og andre gandske passende have indvendt derimod, saa ere de selv, der dog paa saadan Occupation lægge den störste Vagt, i yderste Forlegenhed, naar de

skulle forklare, hvorledes af en saa ligegyldig og ubetydelig Handling kan opstaae en vægtig og overalt gyldig Ret: hvorom *Kant*, en saa dybsindig Philosoph, uagtet han derpaa anvendte al muelig Flid og gandske vist søgte saa dybt tilbunds som han kunde komme, dog ligesaa lidt som Andre har kunnet sige noget tilfredsstillende: hvilket bør tiene til et stort Beviis paa, at, hvor Intet er, der søger man omsonst, og at det ei altid lykkes af Lovkyndighedens Sumper at fiske nogen Sandhed op. Men el Eiendom synes at være kommen deels af Nödvendigheder, deels af Fordrag eller Overeenskomst. Thi hvad vi paa ingen Maade kunne undvære, det betiene vi os uden Tvivl af som vor Ret, og derom kan neppe være nogen Tvist. Men hvad Enhver virkelig behøver, det er ofte kun alt for tvetydigt. Paa det at der nu ikke derom skal være uophörlig Kiv, fandt man i Begyndelsen for godt at fastsætte, at Alt, hvad Naturen saaledes har tillagt Enhver, som Siel og Legeme, saa at man uden dette ei kunde være heel og velbehölden, det maatte betragtes som gandske eiendommeligt, og, hvis Andre dertil havde nogen Ret, saa maatte de frasige sig samme, med mindre den ved senere Fordrage blev fornyet igien. Hvad de övrige Ting angaaer, saa skulde disse være fælleds for Alle, saavidt dette Fælledsskab med enhver eenslig Persons Bedste kan bestaae; men hvor saadant var umueligt, der skulde man enten kaste Lod eller Occupation isteden for Lodkastning være gieldende. Visselig er denne Maade den naturligste og bedste, som Mennesker, der see paa den nærværende Nytte og for Eftertiden ere ubekymrede, kunne opfinde, men deraf ere dog först saa mange Fornærmelser, da Hændelsen og ei Fornuften eller en billig Vurdering af Enhvers virkelig Nödtörft har afsagt Dommen, og bag

efter Elendigheder opkomme, at, havde man været istand til at forudsee samme, vilde man neppe have gjort denne til en evindelig Lov, men heller saaledes indskrænket den, at den ved en flitrig Opmærksomhed paa Ting og Mennesker efterhaanden kunde blive forbedret og fuldkommet. Ei heller har den, skiøndt af de slebnere Nationer overalt antager, nogensinde været absolut almindelig. Thi Barbarer og de, man gemeenlig kalder vilde Folk, holde ei engang det, de med megen Möie paa Jagten eller ved Fiskerie have fanget, for deres udelukkende Eiendom, men dele det baade selv ud til Trængende og mindre Lykkelige, og disse fordrer saadan indbyrdes Velvillighed som en Pligt, da de, hvis den ei frivillig blev beviist, uden Tvivl vilde bemægtige sig hvad der tilhører Andre som et Rov. Af samme Aarsag synes det at röiølest Tyverie hos mange Nationer maa forklares. Thi at man derved gör enten Fremmede eller Sine nogen Uret kan den alene forstaae, som paa dette Vilkaar har forbundet sig med et Selskab, at der Intet uden Luften og Himmels Lys bliver igien til fælleds Brug, men at han, med Undtagelse af hvad han selv paa samme Maade kan tilvende sig, forsager alt det Övrige. Hvad nemlig ikkun Kunst i vore Stater har indfört, holde vi urigtigen for en Naturlov, og betænke ikke, hvor meget vi deels ved foröget Begierlighed ere afvegne fra Naturen, deels hvad Ende denne Tingenes Tilstand, hvis den kunde være stedsevarende, omsider maa tage. Thi det er aabenbart, at dersom vi ikke sætte visse Grændser for Rigdommes Opdyngelse, som Romerne for Jordegodsers Besiddelse, saa maae alle Jordens Goder med de fleste Menneskers Udelukkelse omsider falde nogle faa Personer i Hænderne; men kan man uden Ubillighed göra saadanne Forordninger, saa følger

deraf tydelig, at Besiddelsen selv maa være uretfærdig. Dog er det langt fra at Lovene i [dette Stykke] noksom have sørget, jeg vil ikke sige for Alles Vel, men endog for deres uimodsigelige Ret. Thi i det de fornemmelig have søgt at giøre Borgerne opfindsomme og vinskibelige, have de tillige bragt Overdaad og Gierrighed store Offere, men for Mængden kun draget den Om-sorg, og det saa sparsommelig som mueligt var, at den ikke, bragt til Yderlighed, skulde ved Vold tiltvinge sig, hvad den med Rette ikke kunde naae. Derfor har man ofte paa Ting, der offentlig holdes tilfals, især paa Korn og andre Levnedsmiddler, sat en vis Taxt, derfor indskrænket Renter, ja i senere Tider endog paalagt de mere Formuende en saa kaldet Fattigskat: i hvilket Altsammen der ligger en stiltiende Lovenes Tilstaaelse, at Eiendomsretten ingenlunde er saa hellig, den jo undertiden bör lide noget Afbræk: og, om nogen vil paastaae, at dette strækker sig endnu langt videre end til de sidst anførte Tilfælde, saa indseer jeg neppe, hvorledes han grundig kan giendrives.

I övrigt er om Eiendom det samme som om Fordrage at bemærke: nemlig först, at en vis Orden er nödvendig, der i nogle Stykker kan være saa vis, at dens Beskaffenhed ei er nogen ubekjendt: som f. Ex., naar man enten er hungrig eller törstig, at da ingen Anden hindrer os fra at tage saa meget af det rindende Vand eller de paa Træet hængende Frugter, som man behöver, og ei under det Paaskud river een dem af Hænderne, at det Altsammen er fælleds Gods og ingen især tilhörende; men i andre Tilfælde er den mere eller mindre tvivlsom og efter Tid eller Sted afvexlende; saa at, hvad der et Sted agtes for Ret og

Billigt, paa et andet synes tværtimod, og det af gode Grunde: som naar, denne Sag angaaende, hos Folk, der leve af Jagt eller Fædrift, langt andre Skikke gielde, end hos dem, der ernære sig af Agerdyrkning. For det andet, om vi endog indrømme, at man kunde tænke sig en almindelig Ordens Regel, der i alle Strykker var gandske fuldkommen; saa vilde dog ei nogen Eenslig derved være forpligtet, med mindre han var forvisset om, at alle Andre, eller i det mindste de Fleste, vilde iagttage den samme; thi ellers vilde, naar de Övrige iflang overtraadte den, for ham Inret blive tilbage. Men hvilken klog Mand vil, hvor der endnu hverken gives Övrighed eller Straffe, vel være saa lettroende? og kan man da strax beskyldte dem for Uretfærdighed, som uden at være Os ved selskabelige Love forbundne, vove at krænke Rettigheder, som vi selv kun paa denne Grund ansee for aldeles sikre? Saa som i det Tilfælde, naar Folk, som ved Skibbrud ere opkastede paa en fiern Kyst, eller ved Oversvømmelser deres Fædreland berövede, blive nödt til at see sig om efter nye Boliger, mon de vel, naar de for deres beskedne Anmodninger overalt finde Örene tillukte, strax bör holdes for Voldsmænd og det menneskelige Samfunds Fiender, naar de ei uddrive Landets forrige Indbyggere igien fra deres Sted, men ikkun nöde dem, der ligesom paa et Theater sidde meget rummeligen, ja, undertiden spadsere deromkring, til at holde sig noget tættre sammen, naar de kun ei alt for meget trykke dem, men lade Enhver, efter hans Legems Størrelse, beholde en gandske magelig Plads. I visse Strykker er ligesledes Regenteres og Lovgiveres Retfærdighed forskiellig fra den almindelige og borgerlige. Thi denne har den nærværende Forfatnings Vedligeholdelse alene til Öiemed; hiin viser sig derimod

undertiden i sin herligste Skikkelse, naar den forandrer, kuldka-
ster og indfører noget Nyt. *Lycurgus* og *Solon* vare begge for
deres Retfærdighed høit berømte Mænd; men den sidste lod Eien-
domsretten blive som den tilforn var, hiin ophævede derimod ved
Jordegodsernes Deling og Skyldbrevenes Tilintetgiörelse det hid-
indtil bestaaende Forhold mellem Rige og Fattige næsten gandske.
Hvo kan fremdeles hos *Plutarch* læse *Agis's* og *Cleomenes's*
Bedrifter og Character beskrevne uden en uvilkaarlig Beundring:
men begge havde ligeledes en fuldkommen Omvæltning og de Ly-
curgiske Loves Fornysele til Öiemed. Kan det nu endog være
Nödvendigt, og altsaa tillige Retfærdigt, at opvække saa heftige
Uroeligheder, hvor meget mere retfærdigt da paa samme Maade
at istandsætte en faldefærdig Bygning, der ellers gandske vist
vilde styrte ind, i det visse Dele blive afskaarne, andre tilföiede,
og saaledes det gamle Værk med Tiden fremstaaer i en fornyet
Skikkelse. Hvad Barbarer med de mest cultiverte, men ved Vel-
lyst og Overdaad svækkede Nationer altid have tilladt sig selv,
kan gandske vist, hvad Maaden og Udförelsen angaaer, ingen-
lunde billiges: ei heller have hines Bevæggrunde været saa rene,
at jo Begiærighed, Gruesomhed og Uretfærdighed med Rette fal-
der dem til Last. Men undertiden vare dog deres Fordringer,
som Cimbrernes i Begyndelsen og Vestgothernes under *Valens's*
Regiering ei ubillige: og i det Östgothor, Longobarder og andre
raae, men kiække og med herlige Naturanlæg begavede Folk
deelte Landet mellem sig og de udmarvede Mennesker, hvilke
det efter den almindelige Ret tilhörte, kan der vel være Spörgs-
maal, om de derved ei beviste Efterkommerne paa begge Sider,
eller Menneskeheden overhovedet, en ligesaa vigtig Tieneste, som

sig selv. Efter Forsynets højere Raad paafulgte denne Sagernes Omvæltning: hvis Mennesker nu handle efter samme Grundsætninger, saa kunne de vel heri tidt gaae alt for dumdristigen frem, men hvem tør paastaae, at Handlemaaden i sig selv og uden Undtagelse er uadel, og at der ei kunne gives Omstændigheder, hvorunder den fuldkommen kan retfærdiggjøres? Om disse nogensinde virkelig have fundet Sted, eller om Nogen af de Personer, der i Historien fremstilles snart som Røvere, snart som Erobrere og store Mænd, have handlet af disse Bevæggrunde, derom kan her intet Spørgsmaal være; kun om det overhovedet lader sig tænke, at en højere Ret undertiden i den indførte Retsorden kan tillade saadan Forstyrrelse. Thi er dette vist; saa blive mange Tildragelser, der i Historien forekomme, tillige at betragte fra en langt anden Side end den sædvanlige, og mange nye Indretninger kunne derved for den følgende Tid blive grundede, som med tilbørlig Viisdom og Klogskab udføre, for Menneskeheden i det Hele blive ligesaa velgjørende, som de nødvendigen maae vorde skrækkelige, naar de efter en dunkel Idee eller blot Ahnelse om det Rette uden Indsigt og Overlæg skulle udføres.

Hvad der hidindtil er sagt om Fordrag og Eiendom, skiønnes det lettelig, man om det offentlige Væsen i Almindelighed kan sige. Derfor er i Statsforfatningen selv ikke Noget saa fast og urokkeligt, at hvosomhelst der vover at antaste samme, derved just kan siges at ville kuldkastrere Tingenes evige Sammenhæng og Orden, som af Skiæbnen forud er bestemt. Tværtimod hændes det, som tilforn er erindret, ikke sielden, at jo mere man bliver forelsket i dennes Skiønhed, desto mindre kan man berolige

sig ved det Nærværende, men længes saa meget stærkere selv i de jordiske Ting efter noget Bedre.

Jeg taler naturligviis ei om saadanne Mennesker, som ved Uroes Stiften enten tragte efter Herredom, Hævn over Fiender eller Befrielse fra velfortiente Straffe. Men seer man ikke mange med et stort Genie og overordentlig Aandskraft begavede Personer, som ingen privat Interesse, men blot det almindelige Bedste, ligesom ved guddommelig Indskydelse, driver til nye og større Foretagender? Dersom nu blandt Almuen ei Ret og Lov hemmede dette Slags Virksomhed, hvor stor en Forvirring vilde da ikke deraf følge? I en roelig Stat er det derfor en Hovedpligt, at Enhver holder sig indenfor den nærværende Retsordens Grændser. Men da efter samme Nogle nødvendig maae regiere, Andre adlyde; saa opstaacr den Tvivl, om denne Pligt forpligter Begge paa lige Maade. Thi hine, skiöndt meget mägtige, ere jo ofte endog med Eed forpligtede til at bevare de gamle saavel som de nye Statsindretninger uden Bræk og Skade; men her maa dog tillige undersöges, om, saafremt man klarlig indseer, at disse ere deels unyttige, deels endog fordærvelige, om man alligevel ei er berettiget til at giöre noget Forsög derimod. Dette er visselig et Tilfælde, hvori Tanken tidt maa löbe vild og i forskjellige Retninger omkring, naar man paa den ene Side mærker hvad Nyten, og det ei Eens egen, men den almindelige fordrer, ei heller en gandske liden eller ringe, men den allerstörste og den, til hvis Befordring man just er bleven sat paa saadan Post, medens paa den anden Dyd og Ære synes at stride derimod, som dog ogsaa har en vis og endnu större Nytte til Formaal, hvilken

man derfor pleier at kalde det høieste Gode. Ikke desmindre lader det sig med uforkastelige Grunde godtgjøre, at, hvis det aldrig var tilladt at bryde visse Love, skiondt med Eder og Forbandelser stadfastede, saa kunde den menneskelige Slægt aldeles ikke bestaae, langt mindre være kommen til den Høide, paa hvilken vi ved Kunstens og en høiere Videnskabeligheds Hielp nu med Rette fryde os ved at staae. Thi saaledes ere Mennesker gemeenlig sindede, at naar Noget viselig og til almcent Velter forordnet, saa ønske vi, som om inter Bedre kan ophittes, at det maa blive til en bestandig Lov, uagtet det kun for nærværende Tid, og saa længe Omstændighederne blive de samme, kan være det Rigtigste og Bedste. Dernæst, hvad Rettighed eller besynderlig Fordeel deraf kan flyde til visse Personer eller Stænder, derfra ønske disse rimeligviis alle andre evindeligen udelukkede, og Almuen, der overalt gjør saa meget af det Gamle, og gemeenlig foretrakker det Sikke og Nærværende, uagtet maadeligt, for det Tilkommende og Uvisse, slaaer sig gjerne til deres Partie, som ingen Forandring lide. Heraf kommer det, at de, der saavel i indskrænkede Monarchier som i Fristater tiltræde den høieste Værdighed, sædvanlig blive forpligtede til Inter af gammel Skik at afskaffe, eller tillade, at man uden fælleds Samtykke endog et Haarbred derfra tør afvige. Men, da saadan Eed, enten fordi den af sin Natur er umuelig at bevare, eller fordi Magten ligesaa lidt behøver at holde andre Rettigheder i Ære, for det Meste kun liden blev agtet af dem, som saadanne Betingelser næsten vare paatvungne, men Intet paa den anden Side saa meget ængstede dem, for hvilke de forhen erhvervede Rettigheder vare særdeles vigtige, som at denne Pagt kunde blive brudt; saa toge disse ei

heller i Betænkning at indføre noget Nyt, men alene til den Ende, at svække Regieringens Kraft og med end stærkere Baand at binde den Hænderne. Men dette Anslag var saa langt fra at tiene til Statsforfatningens Forbedring, at det Isnarere sigtede til dens Kuldkastelse, og, isteden for at opholde dens Fald, meget mere gav dertil det sidste Stød. Havde nu Regenten eller de, der stode paa det høieste Sted, af en alt for samvittighedsfuld Ærefrygt for Edens Hellighed ei gaaet Ulykken i Möde; saa veed jeg ikke, om alle Stater og tilsidst Menneskeheden med ei længe siden havde maattet ophøre. Thi har Alt, hvad der i Hensyn til indbyrdes Rettigheder mellem Regentere, Stænder og Undersaattere er bleven sluttet eller aftalt, ei altid sigter til at befordre deres Fordeel, der under Fordraget have havt meest at sige? og da disse derved ved næste Fordrag have faaet desto større Magt, maatte Rettens Vægtskaaler da ikke stedse mere og mere hælde til denne Side, det stærkeste Partie stedse blive mere skikket til nye og dristigere Forsøg, og omsider rive hver Borgerrettighed til sig alene, medens den øvrige Folkemængde gandske blev mishandlet og forsømt? Men hvor afskyelig en Udgang saadanne Planer faae, og hvorledes det med denne Retfærdighed, der ved Eder og alle Helligdommes Paakaldelse dog pleier saa vel at forskandse sig, er beskaffet, hvad Kraft og Mening, der ligger i hine Formularer, paa hvilke Juristerne saa meget stole, derom vidner saavel Historien i Almindelighed, især Middelalderens, som hvad vi selv have oplevet ved det polske Riges Undergang. Ja, vilde det i vort eget Fædreland vel have gaaet anderledes til, hvis enhver Haandfæstning ubrødelig var bleven holdt, og den fornemste Stands stedse voxende Fordringer ei havde behøvet mere til fuld-

kommen Gyldighed end at de af Mængden vare blevne erkiendte, og af Kongen selv stadfæstede? I övrigt, ligesom i Mathematiken ei Alting saa nöie svarer til de forud giorte Beregninger, men Adskilligt efter rimelige Gisninger snart maa lægges til, snart tages fra, saa maa ligeledes Os Noget skienkes, naar vi handle om Retfærdighed efter den Idée, vi derom have fattet i vort Sind og efter den fineste Sandhed selv; saa fremt man skulde finde, at Udfalder af det Slags Ubillighed, vi her dandle, ei overalt har været saa sörgeligt, som vor Philosophie har ladet os formode. Man maa nemlig vide, at Mennesker sielden blive de samme Grundsætninger indtil Enden troe, og Tingenes egen Natur tillader dem der heller ikke; men Forsynet har der viselig gjort den Indretning, at den feilede Fornuft ved Erfarenhed langt snarere bliver bragt tilrette, end at man i sin Uforsigtighed virkelig falder ned i den aabne Grövt. Derfor har hverken Tyrannie eller Oligarchiets store Vælde endnu kunnet stifte saa meget Ondt, at det menneskelige Kiön ved Staternes Fald tillige selv har maattet undergaae: hvilket, hvis Menneskers Uretfærdighed under den saa kaldte Rets Beskyttelse bestandigen havde stormet frem paa samme Maade, upaatvivlelig dog engang havde maattet skee. Man kunde herimod indvende, at, hvis ei Troelöshed havde bragt Nogle i denne Nöd, saa kunde Troe og Love have været langt sikkrere, og uden Nogens Fornærmelse eller Skade af Andre stedse være blevne uforkrænkede: men, fordi det ei var mueligt, paa Grund af den oprettede Pagt, engang at nyde sine lovlige Rettigheder, derfor var man nödt at tiltvinge sig endog ulovlige. Hvorpaa jeg troer man kan svare, at Retten ved Staters förste Stiftelse var endnu mindre fileet end den siden efterhaanden blev: havde Men-

nesker derfor i den følgende Tid aldrig afveget fra deres indgangne Forpligtelser; saa vilde saadan Standhaftighed dog have paadraget dem det største Tab: thi vilde de urokkelig have blevet derved, saa kunde dette ikke have skeet paa anden Maade, end at de underkastede sig enhver ei aldeles umuelig skiøndt dem ufordeclagtig Udydning af samme: hvis ikke, maatte saadanne Pagter snart paa begge Sider blive brudte. Men Intet kan være billigt eller ædelt, som er forbundet med almindelig Fordærv. Dydens eget Væsen, der boer i vort Sind, maa gandske vist ikke bedømmes efter Nytte; alligevel, naar den fra vort Inderste drages frem for Dagens Lys og ind i det menneskelige Liv, maa den nødvendig skikke sig til dette: noget andet Stof, eller ligesom Krop, hvorpaa den kan virke, har den ikke end de Ting, der stemme overeens med den menneskelige Natur: støder den an eller strider derimod; saa maa den, ligesom der fortælles om Astræa, forlade denne Jord, og saadan Flugt maatte da ei, som hiin Gudindes, holdes for en Mennesker paalagt Straf eller for en Aarsag til de fleste Ulykker, der endnu trykke dem, men snarere for en heldbebudende Begyndelse til al Slags Lyksalighed og den forønskede nye Tidernes Orden. Stater have uden Tvivl deres Oprindelse af Familier, da flere af en Slægt smeltede sammen, først til en Stamme, og siden forskellige Stammer, ifølge et ældre eller højere Forvandskab, til en Nation. Derover blev Familie-Skikke snart til borgerlige Vedtægter. Staterne vare enten sammensatte af ligeartede Dele, eller, hvis nogen Ulighed heri fandtes, blev samme jævnet, saavidt Nödvendigheden böd, og følgende ei paa nogen regelmæssig eller af en dyb Visdoms Grundsætninger udledet Maade, men efter en almindelig Klogskabs For-

skrifter, der hverken gaaer tilbage til Tingenes første Grunde, eller styrer Kursen lige til Endemaaler, efterdi den kun er henvendt paa den nærværende Tid eller dog paa en, der ei er meget langt borte. Saaledes opsfode de allerstørste Stater allevegne efter smaae Familiers Mönster: hvilket har forekommet de fleste Philosopher, ja mange Statsmænd selv saa fortræffeligt, at de hos en Fyrste intet herligere have kunnet forestille sig, end Billedet af en Huusfader, som i ham er aftrykt. Men, havde disse betænkt, hvorledes denne blandt alle Barbarer visc og altid har beviist sig, samt hvorfor dette endog saa maa være; saa havde de om denne Sag uden al Tvivl dömt langt anderledes. Thi efter vore Sæder udmærker sig en Huusfaders Character især ved Kiærlighed til Hustrue og Börn, ja Omsorg for Tyende selv, efterat nemlig ei Humanitet alene, men endnu langt mere Statens Beskaffenhed har svækket den faderlige Regierings Magt og Strænghed. Thi, da Staten nu skaffer Sikkerhed, hvortil Frygt og Trudsel fornemmelig behöves, saa afgiöres Familiens övrige Anliggender let ved Klogskab alene og en mærkelig neddæmpet Myndighed. Men uden for Staten er Huusfaderen Herre tillige, Övrigheds-Person og Fyrste, saavel af Nödvendighed, som af naturlig Grumhed bered til at udöve et tyrannisk Herredom: men af ham maatte de første Stater tage deres Mönster, ei af denne mildere Fader, som de selv ved at frage ham Regieringen og formilde Sæderne först have kunnet danne.

Man kan heraf slutte, at Familien og Staten, det private og offentlige Væsen regieres ved gandske forskiellige Middler og Aandsgaver, og at vi, naar Valget var os givet, langt heller vilde

have en Faders Mildhed og Billighed end een Fyrates Strænghed og Retfærdighed til Opsyn over de menneskelige Ting. Thi de borgerlige Love, som de hverken røres af Had eller Gunst, saa give de heller ikke billige Bønner og Undskyldninger tilstrækkeligt Gehør, men for at befordre det almindelige Bedste taale, ja nöde de tidt enslige Personer til at omkomme: hvori de dog ligesaa lider følge Naturens Fremgangsmaade som den fuldkomne Fornufts rene Bud. Thi undersøge vi hvad disse sigte til, saa ville vi tydelig erkiende, at de aldrig for den offentlige Nyttes Skyld beslutte enslige Personers enten Tilsidesættelse eller Undertrykkelse. Dette er saa vist, at ei engang en, som det ofte synes, alt for tidlig Död er Nogen virkelig til Skade, eller at Individerne derfor efter en bestemt Tid maae forlade denne Verdens Lys, paa det der til Efterkommerne kan blive Plads, men paa det at Allesammen efter den sidste Kamp kunne blive overførte til hine lyksalige Boliger og efterhaanden bestige et altid höiere Trin. Hiin borgerlige Retfærdighed derimod, da den betragter Livet og dets Hielpemiddler eller Beqvemmeligheder som det höieste Gode selv, saa kan den ei anderledes beskytte samme end ved ligesom at udkaste nogle Vare, ja undertiden Skibsfolket og Passagererne selv, hvis den, naar Fartöiet rumles om af en alt for heftig Storm, ei anderledes kan redde den störste Deel. Denne Regel fra Staren og den almindelige Ret overført til Menneskers Sæder og Handlinger overhovedet, er lidt efter lidt bleven til et Slags Moralprincip; hvorefter Enhver for Alles eller den störste Deels Frelse bör give sig selv og Alt hvad ham tilhörer til Priis: vil han ikke, bör det ham frarives; end hvilken Sætning jeg dog neppe veed nogen sorgeliger, ubilligere eller mod de höie-

ste Fornuftigrunde mere stridig at anføre. Thi hvorledes? Hvis, som jeg ved en anden Leilighed har erindret, Een eneste først blandt Tusinde, siden, naar idelig færre bleve tilbage, blandt tre eller to skulde tages ud til Offer, maatte det hele menneskelige Kiön da ei tilsidst forgaae? thi, saalænge blot To endnu levede, vilde der aldrig mangle Grunde for at gaae til det Alleryderste, paa det at Almeenvellet, kan jeg troe, intet Fordærv maa lide. Denne Mening har ved Nogles Philosophemer vundet megen Styrke, da disse have nægtet, at Individet ere af synderlig Vigtighed, som Væsener, der dog snart vende tilbage til deres fælles Kilde og altsaa bestemte til Undergang, da det Enes, som er uden Afvexling og i alle Maader fuldkomment, alene til evige Tider skal vedvare. Hvorledes denne Sag er at forstaae hörer til et høiere Slags Undersøgelse og kan paa dette Sted ei afgjøres; men at man dog, hvad Retfærdighed angaaer, hvis Bestemmelse det er at holde det menneskelige Selskab og altsaa dets Individet vedlige, ei kan tage denne Mening i Betragtning, troer jeg, er Enhver noksom indlysende: og jeg formoder ikke, at Nogen ved den borgerlige Forening paa dette Vilkaar har villet knytte sig fast til Andre, at disse nu skulde have Frihed til uden Erstatning at styrte det Liv i den öiensynligste Fare, hvis Vedligeholdelse frem for alle Andres det især var ham om at giøre. Dette for Tyranner saa beqvemme, men for Resten höist fordærvelige og afskyelige Slags Philosophie bör man af Staten i det mindste reent udrydde, og henvise til deres Egne, der, som man om nogle indiske og chinesiske Philosopher vil forsikkre, troe, at ei alene Döden men Tilintetgiörelse selv er ethvert Slags Liv at foretrække. Vi see ikke desmindre, at baade Lovene byde meget saadant, at det ofte

virkelig skeer, og at Mange ei heller holde det for Uret. Solda-
 rers Udskrivning, blandt Uvillige og Modstridige, Skatter, af Bor-
 gerne udpressede, og andre offentlige Byrder, der hverken i Fred
 eller Krig uden stor Besværighed kunne bæres, lade sig ei forsvare
 med nogen anden Grund end enten en vis Nødvendighed eller
 Nytte. Men betragte vi dette Idol noget nærmere, ville vi ofte
 strax bemærke, at det vel udflyder af den hele Stat, det er Sel-
 skabets Form, men af Borgernes eller Individernes egen Natur
 ingentunde. At den første maa bestaae, fordre saavel Lovene som
 deres Fordeel, der forestille den hele Stat; de sidstes Gavn have
 baade de for Öine, der sørge for deres eget, og de, der vel ön-
 ske at tiene deres Medborgere, men dog saaledes, at de deri deels
 kunne følge deres egen Indsigt og Tilböielighed, deels at den ene
 Stræben ei er den anden i Veien. Jeg vil hermed ikke nægte,
 at Individernes Bedste med Statsforfarningens og Fyrsternes jo
 meget ofte paa det nöieste er forbunden; men at dette dog ei
 altid er Tilfældet, hvor Övrigheden og Lovene til den Ende for-
 dre de største Opoffrelser, vil man formodentlig paa den anden
 Side ligeledes tilstaae. Man erindre sig ei alene de fleste Borger-
 kriges Historie, men ogsaa mange udenlandskes, hvor Herredom,
 Erobringer, undertiden Titler, saa kaldte Subsidier, tidt misbrugte
 til private Lidenskabers Tilfredsstillelse, have været Endemaalet,
 saa vil man ei kunne tvivle derpaa. Folk, dog, som der synes, at
 tvivlig kan et Folks Beskaffenhed deels af Naturen deels ved
 Man seer nu grangivelig hvorfor de fleste Mennesker, de
 undtagne, der ere ligesom fødte Borgere, vel neppe frivillig
 skulde have forenet sig til en Stat, og hvorfor de, der endnu
 leve uden for saadant Selskab, aldrig uden Tvang indlade sig deri.

Uden af Erfarenhed grant at kiende alle de dermed forbundne Uleiligheder, ahne de fo:ud samme: og de Erfaringer, de allerede kunne have, fremsille dem intet Billede, der er skicket til at opvække Længsel derefter. Saadan Afskye for borgerligt Samfund synes hverken at reise sig af blot Frihedslyst, af Uvidenhed eller Haab om ved Uretfærdighed at vinde mere end paa lovlig Maade, ja, ei engang af Frygt for Straffe eller Undertrykkelse, men snarere af et forvirret Begreb om den Strid, hvori Retfærdighed, naar Lovens Rettesnor først er indført, saavel med Billighed og Dyd som med sig selv nødvendig maa geraade. Dog kommer her til uden Tvivl ogsaa Frygt for dem, der ere satte til Lovens Bevogtere, hvilke, hvad enten de med den överste Magt begavede, eller som Medlemmer af et Senat, eller som Folkets Talsmænd afgjøre nogen Sag, altid ere Mennesker, og for Affecter, Feiltagelser, ja selv Forbrydelser ingenlunde frie. Alligevel maae de dog adlydes, ja, et Slags Hellighed og Maicstæt tillægges dem, end hvilken mangengang Intet kan være den erkjendte Sandhed mere modsigende. Hiin Forudsætning er ikke desto mindre til Staters Fasthed ligesaa nødvendig som enhver anden offentlig Forordning, og har derfor selv faaet Lovs Kraft. Derfor ere og vare fordm Kongernes Rettigheder i Österlandene overalt forfærdelig store, men bleve, ifølge det Vink som *Samuel* derom gav det isralitiske Folk, dog, som det synes, af Gud selv ei misbilligede. Og upaatvivlelig kan et Folks Beskaffenhed deels af Naturen deels ved Sæderne være saadan, at det ei kan rømmes uden en Strænghed, der kun ved sin Hensigt og sit Öiemed fra Grusomhed er at adskille. I store og ved Vellyst slappede Stater er saadan Regiering vist nødvendig, og skulde nogen uskyldig derover komme til at lide,

saa bliver det saavel ved en uundgaaelig Uvidenhed paa Regieringens Side som ved Nödvendigheden af at indjage Andre en velgiörende Skræk altid let at undskyldte.

Det Samme er rimeligviis Aarsagen til at Fyrster og Nationer vel ofte slutte Tractater med hverandre; men, at de, ligesom Familier tilforn have gjort, frivillig skulde forbinde sig til en stor og almindelig Stat, har ingen Udsigt til lige Fordele hidindtil kunnet formaae ret mange til. De mindre Samfund ere nemlig det Exempel, som afskrækker dem derfra: og, da de kiende disses saavel onde som gode Side, saa synes de ei at have saa höie Tanker om den sidste, at de jo heller for Naboerne ville svæve i en bestandig Frygt end leve sikre under nye Loves og Ovrighedspersoners Varetagt. Men var en velindrettet Stat saa ønskelig en Sag, hvorfor töve da Nationerne med at handle ligesom Individer og Familier forhen enten strax indsaae at de burde giöre, eller, hvis de for egen Velfærd vare saa ubekymrede, at de ikke vilde, hvorfor tvinge da de, der ved overordentlig Magt og Vidom kunne troe sig berettigede til at være deres Formyndere, dem ikke til, endog imod deres Villie, at indgaae en saa nödvendig Forbindelse? Ville vi nu ikke at dette skal skee, men holde det for Uret; saa maae vi heller ikke ville, at det Samme, da Staternes Grundvolde först bleve lagte, var skeet, eller, hvis vi paastaae, at det i gandske lige Tilfælde dermed dog ei forholder sig paa lige Maade, saa kaste vi derved al Ret over Ende. Da nu denne Idee dog ei kan udryddes af Gemytterne, men alligevel med Billighed og Frihed er i Strid, som ligeledes ere dem indprentede og vel af Ingen kunne ansees for tomme eller Dyden fremmede; saa

kan man heraf intet andet slutte, end at denne naturlige Retfærdighed og hin borgerlige maae være meget forskiellige; at i den anden meget er uvist og vilkaarligt; i den første derimod Alt bestandigt og fra Sandheds dybeste Kilde en reen Udflydelse. Denne Modsigelse kan man nu saaledes forene. Af Naturen er Alt det Retfærdigt, som det er billigt og med Fornuften overeensstemmende mod andre at udvise. I at udvikle Spiren til denne Ret, der er os alle medfødt, bestaaer et ordentligt og uden store Forhindringer mildt henflydende Liv. Men ligesom Træers og Planterers Sæd, der ere af een Art, dog efter Jordbundens, Aarstidens og Himmelegnens Beskaffenhed saavel som ethvert Individts besynderlige Natur, skyde Stamme, Grene, Löv og alt det Övrige med en uendelig Afvexling, og, vilde Nogen ved at rette, trykke, klippe, skiære forsøge at bringe dem allesammen til en fuldkommen Lighed; saa vilde han giøre den frie og ædle Natur betydelig Afbræk: paa samme Maade forholder det sig ogsaa med Mennesker. Thi, endskiönt de have fælles Fornuft, saa maa Bruugen deraf dog overlades til Enhvers egen Skiönsomhed, og Ingen bör forlange, at Alle skulle bedømme alle Ting paa samme Maade. For Resten, som man i Have- og Agerdyrkningen holder det baa- de for behageligt og frugtbringende, deels for at Planten des muntre skal opvoxte, deels for at den kan velsigne Dyrkerne med des større Overflod, at hæmme de vilde Skud, nære, styrke de svage, raade Bod paa Mangler, ordne det Hele; saa maa man behandle Mennesker efter samme Regler. For dem er Staten et Slags Have, hvori man fornemmelig bör vogte sig for at man ei opelsker dem, ligesom om de blot vare bestemte til deres Beherskeres Nytte, for Frugtens Skyld alene, hvilken disse deraf kan plukke;

dernæst, at, hvis man endog virkelig seer mere paa Planternes Trivelse end sin egen Fordeel, man da ikke, uden tilstrækkelig Indsigt i Naturens hele Plan og Grunde, enten skal gjøre Frugten, Skiönhed og Sirlighed, eller Fasthed og Styrke til sit eneste Formaal, da dog Naturen baade vil Altsammen i Forbindelse, og Individerne efter dens Anviisning forskyde og blive utaalmodige over enhver Hindring eller anden Anordning, som strider derimod. Men dersom Lovgiveren saavel som Lovenes Vogtere gienemskue den hele Natur, saa at ikkun det Uregelmæssige eller Stödende bliver tugtet og holdt i Orden; saa vil det aldrig skee, at enten Kunsten overhovedet afviger fra Naturen, eller den almindelige og borgerlige Retfærdighed fra den höiere. Blev nu saadan Orden nogensinde fuldendt, saa er der vel ingen Tvivl om, at jo baade enslige Mennesker, ligesom hidindtil, bör indgaae i et borgerligt Selskab, men ogsaa Folkene mellem sig, paa det at den hele Menneskeslægt omsider maa sammensmelte til en paa alle Sider velforskandset Stat. Dog dette er kun et Önske, der maaskee först i de sildigste Tider, hvis nogensinde, kommer i Opfyldelse. Men, inden dette Selskab bliver modent, og saa længe der i de besynderlige Stater og deres Forbindelser hersker saa store Mangler, kan der imellem de borgerlige og naturlige Love ingen tilstrækkelig Enighed være, og derfor ere Fyrster og Stater heller ikke bundne ved de samme Love, der for Enslige i deres Mellemhandlinger overalt ere giældende. Heraf følger, at Folkeretten fra den almindelige Naturret i mange Stykker er mærkelig afvigende. Den første indeholder Intet uden den rene Moral, og byder, naar man efter Sandhedens egen Regel undersøger den, kun Enhver at handle ligesom Dyd og Ære opmuntrer til at gjøre. Naturret-

ten derimod, uddraget af den borgerlige, har kun for saavidt nogen Gyldighed, som det er vist, at Troe og Love i Contracter ei af andre ville blive brudte: hvilken Sikkerhed Fyrster og Nationer meget sielden kunne forskaaffe deres saa tidt bedragne, være sig, Fiender eller Bundsforvante. Men hvor nødvendig saadan Forsikring dog er, have de selv indseet. Derfor var det tilforn almindeligt deels at anmode andre Fyrster, isar de mægtigere eller mest ærede og frygtede, om at paatage sig Tractaters Garantie, deels at formaae den romerske Pave til med Forbandelser, ligesom Lynildstraaler at slaac Pagtens Overtrædere, deels paa begge Sider at udnævne Rigets Senat eller udvalgte Mænd af samme til Vidner, Stadfæstere og i Tilfælde af nogen Krænkelse til Dommere. Efter saadanne Nödsmiddlers Anvendelse, der dog ofte synes og ved Udfaldet bevistes utilstrækkelige, kom det omsider saavidt, at Enhver, der kiender de her gængse Talemaader, meget vel veed, at der ved en evig Fred ei forstaaes ander, end et Slags Stilstand eller en Tid til at udspionere bedre Leilighed, hvori der ingen Sikkerhed kan være. Af en Folkeret gives der altsaa egentlig Intet uden et Luftbillede, der ikkun bruges til et Slags Forspil i alle Krige, naar man ved Skrifter, der af begge Parter offentlig fremlægges, giver sig Mine af, ligesom i Rettergang at ville udvikle sine Rettigheder og for den fælles Menneskeforstands Domstoel at udføre sin Sag. Derfor ere de Statsmænd just ikke strax at fordømme, som, naar de mærke, at ingen Love mere gielde, heller ikke selv have Lyst til at følge dem: og, giøre de det ikke destomindre; saa maa man troe, at dette snarere skeer enten af Ukyndighed eller af et Slags Ædelmodighed end ifølge nogen offentlig Ret, ved hvilken de, medens disse Love

formedelst et fast almindeligt Samtykke er ophævet, ei ere bundne.

2 den Afdeling.

Hvorvidt der i Henseende til andre Dyder, foruden Retfærdighed, er nogen Forskiel imellem offentlige og private Pligter.

Det Anførte maa om Retfærdighed være nok talt. I Henseende til de övrige Dyder bör vi nu betænke, hvorvidt Meningen af de Navne, vi give dem, i offentlige og private Sager er de samme eller forskiellige. Men offentlige kalder man baade dem, som Fyrster og Övrigheds Personer mod deres Undersaattere, eller Borgere have at udføre, og dem, der vedkomme Statens indbyrdes Anliggender. Spörgsmaalet maa derfor besvares med Hensyn til begge Hovedstykker og altsaa deles i to. Det ene kan ei forklares uden det andet: man maa fölgelig tillade mig, at endskiöndt den förste Deel kunde synes Hovedsagen mindre vedkommende, den dog afhandles ligesaavel som den anden. Hvad nu det förste angaaer, saa seer man ofte Mennesker, satte paa de höieste Poster, hvis private Charakter ved Menneskelighed og Mildhed udmarker sig paa en fordeelagtig Maade, at de ofte heftig röres af Medlidenhed mod enslige Personer, ja endog mod mange blandt de Ringeste og Uværdigste; men at de samme, saasnart de have ifört sig en offentlig Charakter, fremtræde paa Skuepladsen som langt andre Personer, ei bekymre sig om Andres Byrder og Elendighed, synes at foragte Taarer og ei engang at skaane deres Egnes Blod, indtagne, maa man tænke, af Forestillingen om en större Nytte, som de i Tankerne have fattet, og som de ved der-

efter at indrette Statens nærværende Forfatning glæde sig over at kunne giøre virkelig. Hvo har ei om de største Feltherrer og Ophavsmænd til græselige Ödelæggelser og Omvæltninger paa Jorden hört rörende Træk af Menneskelighed ja Godmodighed fortælle? Hvo var kierligere mod sine Venner end Cæsar eller Alexander? Hvad berettes ei om en Gustav Adolphs og Henrik den fjerdes ædle Hierte? Ei Carl den 12te selv var uden Venskabs og Medynks hulde Fölelser: og hvorledes skulde jeg blive færdig, om jeg med Exempler vilde bevise denne Sag? Men saaledes ere vi af Naturen dannede: at vi först ved Fölelsen, hvori det altid findes et dunkelt Sandheds Kiendemærke, prøve hvad Godt og Ædelmonne være; derpaa forske vi efter Grunden dertil, og have vi fundet samme, saa begribe vi let, at denne strækker sig meget videre end de Tilfælde, hvor vi blive det Rette vaer, og at det ei er indskrænket til en lille Kreds af Venner og Beslægtede, men gielder om det hele Selskab, ei blot af Borgere, men i Almindelighed af det menneskelige Kiön. Saasnart dette bliver os tydeligt, stræbe vi, saa vidt mueligt er, at kalde Tanken bort saavel fra de nærmeste og med Os forvante Ting, som fra Sandserne selv, for desto bedre at giennemskue det i Sielens Grund forborgne Begreb, og, medens vi derpaa rette vor Opmærksomhed, som Archimedes paa sine Sirkler, spørge vi kun lidet efter enslige Borgere og Venner, ja efter Börn og Forældre selv. Naar vi paa den anden Side fra dette høiere Sted igien komme ned paa Jorden, glemme vi ligeledes det Offentlige og Fierne, og overlade os gandske til private Fölelser: hvorover det da skeer, at vi ingenlunde ere os altid selv lige, eller hvis vi stedse forblive paa samme Sted, vil man finde os enten alt for alvorlige og strænge

eller kiøle og svage. Derfor have de ei altid været siøtte Re-
 gentere, der hverken have vilst sig som øømme Fædre eller troe
 Ægtefæller, naadige Herrer, føielige Naboer eller mod Enhver
 Ædelrønkende og Velvillige. Ligesaa lidet have de, der i det pri-
 vate Liv især have skinner ved visse Dyder, naar de siden bleve
 satte paa den fyrstelige Støel, just altid vundet enten deres egen
 Tidsalders eller følgende Slagters Bifald: ei fordi jo Dyden, i
 hvilken Stilling den end kommer, bliver sine Grundsætninger troe
 og fordi dens Handlinger jo fra samme Sted udvalde, men fordi
 Vandets naturlige Løb fra denne Kilde og Deling i flere Aar ei
 overalt er noksom synligt, og tidt maa følges ei blot med Øinene,
 men underriden Skridt for Skridt giennem Tverbøininger og uvei-
 somme Stier, for overalt at vide hvor det vil hen eller hvad Vei
 til Frugbarheds Befordring det helst burde tage. Thi den, der
 betragter det kun fra Høiden af, bliver det Yderste og Laveste
 ikke vaer, og er, ligesom paa et Landkart, knap istand til at ad-
 skille Byer og Skove, end sige Krat og Huse: hvo som derimod
 kun betragter de nærmeste Giensstande og ingen viid Udsigt tager,
 kan umuligt mærke hvor megen Tørst, imedens han leder Vandet
 til sig og sine, de fierne Marker lide og i hvor stor en Nød
 Landmanden der er bestædr. Men de fleste Mennesker ere deels
 ved Natur deels ved Opdragelse af en alt for indskrænket Aandskraft
 til at overskue alle disse Ting. De, der ingen Lyst have til at
 herske, og ikkun attraae et Slags Middelmaadighed, have derfor
 Lov til at holde sig inden for Familiens, Naboelaugets og i det
 høieste Fædrelandets Grændser, og, hvad de Øvrige angaaer,
 blot vogte sig for at forurente eller berøve dem. Denne Tilla-
 delse have de saa meget mere, som de ellers kunde staae Fare for,

at, hvis de vilde tage sig Alles Sager an, de selv da baade maatte forsømme hvad de skyldte Sine, og ved Uvidenhed blive andre til langt mindre Gavn end Skade. Denne Materie lader sig ei bringe saaledes paa det Rene og ligesom efter Vagt afmaale, at jo mange Tvivl blive tilbage, hvori Enhver maa rette sig efter sin egen Stilling og Natur. Man vil derfor finde Mennesker, der ere ligegyldige baade mod sig selv og sine Venner, og af disse følger ei meget elskede, fordi de, hengivne dels til videnskabelige Grandskninger dels til de vigtigste Tings Udførelse, gemeenlig foragte de Ringere, og endskiöndt man overhovedet ei kan billige derte Sindelav, saa undskyldes der dog paa samme Maade, som naar man let tilgiver Kiöbmænd og Andre, at de mere tænke paa deres egen og nærværende, end paa den almindelige og tilkommende Nytte. Thi hvad man bör at giöre og hvad Forsigtighed der maa bruges, paa der at offentlig og privat Fordeel ei alene tilsammen kunne bestaae, men endog befordre hverandre, er tidt höist vanskefigt at bedömmе, og Forsynet selv synes her ei anderledes at tilveiebringe nogen Harmonie end ved Kamp mellem Enslige, hvoraf det Heles höieste Vel tilsidst fremstaaer. Heraf kommer det, at Mange have troet, der til Statens Befæstelse ei behöves anden Moral end Retsvidenskaben alene, hvorved forekommes at ingen Uret skeer, fordi man haabede, at, naar al Uret udelukkedes, vilde de övrige Dyder og Fordele af sig selv opkomme. Og vist nok er det, at Borgere, Andre ubeskadede, saa meget friere kunne hengive sig til deres private Beskiæftelser, jo bedre det offentlige Væsen er indrettet, og jo mere Lovene selv have sørget for det almindelige Vel. Thi hvor man har været nödt til at overlade denne Omsorg endog i væsentlige

Stykker til privat Godtbeholdende, der vil man altid finde at Statsforfatningen har været meget ufuldkommen og mangelfagtig: som, naar i Middelalderen tappre Mænd ei alene med Magt paatog sig at forsvare Svage og Uskyldige med aabenbar Vold, men endog ved hemmelige Retter at holde saadanne Misgierninger i Afsigt, der vidste at unddrage sig de offentlige Straffe, og naar de med Övrighedens eget, i det mindste stiltiende, Samtykke, blot fordi de dertil havde Mod og Kraft, troede at disse Forretninger vare dem overdragne. Men saadan, skiondt ei uædel Drift holde Lovene nuomstunder inden meget snevrere Grændser: og, om Private, foruden det Befalede, have Lyst til at gjøre eller bidrage noget mere til almindeligt Gavn; saa regner Staten det dem vel til Fortieneste; men, hvad enten den antager eller afslaaer saadan Tienstagtighed, saa maa Enhver begribe, at al Slags Fattigdom eller Uformuenhed paa dens Side virkelig geraader den til Ydmygelse: thi, var den saa fuldkommen som den burde være; saa maatte den i sig selv rigelig besidde Alt, hvad baade Nödvendighed og Prydelse kunne fordrø: i hvilket Tilfælde den ikke vilde trænge til Nogens Godædighed eller Höimodighed; fordi det tilkommer den alene at vise sig gavmild og prægtig: hvorover der for Borgere bliver intet andet tilbage, hvori deres Dyd kan öve sig end efter Lovens Forskrift at iagttage Ret og Skiel, og passe deres egne Forretninger; men for Regenter og dem, der styre det Hele, derimod at mage det saa, at disse hver eenslig Persons Bestræbelser harmonisk virke til Alles höieste Vel. Ingen troe, at dette aldrig kan skee, eller, hvis det skeer, ei paa anden Maade, end ved at forvende Sæderne og ved af Selskabet reent at udrydde de störste Dyder, der dog ene beroe paa et ophöiet Sindelav. Thi, hvad

det første angaaer, da, ligesom denne saa skønne Natur for umindelige Tider siden af Chaos og en almindelig Elementernes Forvirring er udgangen; saa vil uden Tvivl hiin moralske Tingenes Orden med Aarenes Forløb ligeledes stedse mere og mere udvikle sig: og intet Under er det, om denne hidindtil ei er bleven fuldkommen eller har naaet samme Spidse, som den, paa hvilke vi see de uorganiske, især de himmelske Legemer at staae. Thi ogsaa det menneskelige Legeme, paa hvilket Sielen nødvendig støtter sig, burde tidligere end denne komme til et Slags Modenhed. En evig Lov synes at have fastsat, at dette for skal lykkes de højere større Masser, end de mindre og lavere, men blandt disse derimod de uædlere Væsener förend de ædlere. Men at Mennesker, selv medens det endnu er bundet til denne Jord, engang vil kunne fryde sig ved samme Lod, dertil see vi et herligt Haab endog fra den Kandt at funkle os imøde, at saavidt man ved Grandkning i de ældste Mindesmærker kan indfinde, see vi Jorderige, förend det endnu ved indbyrdes Mord og Krige blev hiemsøgt, ved Ild og Vand langt mere forðærvet og ödelagt: og först, da disse Ulykker efterhaanden ophörete, og deels sieldnere deels med mindre Heftighed indbröde, bleve Uroelighederne i de menneskelige og offentlige Ting ligeledes sagtne. Men at herover for de störste Dyder intet Sted vilde blive tilbage, dette synes der aldeles ingen Grund til at befrygte. Thi, skiondt Dydens Storhed med Rette bedömmes efter dens Kraft og Styrke, og af den Aarsag fornemmelig viser sig ved stor Anstrængelse; saa maae den dog ei altid nödvendig kæmpe med Sandserne, med Gierrighed og andre Begieringer, der, saa langt fra altid at styrke dens Kraft, svække den meget öfre. Men hvo,

der indseer, at Dyd og Nytte aldeles ei kunne afsondres fra hverandre, og er istand til at fornemme begges Harmonie, ei med Forstanden alene, men med Öine og Ören selv: om ham kan man neppe tvivle, at han jo med lige Fölelse elsker den første som den anden. Ikke desto mindre maa han ligefuldt arbeide og anstränge sig, endskiöndt Sikkerhed og Vished om en rig Afgröde her ligesaavel som i Agerdyrkningen foröger den heldige Bestræbelse. Saalänge derimod Dyd og Nytte synes ueens, saa er der i Dyden ei blot Anstrængelse, men tillige saa heftig en Strid, at den hverken med andre Fölelser eller med sig selv kan bestaae, og derfor efter Tid, Sted og Tilstand antager snart een snart en anden Skikkelse; saasom naar den udöves af Övrigheden eller Folket. Thi Inter er forskielligt uden ved at det bliver paa nogen Maade stridigt; men al Forskiel kommer af de enhver Ting foreskrevne Grændser. Naar man af en naturlig Drift vil overskride samme, saa opstaaer strax en Strid, som derved alene kan afvendes, at man ligesom i Chrystaller og andre faste Legemer, sammenföier Smaadelene og saaledes slutter dem til hverandre, at de ingensteds anstöde, men, indbyrdes passende, udgiöre et overalt sammenhängende og sig selv lignende Legeme. Men uagter disse Dele saaledes ere forbundne, saa ville dog Legemerne selv, især de større, ikke desmindre bestandig kives, og bör ei heller, hvis man ikke vil, at i Verden al Afvexling og Bevægelse skal ophöre, pakkes sammen til eet eneste. Er dette rigtigt, saa følger, at de Love, der for hine store Masser ere fastsatte, i mange Stykker nödvendig maae afvige fra dem, der anvise de mindre deres Plads og Virkekreds, og at altsaa Stater eller offentlige Personer i Pligternes Anvendelse ei kunne følge samme Lovets Rettesnor, som

enslige eller private. Denne Sætning skulle vi nu fra flere Sider gienemgaae. Det er en af Retslærerne almindelig antaget Mening, at, da Stater endnu for det meste leve i samme Forhold til hverandre, som enslige Mennesker eller Familier för Staternes Oprettelse, men i denne saa kaldte naturlige Tilstand efter deres Mening ingen andre end blot negative Pligter til ingen anden at fornærme, finde Sted, saa maa nødvendig om Stater og Nationer i deres nærværende Tilstand det samme gielde. Men, ei at tale om, at denne Sætning ei udelukker den ethiske Forpligtelse, som paaligger Mennesker til indbyrdes Velvillighed og Tienstagtighed; saa er det vel ei engang gandske vist, at selv den strænge Ret er af saa liden Omfang, at den ingen positive Pligter indbefatter. Thi, hvad enten man med de Ældre vilde sætte denne Rets Væsen i den dermed forbundne lovlige Tvang eller med de Nyere af den udvortes Friheds Natur vil udlede den; saa troer jeg alligevel at kunne bevise, at den strækker sig meget videre. Thi for det første kan man vel ikke tvivle paa, at, saasnart en Ret er uimodsigelig og almindelig erkiendt, kan det ei heller formenes den, som samme tilkommer endog med physisk Magt at forskaffe sig dens Nydelse, hvis det paa anden Maade ei kan skee. Men have nu Mennesker ei aabenbar ligesaa vel en Ret som Forbindtlighed til visse Handlinger, hvorved de vexelviis positiv kunne gavne hverandre? og gives der ei Tilfælde, hvor Anvendelsen saavel som Nødvendigheden deraf er saa indlysende, at ingen let vil kalde dem i Tvivl? Er f. Ex. en vis Brug af Andres Eiendom ei ofte for Eiermanden saa uskadelig, som at tænde sit Lys ved en andens, og for de Övrige saa uundværilig, at disse, naar den skulde formenes dem, med Rette kunne tiltvinge sig samme? Er den Rige

blot forbunden til ei at beröve den Fattige, og denne derimod til heller af Hunger og Elendighed at omkomme tilligemed Sine, end i Nödsfald med Magt at rive noget af hans Overflödighed til sig? Saaledes have dog de gamle Lovgivere derom ikke dömt: og selv efter vore for Eiendomsretten saa bekymrede Love ere skibbrudne Folk jo dog under visse Omständigheder berettigede til, endog mod Eierens Villie, at söge Redning og Livs Ophold paa den ugiæstmilde Strand. Men forudsætter den Frihed ei en positiv Pligt hos andre, der uden Vægtring bör udöves, og formodentlig vil man tilstaae, at denne Ret i den naturlige Tilstand strækker sig meget videre end til de virkelig meget snevre Grændser, hvori de borgerlige Love have fundet tienligt at indslutte den. Hvad dernæst den udvortes Frihed angaaer, saa har man tidt udvidet samme til alle de Ting, som Nogen, enhver Andens Ret ubeskaaret, er istand til at bringe i sin Magt, og herved stilltjende forudsat, at al Ret til de naturlige Ting ved Occupation först og alene kan erhverves, samt at ingen fornærmes, om Een var lykkelig eller hurtig nok til heri at forekomme alle Övrige, hvorpaa det efter den her antagne Grundsætning da alene kom an. Det er vanskeligt at begribe, hvorledes saa mange skarpsindige Mænd i denne Mening have kunnet stemme overeens, dersom ei Overbeviisning om de för opfundnes Urigtighed havde tvunget dem til af et Slags Fortvivelse at tage deres Tilflugt til en, der i Urimelighed dog overgaaer alle de forrige; da derefter Begierlighed og Hændelser skulle have givet al udvortes Ret sin Oprindelse. Dens virkelige og egentlige Forskiel fra den indvortes kan umuelig bestaae i noget andet end i dens Vished, der snart grunder sig paa Tingenes almindelig bekiendte Beskaffenhed, snart

paa saadanne Bestemmelser, som man af Nödvendighed maa enes om at vedtage. Nu kan man vel ikke nægte, at det var meget vigtigere paa den sidste Maade at skaffe sig selv og andre Sikkerhed for de negative end positive Pligters Efterlevelse; men at paastaae, der ingen positive gives, der have samme Vished og give samme Rettighed endog til i Nödsfald at bruge Tvang, er derfor ligefuldt urigtigt. Er dette nu, hvad de stränge Rettigheder og Pligter i den naturlige Tilstand angaaer, overhovedet saaledes beskaffer; saa maa man om Stater ogsaa kunne sige det samme, at de strängt ere forbundne til ikke blot ingen anden at fornærme, men endog til at bevise hverandre enhver Art af indbyrdes Hielp og Tieneste, hvorom det er aabenbart, at enslige Personer have Ret til indbyrdes at fordre ligedanne.

Der gives ogsaa dem, som næsten ikke ville, at Nationer eller Stater, som vi nu kalde Selskaber i en fortrinlig Bemærkelse, skulle have nogen fælles Ret i Forhold til hverandre, med mindre de maaskee ved frivillige Pagter derom have forenet sig. Der gives tvertimod andre, der holde nogle Pligter for efter Fornuftens saa upaatvivlelige, at, hvis Nationer væggre sig for at bevise dem mod hverandre, paadrage de sig den störste Skiændsel: men hvad der hörer Velvillighed og Menneskekierlighed til, det ansee begge Parter deels som alt for tvetydigt, deels som Noget, man vel skylder Venner, Bekjendte, og især Fædrenelander, men mene derhos, at det da tillige saa fuldkommen bliver opfyldt, at, naar alle Sindets Kræfter dertil opoffres og fast udrömmes, der for Fremmede aldeles intet bliver tilovers; og da disse paa sin Side nu ei kunne andet end tænke ligesaa; saa blive de mod hine enten

gandske ligegyldige eller endog langt tiere ugunstige og fiendtlig sindede. Jeg for min Part holder ingen af disse Meninger for gandske rigtig. At jeg med den første skal begynde; saa kan det let bevises, at Pligt forener en Stat, et Folk paa samme Maade som det ene Menneske med det ander. Thi, hvad enten man af fælles Nødvendigheder og Fordele eller af naturligt Forvantskab uleder denne Forbindelse, saa passe begge Grunde paa Stater i Almindelighed ligesaa vel som paa enslige Personer. I hvad Hensigt Mennesker ved Selskab først have sluttet sig tættere sammen: om de deri mest have seet paa deres Sikkerhed eller paa andre Fordele: om dette snarere er skeet uden et vist Öiemed ved Instinct eller Magt alene, derom er ofte disputeret, og da Erindringen i saa gamle Tildragelser gemcenlig slaaer Feil, saa kan Spørgsmaalet neppe tilfredsstillende nok besvares. Dog, hvad der er saaledes beskaffet, at, hvis Mennesker ikke naae det, ere de ei istand til at opfylde Naturens egne Fordringer, og, hvis dette uden Selskab er umueligt at erholde: saa bör for dette Godes Skyld det omtalte Selskab endelig oprettes. Men ingen kan tvivle paa, at jo Aandsdannelse og det hele Livs Fuldkommelse især ere baa- de höist önskværdige Ting og i Ensomhed forgieves blive søgte. Intet kan derfor digtes mere urimeligt og mod Erfarenhed stridigt end de Fabler om Thophails selvlærde Philosoph eller Robinson Cruse, der dog saa begierlig ere blevne læste. Paa det at altsaa Mennesker maae bevise hverandre denne Velgierning, bidrage til indbyrdes Slibning og Forfinelse, bör man altid stræbe ved alle Slags Tienester at giöre sig hverandre forbundne. Dernæst, da ei engang Forbindelse mellem nogle faa er istand til at udrette en saa vigtig Sag, men, jo flere der til den Ende forsamle sig, desto

nærmere kommer man det foresatte Maal; saa bör dette Selskab ogsaa være det allerstørste, som mueligt er, ja endog uendeligt, eller af en stedse tiltagende Størrelse; ligesom og Öiemedet selv ei er indskrænket ved nogen Tids eller Steds Bestemmelse, men med utrættelig Flid giennem alle Tidsaldre uafsladelig bör forfølges. Hvad de övrige Fordele angaaer, som deraf kunne flyde, saasom Sikkerhed og al Slags Overflod, der kildrer Sandserne, saa er det endnu ei afgjort, at Mennesker ved Övriheders og borgerlige Loves Hielp enten leve meget sikkrere, eller nyde renere Fornöielse, end da de i Stammer eller Horder paa Bierge og i uveisomme Skove gik paa Jagt efter vilde Dyr eller vogtede deres Qvæg. Thi hos saadanne Folk gör naturlig Tilböielighed det samme som Fordrag, Ærbarhed som Love, Bierge og Floder som Fæstninger og Forskandsninger og det samme som Rigdom gör Overdaadigheds Foragt. Men denne Lyksalighed er dem særegen, i intet Tilfælde at vige for Nogens Magt, Ingens Overflod at betragte med Misundelse, føle at Lykke og Ulykke er Alles fælles Lod, kun at have Naturens Onder at sukke over, Ingen nogen Vold eller Uret at bebreide, som man jo strax kan hævne. Men om Barbarer og i Ensomhed forvildede Nationer have mere af Hunger, Fattigdom eller Sygdom at udstaae end Almuen overalt, der ogsaa blandt de mest civiliserede Folk er meget at beklage; om de Velhavende eller ved Overdaad Fordærvede blandt de sidste overhovedet nyde Livet paa en behageligere Maade, kan man med Rette tvivle paa. Der bliver da visselig kun et lidet Antal af Mennesker igjen, som, naar man vil gjøre Fornöielse til Ende-maal, ved det borgerlige Selskab have vundet noget Stort; men skal dette Selskabs Gode eller Onde ei bedømmes efter Vellyst,

men efter vor Naturs Fuldkommelse; saa bliver en langt anden Dom derover at fælde. Thi, skiöndt vi i Sandsernes Finhed, i legemlig Kraft og Stryke for hine Barbarer maaskee staae tilbage; saa er derimod vor Aand ved Kunster og Videnskaber gandske vist nu oplöftet til en Höide, til hvilken hverken Enslige eller noget Folk alene, uden ved alle Tidens og Nationers forenede Bestræbelser, nogensinde kunde være kommen. Grunden til Selskab mellem alle Folk og mellem Individier eller Familier er altsaa den samme, ja, ikke det alene: men, da den Nytte, for hvis Skyld Mennesker have forenet sig, er den allerædlest og saaledes beskaffen, at i Hensyn dertil Egennyttens smaae og lave Sindslidelser, hvorved alt selskabeligt Arbeide gemeenlig geraader i Uorden, ei kunne have Sted: da man fremdeles i en saa herlig Sag liden eller ingen Fremgang enten til Indsigt eller Virksomhed kan giöre, uden indbyrdes Velvillighed og et höit al Vellyst og Overdaad foragtede Mod; saa er heraf tydeligt, at Staters og Individiers Dyd har samme höieste eller for sin egen Skyld önskværdige Gode til Formaal, samme Stof at beskæftige sig med, og at ligeledes samme Laster ere fælles for begge; thi af Gierrigheds og Egennyttens urene Kilde have de allesammen deres Udspring. Her er ingen Forskiel, undtagen i Henseende til Strörelse; thi Familien er Billedet paa en Stat, denne paa det allerstörste Selskab, der indbefatter alle Nationer tilsammentagne; men til at fatte disse saa indviklede Forhold og utallige Vinkelgange fordres uden Tvivl et overordentlig og fast guddommeligt Genie. Men, hvis Slægtskab eller Blodsforvantskab først har forbundet Mennesker med hverandre, da er ingen saa vankundig, at han jo nogenledes indseer, hvorvidt dette strækker sig, og endskiöndt Fornærmelser, natio-

nalt Had eller Stolthed tidt har hindret denne Kundskab fra i Gierningen at vise sig virksom; saa har Sagen selv for ingen Barbar, end sige oplyst Mand, dog nogensinde været gandske skiult. Thi hvad Nogle have villet paastaae, at almindelig Velvillighed för Christendommens Tid var en baade Græker og Jöder ubekiendt Dyd, deri have de saavidt Ret, som de ville have dette forstaaet om Sæderne og det virkelige Liv; men for Resten kunde man dog i *Antisthenes's* Skole lære, at den Vise bör betragte den hele Jord som sit Fædreneland, og derom findes hos *Diogenes Laërtius* af Cynikeren *Krates* et Par fortræffelige Vers. Andre græske Skribentere og Philosopher, blandt hvilke *Aristoteles* har fortient et udmærket Sted, have vel, forblindede af en utidig Kiærlighed til deres Födeland, saaledes tilspidset deres Fornuftslutninger, at man skulde troe, de övrige allesammen for dette Folks Skyld alene vare skabte og af Naturen selv til Slaverie fordömt. Ikke desmindre finder jeg ingensteds, at, hvorvel de ellers tidt bestrede cyniske Læresætninger, de have paa denne havt Noget at udsætte: hvilket er et stort Beviis paa, hvor mægtig Sandheden, endog gandske nögen og ikkun sat paa et aabenlyst, skiönt uanseeligt Sted, mod de mest indgroede Vildfarelser maa være. Barbariske Nationer ere mod Fremmede og Ubekiendte gemeenlig giæstfrie; Nogle vel gruesomme og mod alle fiendske, der langt fra nærme sig deres Strande; men dette Fiendskab viser sig kun af Frygt eller Mistanke: fra Had mod den övrige Menneskeslægt ere selv de vildeste Folk saa langt borte, at, naar de ved Nogle Opoffring have mættet deres Hævngierrighed, udkaare de tidt af overvundne Fiender andre, der kunne indtage deres i Krig ihielslagne Sönners Sted; hvilket jeg aldrig troer, de vilde giöre, hvis

ei en dunkel Forestilling om fælles Oprindelse svævede dem for Öine. Der ere nogle Menneskekiærlighedens Pligter, som alle slebner Folk indbyrdes pleie at udöve f. Ex. at de i Fred synes at agte hverandre, i Krige selv afholde sig fra Grusomhed og saadanne Fornærmelser, som ere begge Parter til lige megen Skade. Heraf den Höflighed og de Complimenter, som Konger og Fyrster bruge i Hilsener og Tiltrale, den Nöiagtighed i Titler og Ceremonier, den Giestfrihed, der findes hos Private, og den samvittighedsfulde Forsigtighed hos Nationerne ei ved Ord eller Gierning at stöde nogen anden; hvoraf först Mistanker og siden Krige kunne opkomme. Ja, ikke det alene; men endog Lyst til at hielpe andre Stater, at afvende indvortes Ulykker fra dem eller hævne de dem vederfarne Fornærmelser pleie de tidt at foregive, dog saaledes, at de tillige med deres egne Borgeres Gavn kunne forsvare de Bekostninger, de giöre for et fremmed Anliggendes Skyld. Thi dybt i Alles Sind er den Mening indgravet, at, endskiönt privat Velvillighed især vurderes efter den Foragt, man viser mod egen Nytte; saa bör Stater derimod ei agte Noget saa höit som denne, og, hvis de nogensinde frafaide samme, saa maa dette snarere tilregnes dem som Uforstandighed end Dyd og Ærekiærlighed. Men hvorfor de Fleste herom ere saa overbeviste, vil man let indsee, naar man overveier, at det med offentlige og private Sager vel overhovedet forholder sig paa samme Maade, men at de af Mennesker dog ei ligedan kunne bedömmes. Thi endog i mindre vigtige Tilfælde og i det daglige Livs snevre Kreds ere vi om mange Ting uvidende, og tage derover ofte feil; hvor meget mere maa da i de vigtigere og tillige vanskeligere det samme skee, dersom vi ei foreskrive os selv den Lov, ei at indvikle os i alt for mange

Ting eller flere, end vi kunne overtage? For saavidt vi derfor enten ere Borgere eller Övrigheds personer bör vi ikke tænke paa hvad der kan være deri hele Verden til Gavn og Skade, overmaade fornöiede, naar vi kun kunne opfylde hiin visselig ogsaa meget vigtige Pligt. Hertil kommer, at Enslige ei alene uden synderlig Skade enten for sig selv eller andre i dette Tilfælde kunne gaae forvidt; men at og Enhver til af Sit at meddele saavel Venner som Fremmede kan have frie Raadighed: men, da Stater, som för er anført, ei kunne handle ved sig selv; saa kunne vel de Personer, der forestille samme, indgaae, slutte og opfylde Alt, hvad de forudsee vil blive deres Medborgere til Nytte; men hvorvidt de ogsaa have Lov til at eftergive, bevise Tjenester og Goddædighed, trænger til mange Bestemmelser og Forsigtigheds Regler, at de ei skulle tiltage sig større Frihed end fornöden er eller end den Fuldmagt gaaer, som deels virkelig er, deels af kloge og for deres egen Velfærd bekymrede Mennesker nogensinde kan formodes dem at være givne.

Men, for ingen Ting at dölge, saa kunde der maaskee disputeres, om det alene beroer paa Borgernes Villie og den med dem indgangne Pagt hvad Ret og Myndighed Konger eller den höieste Övrighed i Henseende til andre Stater kan tilkomme, eller om snarere paa Staters Natur og væsentlige Bestemmelse, naar der ikke tænkes paa hvad de virkelig ere, men hvorledes de bör at være. Thi sæt, det er rigtigt, som jeg ovenfor har sagt, at Naturens Öiemed, der fra Fornuftens ei er forskielligt, sigter dertil, at der af det hele menneskelige Kiön kan blive den fuldkomneste og en alle mindre i sig indbefattende Stat, og det paa samme

Maade, som de himmelske Legemer, sköndt i Rummet uendelig vidt afsondrede, for umindelige Tider siden til et System alt ere forenede. Lad os dernæst indbilde os, at der findes noget Menneske med et overordentligt Genie, af Forsynet selv skienket Verden til den Ende, at han skal fuldføre dette Værk, hvilket, hvis det virkelig gavner og det höieste Væsen dömmet ligesaa, jeg dristig tør paastaae engang vist vil skee: mon da denne saa begavde og store Mand eller udödelige Genius, om man saa maa sige, vel for at kiende Regieringskunstens Love enten af gamle Mindesmærker og Pergamenter vil opgrave dem, eller, efterat have ladet Folket give deres Stemmer, tælle samme, eller först höre de Fornemmeres Betænkninger? mon han ikke snarere vil følge Geniets höiere Tilskyndelse, det er Gud eller Visdommen selv, der aabenbarer sig i hans Bryst, og hvoraf Lovenes saavel som al anden Myndighed dog tilsidst udvælder? Thi af ingen anden Aarsag er det, at snart Folkets, snart de klogeste Mands gemenlig holdes for en Guds Stemme end fordi den Viisdom, der hos Enslige kun er stykkeviis og ufuldkommen, i mange og især de forstandigste Menneskers Enighed skinner mere reen og fuldendt. Men, lad os sætte Opdigtelser tilside. Hvad man leder efter, er nu og har altid været til, vel ikke gandske modent eller det vor Siel indprentede Begreb fuldkommen ligt, men dog saadant, at, naar vi see vel til, kunne vi blive Ligheden vaer. Thi, ville vi ei aldeles ubillig vurdere vore egne Fordele; saa maae vi tilstaae, at de menneskelige Ting dog nu ere langt bedre ordnede end i de længst fremfarne Tider: ei heller bör de Storme, hvoraf vi nu især omtumles, giøre saa dybt et Indtryk paa os, at vi ei adskille dette, sköndt heftige, Uveir fra hine Hvirvelvinde,

Oversvømmelser og Jordskæl, hvorved i fordums Dage hele Lande ere blevne begravne. Naar af saa stor Forvirring nye Orden igien fremspirede, saa troede de Gamle, at Magten dertil ei kom fra noget Menneske, men at en Gud i menneskelig Skikkelse hos dem havde været tilstede. Dog kunde ei engang denne fastsætte noget Evigvarende, men maatte forlade mange Stykker raac og ufuldendte. Vi see den samme guddommelige Kraft i store Siæle og paa samme Maade nærværende; men efterdi Aanden paa denne Jord aldrig kan fremtræde gandske reen, saa giøre vi det Guddommelige til intet, og tænke blot paa lave eller menneskelige Ting, som de, der i Solen selv ei blive den evige Lysets Kilde, men ikkun Pletter og rygende Luer vaer. Ideen om saadan bestandig og almindelig Orden bære vi allesammen i vort Bryst. Indviklet hos de Fleste, mere udfoldet hos Andre, funkler den i de fortræffeligste Siæle med et saa straalende Lys, at de, indtagne af dens Skiønhed, ei kunne andet end i Handlinger, i Selskaber, i den hele Natur, saavidt muligt er, udtrykke den. Naar nu deres Samtidige ikke desto mindre bemærke, at de, som Alexander, undertiden lokkes af Vellyst eller ere samme Sindslidelser som andre Mennesker underkastede, saa slutte de deraf, at der hos Dem ei heller er noget Stort og synderlig Ophøiet over de sædvanlige Kaar, eller, hvis noget saadant dog falder Enhver i Öine, saa troe de at burde tilskrive det blot Ærgierrighed, ja, endog slettere Bevæggrunde, uden at betænke, at ei engang almindelige Mennesker, endskiönt de stedse synes at skue nedad paa Love eller jordiske Ting, ere hiin høiere Sands gandske berövede, da de dog baade hos Andre især beundre det høie Mod, og, saatidt de hos sig selv fornemme denne Gnist at blive vakt,

strax fryde og ønske sig derover til Lykke: ei heller er Nogen af en saa indskrænket Tænkemaade, at han jo af Himmelen Maestæt og Alverdenens høie Pragt, af hvilken han dog vel veed hvor liden Deel er ham umiddelbar vedkommende, behagelig bliver rørt. Hvorfor skulde man da ikke troe, at vel ikkun Faae, men Nogle dog ere at finde, som inderlig bevagede af hiin moralske Tingenes Orden, hvis Idee Hver skuer i sin egen Aand, i deres hele Liv derpaa kunne beslitte sig, at de i det største saavel som i de mindre Selskaber kunne faae samme nogenledes efterlignet at see? Men som det gierne gaaer, at de, der med et stort Værk ere beskæftede, tidt ere nødsagede til at brække nogle, skiondt i sig selv smukke og med Kunst forfærdigede Stykker itu, eller afklæde dem deres forrige Prydelser, fordi de til denne Bygning ei ere passende, saa pleier det samme gierne med dem at hændes, der paatage sig Staters Omdannelse; hvoraf man kan slutte, at de ei alene følge andre Regler end deres Forgiængere, der dog i deres Tid ogsaa vare berømte Mestere, men endog saadanne, hvis Grundsætninger mod hines maae synes ganske stridige: at vi derfor hos dem forgiæves søge mange Dyder, der ellers anstaae baade Fyrster og Private saa vel, især Venskab, Medlidenhed og Ærbødighed for de Gamles Anordninger. Alligevel kunne vi neppe undlade at beundre dem: ja, ved de Berøvelser, den Blodsudgydelse, de mange Stæders Ödelæggelse og Landes Udmarvelse, som efter vore Tanker uretmæssige eller unødvendige Krige foraarsage, føle vi os dog ei paa samme Maade saarede som ved andre Slags Uret og Forliis. Men hvorledes Samtiden end vil undskylde, beklage eller fordømme disse Gierninger, saa regne dog Efterkommerne, naar Gunst og Vrede til Ophavs-

mændene dertil er forbi, hine Alexandre, Cæsare, Karler til de største Mænd, der nogensinde have levet paa Jorden, og været Prydelser for vor Art: og dette giøre de, saasart de troe, at disse Stormænd heri dog ei have handlet i blinde, men efter en Plan og for et höiere Godes Skyld, som de uden Tvivl have tragtet efter, men maaskee ei have været Lykkelige nok at naae. Jeg veed vel, der nuomstunder gives mange Philosopher eller lærde Mænd, som mene, at de derved især kunne vise, hvor höit de have sig over enhver gammel Fordom, at de af berömmelige Mænds Rolle dristig slette alle disse Jordens Undertvingere ud og erklære dem for Rövere eller Menneskeslagts Fordærvere. Denne Mening har i vore Dage endog udbredt sig til Mængden selv, og er med lydeligt Bifald optaget deels af alle dem, som Lykkelige ved deres Overflod, ei frygte saa meget for nogen Ting, som at en Hændelse skal afbryde denne Nydelse, deels og af dem, der intet kunne forstaae, uden hvad der rörer deres Sandser, og kun giennem vidtaabenstaaende Porte vove sig ind i Sandhedens Helligdomme. Men hvor meget end hine Philosopher declamere; saa formaae de dog aldrig reent at udrydde den modsatte Mening eller, om saa skal være, Vildfarelse, af Manges, ja, ei engang af deres eget Sind. Thi baade nödes vi af Naturen selv til paa udmærket Aandskraft at sætte megen Priis, og af samme Aarsag foretrække vi, om ei virkelig udförte, saa dog i Forsættet udkastede nye og glimrende Planer, skiöndt ofte farlige, for de smaa og daglige: ja, hvis vi see nogen Mand ophöiet og udmærket frem for andre, saa fordre vi endog, at han skal vælge de förste, og fortryde paa, om han intet vover, og ei overlader de banede Veie til Mængden at betræde. Dog bör jeg ei

fortie, hvor farligt et Lykkespil man herved indlader sig i, saavel med Hensyn til visse Personer, som til Alle. Lovene satte derfor selv med Rette Grændser for denne Dristighed, see vel tidt giennem Fingre dermed, naar den lykkes, men ere derhos bestemte til at straffe hvert ulykkeligt Udfald af samme. Thi hverken bör Lovene, hvis Lykken er Nogen gunstig og Enden bliver god, heri vise sig alt for stræng, da den dog tillige maa føle sin egen Svaghed saavel som Ufuldkommenhed, ei heller bör Borgerne paa den anden Side ved saadan Leilighed med alt for fulde Hænder udøse Rögelse og Borgerkrandse, paa det at maadelige og af ugrunder Selvtillid opblæste Hoveder ei, deraf forførte, bestandig skulle pönse paa Forandringer, eller endog virkelig store Genier först aflægge de menneskeligste Følelser og siden Klogskab selv, der i halsbrækkende Foretagender dog især er saa nødvendig. For Resten maa Enhver begribe, at hvo der har store Ting i Sinde, ei ligesaa vel kan besørge de allermindste, at hvo der har Verden til Fædreneland, alle Borgere til Forældre, Börn, Beslægtede og Venner, ei med samme Hiertelighed kan elske hvert ensligt Menneske som de, der føle, at de ei ere saa mange Ting voxne, og derfor indskrænke deres Hielp og Forsvar til dem, der ere dem meest paarørende. Men jeg vender tilbage til det, hvorfra man kunde troe, at jeg længe har skeiet ud. Jeg vilde nemlig bevise, at de, der regiere Stater, ei blot have det at betænke, hvad deres Medborgere ville have, men hvad disse bör at ville, og at man derfor ei altid kan lægge fyrstelige Personer til Last, om de mere tage den hele Menneskeslægt eller mange Folk end deres egen Stat i Betragtning, og fordre, at deres Borgere, endog med eget Tab, skulle tiene til hines Velfærd at besor-

dre: hvorved man da ei alene maa see paa den nærværende Tid, men betænke, at Stater selv ingen Evighed kunne have, at de alligevel for et evigvarende Godes Skyld ere blevne til, og at de derfor, saavidt Eftertiden ligger aaben for deres Öine, bör sørge for samme: men vilde nu Fyrster ei paatage sig saadan Omhue, hvorledes, maa jeg spørge, kan Staten da vel giöre det, som, naar disse, der alene knytte Delene sammen, ere borte, nödvendig bliver oplöst og falder tilbage til det förste Chaos igien? Da altsaa Stater have de samme Pligter mod hverandre som Private; saa sömmer det Fyrsterne at opfylde dem paa deres Vegne, efterdi de alene kunne, og Borgerne kunne ikke have Ret til ved nogen, hvilkensomhelst, Selskabs Pagt at löse sig selv fra denne Pligt, ei heller ere de, der have den höieste Magt i Hænderne, forbundne til at holde saadan Lov eller Pagt. At Mennesker altid have været af denne Mening give Historiens Mindesmærker tydelig nok tilkiende. Thi hvad betyde vel Venskabsforeninger mellem Staterne, hvad deres andre Folk givne Understöttelser, hvad de fremmede Konger og Övrigheder undertiden voldgivne, og af dem overtagne Sager, hvad alle de til den sande Religions Udbredelse förte Krige, uden at intet Menneskeligt bör ansees for Nogen især uvedkommende, og at man derfor, naar man kan, bör tilbringe de længst bortliggende Folk Lyksalighed og Lys? Gaves der ei endog blandt Barbarer og de allerældste Nationer saadanne Mænd, som, skabte hverken for deres egen eller deres Landsmænds Skyld alene, men for alle Folk, have giennemvandret store Landstrækninger for overalt at lære dem, som boede der, Agerdyrkning og andre Kunster, som have fægtet mod Röverø eller vilde Dyr, der gjorde de fleste Jordströg usikre, og om-

vendt Indbyggerne fra et vildt og skændigt til et menneskeligt Liv. Dette lære vi ei af Grækernes fabelagtige Fortællinger alene, men af den hele Oldtids ensstemmige Vidnesbyrd. Thi hverken Ægyptier, Phoenicier, Chaldæer, Perser, Inder eller engang de nordiske Folk manglede der Helte, som have besøgt mange Lande, og deels, som Hercules, rensset dem fra Uhyrer og Stiemænd, deels bibragt de raae Nationer Religion og andre velgiørende Lærdomme. Har ei Misgierningers Afstraffelse, Undertryktes Befrielse, hvis man i det mindste kan troe Angriberes Ord, baade nu og fordem været Aarsag til mange blodige Krige? Det er mig vel ei ubekjendt, at Folkerettens Lærere i Almindelighed forkaste disse Grunde til Krig som mellem frie og ei afhængige Folk upassende: og hvem vilde vel i en indført eller til at udføres virkelig bestemt Retsorden giøre Forslag til saadanne Love, hvorved al Frihed maatte gaae til Grunde? Men er alligevel det rigtigt, som hidindtil er viist; saa kunne der vist gives Tilfælde, hvori disse Grunde ere ligesaa lovlige som ædle og af et ægte sædeligt Sindelav udflydende. Hvor lidet var ogsaa til Folkenes Kultur endnu udrettet i Verden, hvis de enten havde levet aldeles afsondrede fra hverandre, eller i deres Omgang deels blot fulgt Egennyttens Indskydelser, deels, for at bringe Andre paa den rette Vei, havde indskrænket sig til Overtalelser alene og aldrig vovet at bruge nogen Magt? Jeg veed ogsaa hvor mørk en Udtydning man af hiin Indblanding i fremmede Nationers Anliggender og foregiven Menneskekielighed let kan giøre; da desuden Erobrere og andre Fremmede for Begierlighed og Rænker gemeenlig forud ere mistænkte: og hvad behöves hertil nogen Vidtlöftrighed, da de, der just i vore Dage opfyldte næsten den gandske Jord med

Rov, Mord og indbyrdes Tvedragt, og gjøre hvert Farvand usikkert, skiöndt de først udgave sig for den undertrykte Selvstændigheds Beskyttere, nu omsider ei alene opgive dette Forsvar og erklære Selvopholdelse for deres eneste Lov, men endog aabenbar beleer dem, der troede, at de nogensinde kunne have tænkt anderledes? Men denne Menneskehedens Bespottelse, denne sidste Frugt af en rasende Politik, kan ei kuldaste nogen Pligt, hvorved alle Stater ere hverandre forbundne, eller saaledes slöve Fölelser for samme, at jo noget af dens Braad bliver tilbage: ja intet Folk kunde ved pralende Forgiettelser om saadan Velvilligheds Virkninger have ladet sig bedrage, dersom ei Enhver havde fundet samme Fölelse i sit eget Bryst. Slutningen af alt hidindtil Anförte maa da være følgende: Stater have samme Pligter mod hverandre, ei som Borgere, men som Mennesker have, der endnu ei ere traadte i noget besynderligt Selskab. Menneskeheden er det fælles lige-saa behagelige som naturlige Baand, hvilket man vel ei efter Godtbefindende snart kan stramme snart igien lösne, men man dog heller ikke maa paalægge Nogen som en Byrde og mod hans Villie. I Staten er man derimod saaledes bundet ved Love, blandt hvilke nogle vel ere almindelige og i visse Maader naturlige, fölgelig for saavidt og ubrödelige, men dog derhos besværlige, deels fordi Frygt og Overmagt ere satte til deres Vogtere, deels fordi man om Anvendelsen ei selv maa være Dommer, men altid er nödt til at underkaste sit eget Andres Omdömme. Med Folkeretten vilde det forholde sig paa samme Maade, dersom der mellem Folkene ligeledes var noget lovbundet Selskab, hvilket hidindtil ikke gives, endskiöndt man derom har en Idee, som dog endnu er næsten uden Virksomhed, indtil engang en Myn-

dighed opstaaer, som til at fastsætte og forskandse denne Ret, besidder den fornødne Magt.

2 det Hovedstykke.

Samme Spørgsmaal besvaret under den Forudsætning, at Lyksalighed eller Nytte er det høieste Gode og Grunden til al Pligt.

De Undersøgelser, vi hidindtil anstillede, fornemmelig til deres Overbevisning, der som Prinsip antage, at Pligter ei af Vellyst eller nogen sandelig Fordeel bör udledes, men dog kunne være i nogen Tvivl, om Dydens og Ærens Idee enten gandske passer til Folkenes indbyrdes Forhold eller for de fleste Mennesker kan blive saa klar, at de noksom indsee, hvad herved er at giøre. Da nu denne Sag tilstrækkelig er afgjort, saa skulle vi herefter henvende Talen til Dem, der maale deres Pligter efter Nyttren alene. Men, skiönt intet synes saa ubestandigt som denne Regel, saa skal jeg dog vise, *deels* at hvert Slags Nytte har et Endemaal, hvortil Alt maa føre, og at dette med det høieste Gode er det samme; *deels* at den offentlige og private Nytte, være sig Nationers eller Borgeres, i besynderlige Tilfælde vel synes meget forskiellige, men jo høiere man ved Undersøgelsen stiger op til deres Kilde, desto mere nærme de sig hverandre og sigte til samme Maal. Hvis Mennesker fra Begyndelsen havde indseet denne Sag, saa vilde baade Nationer og enslige Borgere saa langt fra at hindre og støde hinanden bort, meget mere af al Magt indbyrdes have staaet hverandre bi. Men at dette ei, som alt for fint og dybt udtænkt eller langt fra Erfarenhed og det virkelige Liv,

skal være dem forgieves sagt, der vel af Övelse kiende disse Ting meget nöie, men for dette Slags Philosophie dog ere gandske fremmede, saa vil jeg *endelig* stræbe at bevise, at, om man end holdt Rigdom og Vellyst for der Eneste, der er værd at ønske; saa behöves der dog, for at opholde samme, en Forening og indbyrdes Velvillighed mellem alle Folk. Var der nogen Lov, som tværtimod paalagde Nationer at rive Alting til sig, foragte de Övrige og beröve dem, skulde den for dem samtligen være ligesaa fordærlig, som hvis enslige Mennesker eller Borgere levede paa denne Maade. Kunde man derimod overtale de første til ei alene at lade Handel og Kunster et ganske frit Omløb, men endog ved alle muelige Midler at vække og nære Lyst til samme; saa vilde dette upaatvivlelig blive Alle saavel offentlig som privat til det største Gavn. Naar dette bliver udfört, saa er ogsaa den Sag klar, som jeg deraf vil slutte, at det med Dyd og Nytte forholder sig paa samme Maade, og at altsaa, hvorledes man end lægger sin Plan, naar det ikkun skeer med Fornuft, ere Selskabers Pligter mod hverandre, aldeles ei forskiellige for dem, som Alle gierne ville, at enhver Enslig med et fromt og reent Hierte maa udöve.

I. *Nyttigt* kalder man i Almindelighed hvad der til hvilket som helst Öiemed kan være tienligt, som et Sværd f. Ex. til Drab, hvad enten en Fiende dermed skal nedlægges eller en Forvant. Hvad som derfor er nyttigt er hverken altid roesværdigt eller for sin egen Skyld værd at eftertragte, ja, tidt snarere höiligen at afskye: hvad derimod er roesværdigt det er dog altid ogsaa nyttigt eller frugtbringende. Thi Dyden er ligesom Guds-frygt, en Art af samme, nyttig til alle Ting eller, thi saaledes

bör det forstaas, tiener til alt hvad man man fornuftigviis kan attraae. Mængden kalder nu alle de Ting gavnlige, der kunne giöre Livet sikkert og rigt paa Hielpemidler, hvori de Fleeste troe, at sand Lyksalighed eller det höieste Gode bestaaer. Men at dette er urigtigt bliver paa samme Maade klart som man let begriber, at Guld ei indbefatter Alt hvad gavnligt der i andre Ting kan være. Thi, blev dette til Guld forvandlet, eller hvis Vellyst og Overflod, som Regnen og Floderne, paa alle Kanter oversvömmede Jorderige; saa vilde det, der nu er det mest velgiörende, saa længe det af Naturen kun sparsomt og med megen Möie skienkes, i alt for stor Overflödighed derimod bliver skadeligt og i höieste Grad værd at frabede sig. Men hvad der saaledes er beskaffet, at det, saasnart det naaer sin Höide, antager det Ondes Væsen, hvorledes kan det i sig selv være godt? Paa det at altsaa Begrebet om Nytte ei skal blive alt for vakkende, bör man i egentlig Forstand kun kalde de Ting nyttige, der staae i en saa nær Forbindelse med det höieste Gode, at de virkelig formaae noget til ders Erholdelse. Men tilforn har jeg allerede givet Vink om, at Staters og Privates sande Goder alene bestaaer i vor Naturs Kultur og Fuldkommelse, og at folgelig alle Fordele ere fælles for Begge: og er dette afgjort, saa er ved denne Materie fremdeles kun lidet at erindre. Men hiint er let at bevise. Hvad der nedbryder eller svækker vor Natur er nödvendig ondt: hvad der bevarer og fuldkommer den er altsaa godt: ei heller kan man derforuden tænke sig noget, der i sig selv og absolut er saaledes beskaffet, fordi der mellem at være og ei at være ikke kan sættes noget ander. Alt Natur bestaaer dernæst i en vis Virksomhed; tager man denne bort, bliver intet tilbage: det höieste Gode

er altsaa den høieste Virksomhed eller den dertil fornødne Kraft; men blandt alle Væsener er Sindet det mest virksomme: ere nu Legemet og de övrige Redskaber, hvormed vi maae virke, dertil skikkede, saa synes Mennesket at have naaet, hvad der er det yderste Maal for Alles Attraa. Men disse, skiöndt uovervindelige Grunde, ville Nogle, fordi de enten ei gandske kunne fatte dem, eller ere mere vante til at bedömmе Tingene efter deres Sanders Vidnesbyrd end efter Fornuft, maaskee have mistænkte for Sophisterie. Man kunde derfor tvivle paa, om denne vor Naturs Fuldkommenhed, naar den ei tillige föder Lyksalighed af sig, virkelig bör holdes for det høieste Gode; og det med störste Ret. Thi hos Os kan intet Ypperligt findes, som vi slet ikke föle; men i Fölelser er det Lyksalighed bestaaer. Imidlertid gives der mange Videnskaber, hvorved Sindet visselig faaer en vis Skiönhed og fin Dannelse; men om denne nye Form er den naturlige, skiöndt raa, strax at foretrække, og om vi derfor med Rette kunne være glade, over Andre troe os ophöiede, eller, naar vi sammenligne vor nærværende Tilstand med den foregaaende, over Os selv tillige, det er endnu ei gandske tydeligt. Til et lyksaligt Liv er det vel nödvendigt at föle sit eget Gode; dog giör ei enhver behagelig Fölelse os strax lyksalige, men kun en, der er bestandig, og denne kan ei opkomme uden af vor hele Naturs Fuldkommenhed og Delenes Overeensstemmelse, blandt hvilke, der som nogen især rager ud over de andre, og trives ligesom paa deres Bekostning, saa maa det Hele tilligemed Fölelsen selv omsider forsvinde. Thi, som Agerdyrkningens Öiemed er noget langt andet end Lyst- og Blomsterhavers Yndighed: som Trærnes Löv og skyggefulde Grene eller andre Planter's Lugt og Farver,

hvorpaa fine Skiönnere sætte den største Priis, dog ei udgiøre deres vigtigste Fortrin, men tidt ei ere mere end en for frodig Naturs Udsvævelser, hvorved Frugten eller det frugtbringende Frøe drives tilbage; saa forholder det sig uden Tvivl ogsaa med mange Kunster, som de mest slebne Folk lægge sig efter, paa samme Maade; men denne af Gierrighed og Sandselighed udsprungne Fordærvelse kan derved forbedres, at vi i vort Livs hele Plan ei giøre Vellyst til vort Formaal, der hos Enhver er nogen andet og af noget andet, men vor Naturs sande Fuldkommenhed, hvori Enighed mellem Alle baade kan og bör have Sted.

II. Da Begrebet om Nytte nu i Almindelighed saaledes er bestemt og med det høieste Gode bragt i Sammenhæng, saa skal jeg for det andet deraf overhovedet vise, at dens Dele, nemlig den offentlige og private Nytte ere ligesaa nöie forenede. Thi, endskiöndt Naturen hos enhver Eenslig er paa nogen Maade forskiellig, saa volder dog denne Forskiæl, naar Sagen rigtig bedømmes, ingen Splid; ei heller er det Menneskers adskillige Tilböieligheder, der nære Tvedragt mellem dem; men tvertimod hændes det meget ofte, at jo mindre der formedelst Gemytternes og Naturgavernes Mangfoldighed kan opstaae nogen Rivalitet, desto større Priis vide veltrænkende Mennesker vechselvis at sætte paa andres, ligesom begge Kiön paa hinandens Fortrin, fordi de selv ei kunne opnaae de samme, desto mere elske de just af denne Aarsag hverandre og knytte det stærkeste Selskabsbaand. Paa samme Maade skeer det, at, da intet Land overflödig nok frembringer alle Ting, som tiene til det menneskelige Livs Beqvemmelighed, og intet Folk yed ypperlige Sindsanlæg udmærker sig saa meget

fra andre, at det jo i nogen Fuldkommenhed for dem maa staae tilbage; saa nödes de deraf til at slutte sig desto rættre tilsammen: og, da alt Godt, som hine saa berygtede Skolevise efter ældre Philosopher dog rigtig lærte, gjerne meddeler sig selv; saa indsees, hvor meget Alles Fordeel kræver, at det, hvori ethvert Folk overgaaer andre, hos det samme fornemmelig maa fremelskes, paa det at Frugterne deraf for de övrige ei enten maae blive for umodne eller utilstrækkelige. Viinranken og Olietræet trives ei i alle Klimater ligevel, i nogle aldeles ikke. Med Silkeormen forholder det sig ligesaa. Ville Andre alligevel tage Deel i disse Landes Fordele med Indbyggerne; saa gives dertil intet visere Mittel end at foröge Productionen og heri være dem behjelpelige. Visse Kyster og Havbugter ere frem for andre særdeles fiskerige. Istedet for at trættes med Naboerne, der drive samme, fra langt bortliggende Steder at begive sig derhen, og om muligt at fortrænge saa vel andre som disse selv derfra, vilde det formodentlig paa alle Sider være langt fordeedlagtigere at opmuntre dem til derpaa at anvende den yderste Flid, medens andre imidlertid besittede sig paa de Producters Frembringelse, der ere ethvert Land i fortrinlig Godhed og Mængde skiænkede. Ved Misundelse skade Folk og Nationer, ligesaavel som visse Personer, sig endnu mere selv end andre, i det denne Lidenskab afdrager deres Opmærksomhed fra sine egne til fremmede Fordele, som man enten slet ikke eller dog ei i samme Grad kan opnaae, og derover forsømmer dem, hvori det vilde være muligt, ei mindre til sit eget end almindeligt Bedste at bringe det saare vidt. Saa tilbøielig end Egennyttens er til at regne, og saa megen Priis vor Tidsalder især synes at sætte paa denne Kunst; saa lidet har

man endnu lært at drive den i det Store og herved at tage saavel det Tilkommende som Nærværende tillige i Betragtning. Siger man, at kun det sidste er os vedkommende; saa kan dertil svares, først, at, skal denne Indvending gielde, saa bør Statsmænd af samme Grund og alene sørge for sig selv, og for det almindelige Vel kun for saavidt, som deres egen Fordeel kræver: dernæst, hvor lidet hører der ei til det Nærværende, som ikkun er et Öieblik? Bør man ei endog af blot Egennytte i det mindste sætte sig istand til at oversee en Række af mange Aar, og synes end Efterkommerne os overhovedet kun lidet vigtige; saa er dog Börns og Börnebörns Skiebne dog ingen gandske ligegyldig. Men rages alt dette i Betragtning, og begriber man tillige hvor lidet Enhver især virkelig behøver af udvortes Hielpemidler til et lykkeligt Liv; saa vil det blive tydeligt, at man enten, som i Lystigheder og underfulde Pocalers Klang, aldeles ingen Beregninger bør gjøre eller udstrække dem meget videre end gemeenlig skeer. Om Nationer gielder dette saa meget mere, som enslige Personer, lige Flodens Vande, idelig afvexle og forgaae, men Staten og Floden blive de samme, at disse derfor have et Slags Evighed og at fölgelig al Beregning snarere bør have den hele fölgende end den nærværende saa korte Tid til Formaal. Det kan alligevel ikke nægtes, at saa vis som anförte Grundregel overhovedet maa være; saa kan den dog alene være nyttig at efterleve, naar man er forvisset om en almindelig Iagttagelse af samme, og at, hvor urigtig eller modsigende den anden, som Egennytten indskyder i dens Sted, virkelig er i sig selv; saa kunne Stater alligevel for deres egen Fordeels Skyld ofte være nödte til at föolge den, hvorved der da kommer an deels paa Leilighed deels paa Gave

til at overliste snart aabenbare Fiender snart hemmelige Efterstræbere. At saadan Opførsel hos Private strider mod Fornuftens rene Bud er vel en afgjort Sag, og at disse endog ved Opoffrelser af ethvert timeligt Gode, ja Livet selv bør dyrke Sandhed og Retskaffenhed alene, men ingen af de Afgudsbilleder, som Egennyttens opstiller i deres Sted. Thi for Individier er Döden kun en Overgang til et höiere Liv, og alle timelige Fordele med et evigt Gode for intet at regne: Staters Varighed er derimod indskrænket til dette Jorde-Liv, hvori den ene Slægt vel uophörlig følger efter den anden; men uden for samme er der for dem heller intet tilbage: saadanne Offere kunne de derfor ikke göre. Da Selskaber ikke desmindre kun bestaae af Individier og ei have nogen fra dem afsondret Tilværelse; saa staaer det unægtelig disse frit for endog at oplöse hine, hvis de ei anderledes end ved Trolöshed og Laster kunne haandhæve sig: i hvilket Tilfælde der da med Hensyn til den höieste Nytte selv mellem private og offentlige Pligter ingen Strid kan være. Overalt, saasnart der spørges om hvorvidt begge disse Slags med hverandre stemme overeens eller ikke; saa vil man enten vide, om der overhovedet i Selskabers Natur ligger nogen Umuelighed i at udöve samme Pligter i det offentlige som private Liv, eller om denne Strid meget mere har sin Grund blot i deres nærværende Forfatning, saavel i Betragtning af det Endemaal, de virkelig opstille sig, som de Midler, man dertil pleier at anvende. Hvad det sidste angaaer, saa forstaaes det af sig selv, at begge Dele saaledes kunne være beskaffene, at ingen gandske moralsk Tænke- eller Handlemaade under disse Betingelser kan have Sted. Thi sætter man f. Ex., at et egennyttigt Herredom over alle andre Folk, at opdyngede Skatte

og de fineste eller mest udsøgte sandselige Nydelser er alle eller nogle Staters Endemaal, at talrige Flaader og Krigshære, en overalt udbredt og udelukkende Handel, uhyre Fabrik- og Manufacturanstalter, visse forborgne Kunster og andre Nationers Uvidenhed om de samme forbundne med Slaverie og Undertrykkelse vare de eneste Middler, man holdt for tjenlige til at opnaae en saa blomstrende Værdighed eller Velstand; saa er der vel ingen Tvivl om at Moral og Politik jo maatte føre til gandske modsatte Forholdsregler. Beviset for denne Sætning findes paa hvert et Blad i Nutidens saavel som de sidst forbigangne Tidens Historie. I den Kulturen paa den ene Side har befordret de moralske og paa den anden de politiske Videnskabers Udbredelse, og i den tillige, som formel Aandsdannelse har bevirket en mere følgerigtig Tænkemaade end man i ældre Tider havde vant sig til, er Modsætningen mellem begge bleven des mere pafaldende. Vore største Philosopher have selv paa nogen Maade gjort denne Strid stedsevarende, ved at bygge Retslæren paa et Princip, hvis Sammenhæng med Sædelærens er vanskeligt at vise. Statsmænd have ligeledes, ved en aabenbar Misforstaaelse af nogle Philosophers Theorie, gjort Selvopholdelse til den øverste Regel for deres hele Handlemaade, og derfor taget denne Regel i en saa vidtløftig Bemærkelse, at de derved have forstaaet, ikke blot en Stats Uafhængighed eller dens politiske Tilværelse, men Haandhævelsen tillige af dens nærværende Tilstand, af alle dens virkelige og indbildte Rettigheder, samt Udsigter til en stedse voxende Magt og Velstand. I de engelske Parlaments Taler er dette Sagens Ansyn overalt herskende, naar Talere ved et Slags Skin af Reifærdighed eller endog Retsphilosophie holde det for Umagen værd at besmyk-

Vid. Sch. Skr. VI Deel. II Hæfte 1816. T

ke Regjeringens Anmasselser og den foregivne Nödvendighed af en bestandig Krig. Hvis man nu derefter vilde maale Omfanget af de gavnlige eller skadelige Ting, hvo seer da ikke, at hverken Menneskekierlighed eller den i ethvert andet Forhold agtede Retfærdighed selv i Ordets egentlige Betydning dermed kan bestaae. Men ere disse Ting da virkelig nyttige? Have alle rige, mægtige og blomstrende Nationer da tillige været lykkelige og og vise? deres Borgere ved disse Egenskaber udmærket sig frem for alle andre? Ere og have rvertimod ei mange smaa og fattige, ja lider beröimte Folk i den Henseende været hine meget at foretrække. Sveitsernes Uskyld og Lykke har intet andet Folk mere priist end Britterne. Fölte de derved ikke selv hvor misundelsesværdig en Lod det maa være, enten ei at kiende, eller at foragte de Skatte, for hvis Erhvervelse de Fleste saa let opoffre deres egen Tilfredshed og Sieleroe? Endog hos Barbarer og vilde Folk have de samme beundret Sæder, som fra deres egne vare saa forskellige. Er det Misundelse, som har drevet dem til paa begge Steder ved deres Guld at fordærve dem? Have blandt de störste og mest cultiverte Nationer Uskyld og Lyksalighed ei maattet vige for den Usædelighed, som Magt, Rigdom og dennes fast uundgaelige Misbrug har indfört? Betragte de ikke selv deres höieste Flor almindelig som den Tidspunkt, i hvilken Alt, hvad Mennesker med Rette holde for ædelt og önskværdigt, mærkeligst har begyndt at forfalde? Man kunde troe i Batavernes Exempel at have fundet et Beviis for, at Overdaad og Usædelighed af saadan Flor just ei ere nödvendige, men blot tilfældige Fölger. Der er sandt, Lasten har hos dem, i det mindste hiemme vidst at skiule sig under Ærbarheds og Velanstændigheds Skikkelse: men er Gier-

righed, Tyrannie og Gruesomhed i Omgang med andre Folk ei ligefuldt afskyelige? og hvo har nogensinde drevet disse Laster til en grueligere Spidse end netop dette Folk? Have de ikke paa Amboina derfor oprettet sig et evigt Skiændselsminde, og hvo har mere vedligeholdt det end de selv? Om deres Sparsomhed, Afholdenhed, ikke Kiærlighed, men Libhaverie for visse Kunster og Videnskaber har forskaffet dem en Lykke, hvilken de uden saa uhyre Rigdomme ei havde kunnet nyde, er vanskeligt at troe, dersom Pengestolthed og Misundelse, Ligegyldighed for de vigtigste eller vor Natur mest forædlende Gienstande, dersom Punktighed, Kunstlen og Smagløshed ere lidet skikkede til at forøge Livets virkelige Nydelser. Fremmede kunne være blevne indragne af den med Orden og Reenlighed forbundne Tarvelighed, der hos dette Folk findes saa afstikkende: men Intet foraarsager saa let Kiedsommelighed og omsider Væmmelse som uafbrudt Aarvaagenhed for utallige Smaating, som en almindelig Sædvane ei tillader at forsømme: ei heller kan den i Længden bestaae uden hos et saa koldt og phlegmatisk Folk. Men ikke nok med, at det, man ved Staters høieste Velstand pleier at forstaae, ei altid udgiör Borgernes sande Lykke, og at altsaa Stræben for dens Vedligeholdelse og Formerelse tidt kan være dem til Skade: der kunne endog indtræffe saadanne Tilfælde, hvori Statens Opløsning selv er et langt mindre Onde, end de Fleste forestille sig, ja, et virkeligt Gode. Var politisk Frihed og Uafhængighed uden Undtagelse nyttig for Statsborgere; saa maatte der intet saa lidet Samfund være, som jo burde trakte derefter. De større Stater maatte da opløses i mindre, og saaledes gaae tilbage til dens første Begyndelse. Der vilde da blive ligesaa mange Stater som Municipalite-

ter: og hvø kan vide, om de igien ei burde deele sig saa længe indtil Familieselskabet alene blev tilbage. Hvilken Størrelse der for enhver Stat er den gavnligste, er et Spørgsmaal, som overhovedet neppe lader sig besvare. Vi finde den baade saa forskiellig, og Folkenes Tilstand i Henseende til Lyksalighed og Kultur derefter saa vanskelig, ja umuelig at bestemme, at Erfarenhed ei kan lære, hvilken der er den bedste. Mange Stater ere saavel i ældre som nyere Tider opløste og med andre sammensmeltede, uden at det af denne Forandrings Følger i Almindelighed er klart, om Indbyggerne derved have tabt eller vundet, omendskiöndt man vel i enslige Tilfælde med nogen Vished kunde bedømme denne Sag. Men her beroer det dog alene paa Omstændigheder: i en Stats Natur og Væsen selv er det intet, som fastsætter en vis Størrelse som nødvendig til dens Endemaal. Civilisationens Stræben har altid gaaet ud paa at forbinde det Afsondrede og Deelte. I det nyere Europa ere derover mange besynderlige Stater som saadanne undergaaene: men, hvo tør paastaae, at Folkene derfor, Spørgsmaalet om Ret og Uret tilsidesat, ere blevne mindre lykkelige, eller at de vare blevne det i en höiere Grad, om ethvert havde beholdt sin Selvstændighed og oprindelige Forfatning? Maa man om de første Enevoldskongers Charakter, der enten paa engang eller efterhaanden have samlet en Mængde smaa Stater til et Heelt, tænke som man vil; saa er man dog almindelig af den Mening, at Sikkerhed og Velstand derved er rykket langt mere frem end tilbage: hvorvidt saadan Staternes Forening, Folkenes sande Velfærd ubeskadet, kan strække sig, er vanskeligt at afgjøre. Paa Organisationen og Regjeringens Aand kommer der uden Tvivl fornemmelig an. Er altsaa hverken Rigdom og Magt eller engang

Selvstændighed i alle Tilfælde Stater nyttig: men bör Nyttens alene bedømmes efter disse Tings Forhold til det høieste Gode; saa kunne de Regler, hiin foreskriver, med Moralloven ei heller være stridige: saafremt man ellers tilstaaer, at Sædelighed, Lyksalighed og det høieste Gode i Grunden er det samme. Skulde Nogen kalde denne Sætning i Tvivl, saa vilde han gandske vist gjøre det saavel med Hensyn til det private som offentlige Liv: thi lykkelige og vise kunne Nationer dog paa ingen anden Maade blive end Private. Men, er man derimod overbeviist om dens Rigtighed, maa man ogsaa, for at være consequent, ligeledes erkiende dens Anvendelighed paa Begge. Det følger derfor heraf, at, hvis Nyttens tages i dens høieste og ædleste Bemærkelse, er det samme nyttigt for Selskaber som for enslige Borgere, og Pligterne, saavidt de heraf alene bör udledes, ogsaa de samme. Staten fordrer intet andet end Menneskeheden selv: Selskabet mellem Folkene er ligesaa naturligt og nødvendigt som det mellem Borgere og samme fælles Nytte forener dem med det mest broderlige Baand.

III. Men da det om fælles Nytte hidindtil Anførte, som jeg strax erindrede, vel hverken for den almindelige Forstand eller for de fleste Statsmænds selv vil være nok indlysende; saa ville vi nu lade dette fare. Vi ville tværtimod forudsætte eller, som man troer, af Erfarenhed derom overtjede, med Mange holde det for afgjort, at der ei gives noget bestandigt Gode, men at Alt er vakkende, og at man aldrig efter nogen Fornufts Idee, men af sandsynlige Formodninger alene om hvad der sædvanlig skeer bör vælge og forkaste. Det er da bekiendt, at, hvilken Mening angaaende Ondt og Godt end Mennesker offentlig anrage;

saa tragte de Fleste dog ei saa meget efter nogen Ting, som først Befrielse fra Smerter og angstlige Bekymringer, dernæst Besiddelse af en Forraad eller ligesom et Slags Oplag, hvoraf de altid kunne tage frem hvadsomhelst der falder dem ind at begiere. Men, da Penge dertil ere det almindelige Middel, saa er Begierlighed derefter hos Høie og Lave bleven grændseløs. Thi, saasom det Godes Væsen endnu ei gandske er bestemt eller overalt bekiendt, men det derimod ved alle Stemmer er vedtaget, at hvo der eier Penge, naar han kun vil, let erholder alt det Övrige, ei Dyd og Viisdom engang undtagne, saavidt nemlig disse ei beroe paa Natur og Fornuft alene, men tillige paa Kunst, Underviisning og mange udvortes Hielpemidler; saa maatte heraf følge, at Penge sædvanlig agtes, om ei for det høieste Gode selv, dog for sammes Stedholder eller Repræsentant, og for saa meget ønskeligere, som hint, en Skygge ligt, inden et Öieblik slipper os af Hænderne, disse tværtimod kunne befoles, giemmes og overalt i Gierningen fremstilles. Da vi altsaa efter Begrebet ei om Noget, der overhovedet nytter, men om en bestemt Gienstand, hvorved man i ethvert Tilfælde kan erholde hvad man ønsker, nu skulle bedømme Staters Pligter mod hverandre; saa synes det hele Spørgsmaal derpaa at gaae ud, om disse paa samme Maade som enslige Borgere kunne erhverve Penge, og om det altsaa er Stater, baade paa det at de kunne opdyge og sikkre deres Rigdomme, saa magtpaaliggende, at de mod andre iagttage samme Pligter, uden hvis Efterlevelse af deres egne Borgere, de heller ikke selv kunde være lykkelige og velbeholdne. Der hersker da for det første fast om ingen Sætning blandt alle civiliserede Folk saa megen Enighed som om denne, at en varig og stedse stigende Velstand især befordres ved en

bestandig Fred, hvorved Eiendom bliver sikkert og alle Kunster eller Vindskibeligheds Grene, der tiene til at erhverve Rigdom, blive blomstrende. Men hvorledes er saadan Fred muelig uden indbyrdes Tiltroe og Velvillighed? i hvis Sted man dog vel maa tilstaae, at Frygt, Aarvaagenhed eller Magtens Ligevægt ei gjør samme Nytte: og kunde derom være nogen Tvivl, saa har, som jeg siden skal vise, baade det gamle Grækerlands og det nye Europas Historie, hvis Statskunst hidindtil fornemmelig har bestaaet i disse Midlers Anvendelse, tilstrækkelig afgjort denne Sag. Der findes vel de, som have foreslaaet heller ved alle Slags physiske saavel som moralske Grændser at afsondre Folkene fra hverandre. Nyelig har endog en berömt Philosoph gientaget og efter sine Principier omarbejdet samme Forslag. Men nöde Jöder og Spartaner da vel Fredens Goder i höiere Grad end andre Folk? Have Hindus og Ægyptier ved deres besynderlige Skikke, de sidste endog ved Landets naturlige Grændser da været mere betryggede for Overfald og Ödelæggelse? Sandt er det, at levende saavel som döde Ruiner af deres forrige Herlighed endnu ere tilbage, men denne Herlighed selv er længe siden forsvunden, og hine selv have de ei paa anden Maade kunnet bevare end ved tilligemed nærværende Magts og Velstands Opoffrelse at forsage alt Haab om i Forbindelse med Fremmede at skride frem til et höiere Maal. Og er vel af saadan Tankemaade andet Udfald at vente? Mon heraf ikke følger andre Nationers Foragt, Had og, hvad der endnu skader meget mere, Aands Armod og Indskrænkning, da inter Folk af sig selv enten er saa rigt eller vist, at det jo for at bringe det deri endnu videre trænger til andres Hielp og Omgængelse. Vi finde derfor, at hos Nationer, der saaledes have

isoleret sig, have de største Mænd dog Landets Sæder eller Love tiltrods, altid søgt at brække disse Skranker ned. *Psammitichus* aabnede Ægyptens Kyster og Havne for Fremmede. *Pausanias* og selv *Agésilas* stræbte med Lacedæmonierne at forene foruden det hele Peloponnes mange flere græske Stæder saavel i Asien som Europa: og kunde de første vel ellers være bleven til en herskende Stat? Skulde de ved noget andet Middel naae det samme, maatte de have behandlet disse Bundsforvante paa samme Maade som for Messenierne, ved at gjøre dem til Slaver, indskrænke deres Eiendomme og Nydelser, ligesom sine egne, til en Jernmynt, Vandet af Eurotas og hiin berygtede sorte Suppe: men saa er hverken offentlig eller privat Velstand muelig at erhverve. Med Jøderne forholdt det sig forðum og maatte herefter forholde sig ligeledes, hvis de nogensinde fik deres Statsforfatning igien, at de ingen andre end ødelæggende Krige kunde føre, og, hvis de deri bleve Seirvindere, skulde de overvundne Folk enten drives ud eller blive solgte til Slaver, at de ikke, naar de som Frie kunne blive under Patroners Herredom, disse da ved idelig Omgang eller blot Berørelse skulde blive besmittede deraf. Saaledes at afsondre Stater er derfor vel især andre til Skade, men heller ikke nyttigt til hines egen Sikkerhed og Velstand. Thi Manges Had føder dog omsider en upaarvivelig Undergang, og et eensomt Liv er saa langt baade fra Vellyst og Overflodighed, at hvad enten Stater eller enslige Personer vælge det, maae de tillige gjøre et Slags frievillig Fattigdoms og Afholdenheds Løfte og det i aandelig saavel som legemlig Henseende. Da nu hverken Salomon, eller *Pausanias*, *Psammitichus* og andre saadanne Mænd derved vilde lade sig Hænderne binde; saa indgik de Forbund baade med

Naboer og andre langt bortliggende Folk, men maatte da tillige overtræde sin egen Nations særegne Skikke og Forordninger og give Anledning til at dette med hine mere eller mindre blev efterhaanden sammenblandet. Til Nationers Fred og Velstand er der altsaa intet andet Middel end de Dyder, hvorved samme Lykke fremmes i det private Liv. At denne Sandhed hidindtil enten saa lidet er forstaaet eller befulgt, maa man ligesaa lidt undres over, som at Borgere heller ikke uden ved Loves Tvang sædvanlig ville leve derefter. Thi skiönt den overhovedet er noksom klar, saa udfordres der dog mere end almindelig Indsigt til rigtig at anvende den, ja, foruden Kundskab om den menneskelige Natur, Tingenes Forhold til samme, tillige Færdighed og Övelse. Af Mangel paa begge Dele maa en indfört Retsorden lede dem giennem mange ubekiendte Stier og tidt Omveie, som de selv hverken havde været istand til at bane sig, eller uden Anförsel at udfinde. Det kunde alligevel falde Nogen ind at paastaae, at indbyrdes Frygt er et langt sikkrere Middel til Freds Vedligeholdelse mellem forskiällige Folk og Stater. Saa liden Menneskekundskab, hvoraf Statsmænd fornemmelig bramme, end denne Mening forudsætter, saa ligger denne dog til Grund for det saa kaldte Ligevægts System. Men hvor mange blodige Krige har ikke samme baade været Aarsag, og maaskee endnu tiere Paaskud til, om man endog hos de Gamle kun vilde regne deres Begyndelse fra *Pericles's* eller hos de Nyere fra *Franz den förstes*, ja, kun fra *Wilhelm den tredies* Tid. Ei heller var andet Udfald at vente. Thi uden indbyrdes Mistanke kan saadan Ligevægt ingenlunde holdes vedlige; men denne Gemytsbeskæffenhed retfærdiggör tillige Brugen af enhver gunstig Leilighed til ved Magtens Udvidelse at for-

skandse sig selv: hvor meget mere maae andre Lidenskaber, som aldrig udeblive, lægge Vægt til dens kolde og forsigtige Beregninger? Men lad os sætte, at dette System engang var bragt til Fuldkommenhed, og, hvad dets Talsmænd formodentlig ville sige, at de derfor hidindtil førte Krige vare de nödvendige Giæringer, der i Naturen selv altid gaae foran Tingenes Fasthed og ordentlige Gang. Hvo indseer ikke, at intet kan være ubestandigere end just Ligevægt, hvilken den mindste Omstændighed, der uden fra og af os uafhængig kommer til, ophæver. Naar derfor hint politiske Mesterstykke var fuldbragt, hvorpaa man i Secler har arbejdet, saa behövedes der dog intet andet end et eneste overordentligt Genie for at kuldkaste det. Thi hvor stor Overvægt et saadant kan give ei blot en lige mægtig, men endog en meget svagere Stat, have Philip, Alexander og Friderik den anden noksom viist. Desuden er Ligevægt, hvis endog muelig, Död, og en bestandig evig Död. Dette System synes derfor mere skikket til en uafbrudt Virksomheds og Aarvaagenheds Befordring end til Freds og Sikkerheds; men Historien lærer, at dertil aldrig mangler anden Leilighed, og Fornuften foreskriver denne Virksomhed saavel ædlere Bevæggrunde som et langt værdigere Maal. Andre mere skeptiske Personer turde maaskee kalde den Sætning selv i Tvivl, at bestandig Fred, Sikkerhed og indbyrdes Tillid fremmer Vindskibelighed eller de nyttige Kunsters Flor, og fölgelig Erhverv tillige eller Rigdommes Opdyngelse. Det kunde maaskee forekomme dem, som om Kunstfliden omsider maatte slöves ved ensformig Anstrængelse, hvis Frygt og Fare ei bestandig underholdte Kiærlighed til det Erhvervede og hvæssede vor Lyst til Mere. Men er dette da virkelig Tilfældet i ordentlige og velind-

rettede Stater? Have Japan og China vel enten indvortes Uroligheder eller udvortes Krige deres Velstand og Vindskibelighed at takke? Vilde Holland være bleven mindre rigt og mægtigt, hvis det mere havde vogtet sig for at tage Deel i de store Staters Tvistigheder og med mere Beskedenhed indskrænket sig til indvortes Anliggender, eller, isteden for frivillig eller tvungen at föie sig efter sine Stormænds herskesyge Planer, heller havde søgt at mægle Fred? Avler ei ogsaa Freden Kappelyst? Maae saa Manges Begiærlighed efter det Samme ei opmuntre til Anstrængelse? og maa ei den Tömme selv, som en vel haandhævet Retsorden lægger paa Lidenskaber og Egennytte, holde Mennesker i en ideelig Bevægelse? Kiærlighed til saadan Orden selv udelukker ei Om-sorg for Enhvers egen Individualitet: at udfinde Midler til at forene denne med den for det almindeligste Bedste er en Opgave, som ingen uden yderste Flid og Opmærksomhed kan, men under en fredelig Forfatning dog nødvendig maa see til at løse. Jo større Sikkerhed for Liv og Eiendom der gives i besynderlige Stater ei alene mod Vold og Undertrykkelse, men tillige mod List og Rænker: jo mere almindelig Velstand, som i de forhen forenede Nederlande, og i det mindre rige, men ikke mindre lykkelige Sveits; desto mere Sædelighed: eller omvendt, hvor Folkets Sæder ere lidet fordærvede, der hersker tillige Sikkerhed og Velstand. Hvad der blandt disse tvende Stykker bör ansees for Aarsag eller Virkning er vanskeligt at sige; fordi begge som udvortes og indvortes Aarsager vexelviis bestemme hverandre: imidlertid ere de udvortes overhovedet de mægtigste, og fölgelig kan Sædelighed med Rette betragtes som hine verdslige Fordeles Grundvold. Hvad der saaledes gjelder om besynderlige Personer og Fa-

milier, maa dette da ei ogsaa gielde om hele Folk, som enslige Medlemmer af den store Stat, der indbefatter alle andre? Dyden er nyttig til alle Ting: Rigdom og Overflod selv kunne hverken bedre vindes og bevares, eller bruges paa nogen anden Maade. Blandt de forskiellige Meninger om national Velstands sande Kilder, som de sidste for det Nyttige saa bekymrede Tidsaldre have bragt paa Bane, synes den om en almindelig og ubehindret Handelsforbindelse mellem alle Folk at være bygget paa de mest liberale Grundsætninger. Man kan i mange Stykker være af andre Tanker end Forfægterne af det saa kaldte oekonomiske eller physiocratiske System, især hvad Maaden angaaer at udføre det paa, samt de Betingelser, under hvilke det er mueligt, og de Forsigtigheds Regler, som man derved maa iagttage. Men neppe vil Nogen kalde det i Tvivl, at, hvis alle Nationer kunde bringes til virkelig Enighed i denne Sag, vilde en frie Meddelelse af Naturens og Kunstens Frembringelser være ligesaa gavnlige for hvert besynderligt Folk som denne Frihed er det for de adskillige Provindser af samme Stat; hvori man ogsaa til den Ende ved Veies og Kanalers Anlæg og ved ethvert andet oprænkeligt Middel søger at lette Stæders og Landskabers Mellemligheder. En fælles Regjering, der ei kan være mistænkt for Partiskhed, hindrer, at ingen udsues eller forfordes af den anden. Alles Lyst til Nydelse vækker ogsaa Lysten til Arbeide for at frembringe hvad Andre kunne behøve; efterdi ingen faaer uden at give Noget i dets Sted. Foruden den Nödvendighed, som Lovene paalægge, til at afholde sig fra al Slags Uret, have de klogeste Kiöbmænd selv indseet eller i det mindste offentlig erkienet, at, som der, de kalde Kredit, er Sielen i al Handel; saa kan denne uden Redelig-

hed ei bestaae. Fornemmelig pleie de, der formedelst vidt udbredte Forbindelse mod fremmede Kiøbmænd i mange Lande troe sig ophøiede over Mængden af dem, der drive samme Forretninger i det Smaa og inden en liden Kreds, at paastaae, at nærværende, men uretmæssige Fordele ei let kunne friste dem, der ere skikkede til at fatte store Planer og paa eengang at oversee saavel den tilkommende som nærværende Tid. Denne Paastand er i sig selv uden Tvivl meget rigtig, om man end ei vil indrømme, at de, der helst føre saadanne Tankesprog i Munden, om Sagens Rigtighed just ere saa overbeviste, at de ei tillade sig nogen Undtagelse derfra. Men for den Anvendelses Skyld, som jeg deraf agter at giøre, er dette nok. Retfærdighed, ja, Ædelmodighed selv ere baade for enhver Person især og for det hele Selskab eller flere saadanne det sikreste Middel til varig Fordeel eller Vinding; thi hvad man for Öieblikket kan opoffre bærer ofte for Eftertiden langt rigere Frugter end den strange Ret alene kunde forskaaffe. Skulle derfor Handels Fordele have nogen Bestandighed, saa maae de paa disse Dyder være grundede. Egennytten, jo mindre den er indskrænket enten til Tid eller Sted: jo mere den omfatter alle, desto nærmere kommer den Dyden selv eller ytrer sig i det mindste paa samme Maade. Det er saa langt fra, at Sædelighedens Love paa private Forhold ere mere passende end paa de offentlige, at snarere det Modsatte kunde synes rigtigt. Thi i de første kommer det Nærværende, i de andre det Tilkommende mere i Betragtning: i hine gielde Hændelser og Undragelser, i disse kun almindelige Love: ligesom de, der i Lykkespil enten vinde eller tabe, vel i enslige Tilfælde kunne giøre Regning paa den Gudinde, af hvilken de bære Navn; men overhovedet

nödes hun dog ogsaa at rette sig efter Sandsynlighedens Regler: og hvo der altsaa, som Stater, bestandig blev ved at spille, vilde sandelig blive bedragen, hvis han fulgte nogen anden Regel end den slet hen almindelige, som Sædelighed alene foreskriver. Ei heller vilde dette lettelig skee, hvis de, der styre Staternes Anliggender, ei meget oftere spillede deres egen end der Selskabs Rolle, hvilket de forestille. Thi saa stor Uvidenhed kan sielden lægges dem til Last, at de jo indsee hvor aldeles sædelig denne Rolle burde være; men, da de betragte sig selv som et Slags Paddhatte, pludselig opkomme for ligesaa hastig at forsvinde, og ingen sand Udödelighed enten ønske eller haabe, saa drage de Staterne med sig ned i samme Grav, og forblinde Folkene med det samme Skin af Nytte, der har fortryllet deres egen Siel. Jeg vil hermed ikke nægte, at det med de her beviste Sætninger kun da har sin fuldkomne Rigtighed, naar man kunde stole paa, at alle andre eller dog de fleste Folk dömt og handlede derefter, og jeg tilstaaer, at i modsat Tilfælde tusinde Omstændigheder kunne indtræffe, hvori Klogskab byder at afvige derfra; saa at derved Retfærdighed og Nytte tidt blive gandske stridige. Imidlertid er den Retsorden, hvilken man saavel mellem Nationer som Borgere søger at indføre, selv ligesaa let af en vel forstaaet Egen nytte som af noget andet höiere Princip at udlede: og neppe vil eller havde det nogensinde viller lykkes at forskaffe den det almindelige Bifald, hvormed den hyldest af Uretfærdighed selv, der som man ei indsaar, hvor fordelagtig dens Iværksættelse maatte blive. Men saa vanskeligt er det at bringe Mennesker til nogen Enighed med sig selv, at, uagter de sædvanlig indrømme det Anførte, saa er intet dog almindeligere, end at saavel det ene Folk

ved visse Privilegier og Fortrin søger at undertrykke andre, som at en Stand eller Kaste mod Statens øvrige Borgere handler ligesaa. Saa længe nu denne Stræben endda vedvarer, fordi man til Maalet endnu har langt tilbage, er den vanskelig at overtude om sin Vildfarelse. Men ligesom den bekiendte Midas først indsaae sin Daarlighed, da Alt for ham forvandlede sig til Guld; saa vilde den Begjærlighed, der river enhver nyttig Ting til sig alene, ogsaa gandske sikkert blive viis, hvis den engang fuldkommen blev tilfredsstillt. Britterne f. Ex., der nu omstunder ved Enehandel have vidst at tilvende sig den største Deel af den hele Verdens Rigdomme, hvor vilde de ei finde sig bedragne, hvis det omsider lykkedes dem at bringe alle andre Folk under der Armod og Trældoms Aag, under hvilket Bengalens Indfødte sukke. Til hvem vilde de da sælge saa megen Overflod eller deres egne Fabrik- og Manufacturvare; thi Betlere og Slaver vare ei istand til at betale dem? Maatte de ei omsider opraadne i dens Magaziner? Eller vilde de selv forbruge dem, maatte de da ei omkomme ligesom af Ufordöielighed og Overmættelse? Jeg maa herved derhos bemærke, at det Princip, hvorefter man saaledes handler mod andre Nationer, i samme Stat nødvendig tillige maae vise sin fordærlige Retning til en uindskrænket personlig, ei længere fædrenelansk eller statsborgerlig, Egoisme. Erfares denne Virkning ikke der og paa de fleste Steder allerede, da en Borgerklasse bestandig, saa vidt mueligt er, undertrykker de andre, og Mængden overalt for nogle Faa er tilpriis, som nære sig af dens Elendighed og Undergang? Saadanne Nationer maae ikke smiggre sig med den Tanke, at, hvis de troelig arbeide paa at udføre deres Lederes Planer, saa ville de Rigdomme, der hidindtil ere bleven staaende ligesom

i nogle Søer eller Damme, snart oversvømme og frugtbargjøre det hele Land, at alle Landsbyer da ville blive forvandlede til prægtige Stæder, alle Huse til Paladser, enhver Indbygger i Sammenligning med andre Landes som Tyrus's Kiøbmænd til Konger og Fyrster eller deres glimrende Vasaller. Nei, den samme Misundelse, hvormed deres Kiøbmænd nu forfølge andre Folk, vil og maa tillige lede Rigmanden i hans Forhold til Medborgerne. Han vil grave disse Søer saa meget videre og dybere endog med Naboemarkenes Indskrænkning og Ödelæggelse, eller aflede dem i Havet ved Kanaler, heller end at tillade nogen Oversvømmelse; brænde sine Forraadshuse eller mæske og pryde sine Creature, paa det han ei skal nödes til deraf at uddele enten Belønninger eller Gaver: Jordens egen Gröde og frivillige Frugter vil han, som Hollænderne med Muskattraet paa Molukkerne, för udrydde, end at han ligegyldig skulde see Prisen falde med indtil almindelig Deeltagelighed og Nydelse. Hvad skulde bevæge disse Herrer til at handle paa nogen anden Maade? Velvillighed? men hvorfor ytrer denne sig ikke da ligesaa vel mod alle Folk? Kiærlighed til Fædrelandet? Men hvorledes kan denne vel med hiin Egoisme bestaae, som, hvis den ellers er enig med sig selv, og det bliver den stedse mere og mere, ingen anden Gienstand end den enslige Person kunne have? Ligesom Velvillighed bestandig udbreder sig, jo bedre den bliver sig sit rette Maal bevidst; saa bliver Egennyttens dermed altid snevrere: denne rummer ikkun et eneste, hiin omfatter alle Mennesker i sit vide Bryst. Ved fremmede Folks Undertrykkelse blive fremdeles Overflödighedens Kilder stedse mere og mere tilstoppede. De frugtbarste Jordens Egne ere af Mangel paa Vindskibelighed virkelig fattige. Thi Vindski-

belighed trives ikke uden Frihed og Opmuntringer: men hvad enten egne Despoters eller fremmede Kiöbmænds Udsuelser dertil er Aarsagen, saa er det dog lige vist, at Egennytten paa den ene, Fortvivlelse paa den anden Side, ligesom der, saaledes overalt maa forvandle vor Jord til en Udörken, og at et eensligt Land, der, som en Oase, hævede sig i dens Midte, omsider dog selv maatte prøve samme Skiæbne, naar den skiulte Vandaare blev ud-törret, hvoraf det alene fik nogen Vederqvægelse. Men det, som Nationerne, for ved egen Flid at blive mægtige og rige, saa höiligen trænge til, er fælles Kappen om det Samme, er alles Beqvemhed til ligeledes at frembringe Noget, hvortil andre ei have samme Midler i Hænderne, og Evner til paa alle Sider ved Omtusking at forskaffe sig, hvad enhver önsker eller virkelig kunde behöve. Vilde man isteden for lovlig Handel sætte Underfundighed, Ran eller Tyverie: blev noget Folk, som fordem Skandinaviens Indbyggere, mægtigt nok til ustraffet at udplyndre Fremmede; vilde der da vel omsider blive meger mere at röve tilbage, og maatte ei de Flestes Forfatning omtrent blive den samme som paa Cypem og andre Steder i det tyrkiske Rige, hvor baade Landmand og Börger fast intet mere har at yde, og Besiddelsen blive Voldsmændene selv til Byrde. De ved ideligt Strandhug, Skænden og Brænden hærgede Kyster give Söeröveren selv ei længere noget Tilflugtssted: han nödes dog tilsidst at skaane dem blot for sin egen Skyld. Spanien er ved Americas Erobring og Indbyggernes Udryddelse ikke bleven rigere. De Fordele, som England af Hindostans ligesaa frugtbare som uhyre Landstrækninger og af Indfödtes fremtvungne Sved kan höste, ere i Forhold lidet vigtige, og opveies af de Bekostninger, der maae giöres for at forsvare

hine himmelraabende Synder, hvøved det er undertvunget. Hvad Moderlandet selv derved virkelig vinder, vilde være meget mere, hvis det indskrænkede sig til en blot lovlig Handels Fordele, derved opmuntrede Folkene til en frivillig Flid, og satte dem istand til at kiøbe fremmede Vare for ligesaa høie Priser som det nu nödes til at sælge sine for meget lavere, end de ere værd. Den störste Fordeel falder ikkun i deres Lod, der, som Europas Afskum, kunde rense Fædrelandet, hvis de aldrig mere vendte tilbage, og derved bevise det den störste Tieneste: nu udbrede de tværtimod ved deres Hiemkomst en nye Sæd til al Slags physisisk og moralsk Fordærvelse. Fornemmelig maae de Grundsætninger, hvorefter de i hint Uretfærdighedens og Egennyttens Kaanaan have vænt sig til at handle, være dem alt for dybt indgroede til at de nogensinde kunne afvige derfra. Deres uhyre Rigdom maa sætte dem istand til her paa nye at bringe dem i Udövelse: deres Underviisning og Exempler overalt finde Lærlinger og Efterlignere; saa at, hvad Modstand end den gamle Religion eller Philosophie kunde giøre, disse dog lettelig overvindes, og Egoismen des snarere naae den Modenhed, hvorom tilforn er talt. Hvad Indien nu er for Britterne, det ville de mere nærliggende Lande, det vil hele Europa blive, hvis hines Statsmænd opnaae deres Öiemed. Vi ville allesammen blive deres Slaver: for dem ville vore Marker bære Korn, for dem vore Biergværker indeholde Metaller: for os vil der intet være tilbage uden mod en ringe Daglön at bearbejde dem. Saavidt havde fordem Hansestæderne vel endda ikke bragt det med de nordiske Riger; men hvo kan tvivle paa, det jo var kommen dertil, dersom vore Königer ei havde vidst i Tide at afkaste saadant Aag? Og nu disse

Kiøbmænd selv, ville de derved blive rigere end hidindtil? Gand-
ske vist ingenlunde. Arbeidsfolkene ville stedse blive færre, Mo-
det tabt, og de Fordele, som Fremmede deraf drage, ville ei en-
gang erstatte den karrige Løn, som de ved sine Plageføgeder bli-
ve nødte til snarere længe forud at forskyde end efter fuldendt
Værk at erlægge. Fremmed Udsuelse lønner sig endnu slettere
end den indenlandske, fordi Opsynet her dog kan være strængere,
og de uundgaelige Bekostninger ere meget ringere. Paalægger
derfor Egennyttens selv Herrer mod deres Tienere Retfærdigheds
og Menneskeligheds Pligter; saa maa Grundene dertil for et mæg-
tigt eller herskende Folk mod andre være langt stærkere: de al-
mindelige Sædelighedens Love kan dette følgelig endog mindre
end hine ustraffet overtræde. Saaledes havde Spanien af sine Ko-
lonier paa Hispaniola og Cuba i Begyndelsen liden Nytte. Mange
nye Sølv- og Guldværker har man i Peru selv været nødt til at
nedlægge, fordi Omkostningerne langt overstige Gevinsten. En
forkert Benyttelse opslugte Fordelene og den sidste Grund dertil
laae altid i Giærrighed og Tyrannie. Det var let af andre euro-
pæiske Koloniers Exempel i alle Verdens Parter at bevise det sam-
me. Abbeden Reynal alene kunde dertil levere Materialier nok.
Den Carthagiske og Phoeniciske Handels Vidtløftighed er os alene
nogenledes bekjendt. Men kiendre vi tillige deres Handels virke-
lige Historie, deres Kiøbmænds Udsuelses System, der i alle Han-
delsstater har været det samme, og tillige deres Klagemaal over
uhyre Udgifter med stedse formindskede Indtægter; saa vilde vi
deri upaatvivlelig finde nye Forsætninger til dette Beviis. Men
efterdi der dog findes nogle Stater og offentlige Personer, der for-
agte baade Rigdom og Nydelse, men derimod, som de ældre Ro-

mere, giöre Magt og Herredom eller en derpaa grunder Ære til dens Endemaal; saa spørges om hvad der i dette Tilfælde til Öiemeder er nödvendigt vel kan erholdes uden de Loves Overtrædelse, som Sædelighed i det private Liv foreskriver. Vi kunne, hvad denne Sag angaaer, bemærke, at, saalange de med stadigt Blik forfulgte dette Maal alene, behandlede de overvundne Folk altid med saa megen Mildhed og Retfærdighed, at disse med romersk Overherredom kunde ønske sig til Lykke, og til intet Oprör fandt sig fristede. Provindsernes Udsuelse og Misfornöielse begyndte först, da Overdaad og Giærrighed havde sneget sig ind hos det romerske Folk, og dette naturligviis. Thi hvo der intet attraaer, uden at regiere, gör det alene, fordi han föler ei alene den physiske men tillige den moralske Kraft, som gör ham skicket til at före Regieringen til Undersaatternes eget Bedste. Nu er det vel rigtigt nok, deels at Ideen om dette Bedste ofte kun dunkelt svæver de Herskesyge for Öinene, hvoraf utallige Misgreb komme; deels at enhver besynderlig Stræben, ogsaa den efter Herredom, naar den ikke styres af tydelig Indsigt, gemeenlig gaaer meget videre, end den burde, og derover indvikler Nationerne i uendelige Krige, der, ligesom Ukrudet, saae sig selv: hvilket hverken for den nærværende Slægt eller engang for Efterkømmene altid er til virkelig Nytte. Men Spørgsmaal er jo heller ikke, om Uvidenhed og Lidenskab ei ofte forlede til de største Vildfarelser, hvad enten man gör Magt, Rigdom, Vellyst eller Dyden selv til Endemaal; men om hvad der af ethvert Princip eller af enhver Grundidee rigtig følger. Nu er Lyst til Herredom grunder paa Fölelsen af Kraft: denne Fölelse kan feile, og feiler ofte i det man tiltroer sig selv mere, end man er istand til at udføre.

Alligevel, hvo der virkelig er skikket til at herske, og derfor gierne vil öve denne Kraft, kan, saasomt han engang opnaaer sit Önskes Maal, ei ander end regiere vel: thi Fornuften vil, at de Bedste skulle regiere, og disse bör nödvendig lyde dette Kald. Grækernes og Romernes Herredom var derfor saa langvarigt og gavnligt for dem selv, som Velstand og Kultur derved blev udbredt i deres Provindser eller hos dens Bundsforvante. Saa længe var Baandet tillige paa begge Sider fast: og mest vare de Folk deres Herrer hengivne, som havde dem for de største Velgierninger at takke. Uagter derfor de vestlige Lande indeholdt de tapreste Nationer; saa vare disse dog Romerne langt troere end de östlige, der ikke sielden ved Leilighed toge deres Fienders Partie, og hvis Lydighed selv var ikkun Svaghed at tilskrive. Thi de sidste vare dem ogsaa meget mindre forbundne med de förste, som förend dens Forbindelse med Romerne havde levet i en Tilstand af Vildhed eller Barbarie. Krigerske Folks Herredom er tidt for begge Parter lige velgiørende, Handelsraters overalt og omsider ogsaa for dem selv ödelæggende: hos hine er Misbrug et tilfældigt, hos disse et nödvendigt Onde. Hunnerne og andre barbariske Erobrere have, som indstyrrede Bygninger, i det de knuste andre tillige nedbrudt sig selv. Gotherne og Longobarderne derimod bleve just saa meget lykkeligere og stege til en höiere Spidse, som de vidste at forene de Overvundnes Gavn med deres eget. Deres Ödelæggelser og Feudallove standsede ogsaa deres egen Fremgang saavel i Magt og Velstand som Kultur; men det Kraftige i deres Aand og Legeme meddeelte sig ved Omgang og Sammenblanding og tjente en udartet Menneskerace til Forædling. Var det mueligt ved et Slags aandeligt Chemie at afsondre hvad

der i enhver menneskelig Handling er lædt eller godt fra de Slakker, som Uvidenhed og Egennytte sætte til; og kunde man ligeledes i Henseende til Følgerne med nogen Nöiagtighed bestemme, hvad der er enhver af disse Aarsager især at tilskrive; saa vilde man gandske vist af Erfarenhed kunne lære, at hvad der i Udfaldet virkelig har været godt, altid har haft en sædelig Grund, og hvad tværtimod skadeligt eller ondt, af Usædelighed sit Udspring. I Verdens Historie vilde dette være saa meget tydeligere, som den fremstiller os en lang Række af Aarhundreder, og sætter os istand til at oversee alle saavel de fjærneste som nærmeste Følger, hvilket een eneste Tidsalder eller eet menneskeligt Liv ei kunde gjøre. Ved at betragte alle Staters Flor og Undergang fra den Side kunde den Hoyedsætning, jeg her har villet bevise, faae en Klarhed, som intet eensligt Exempel kan give den; men endog kun i eet eneste at udvikle hver Omstændighed saa nøie, som til den Ende var nödvændigt, maatte lede til en Vidtlöftighed, som for Montesquieus og Gibbons Plan vel kunde passe sig, men i en almindelig Afhandling om den hele Materie ei kunde finde Sted. Intet gavner mere end Sikkerhed. Denne forlænger Nyttens eller gjør den varig. Gemeenlig troer man ved Magt og Rigdom, siel den ved Retskaffenhed, at forskandse sig mod Angreb. Stater især synes langt at foretrække de første tvende Middler for det sidste: private Personer følge tiere Een modsat Forholdsregel. Alligevel have disse, som mig synes, mere Grund end hine til at stole paa deres Magt, fordi den er mere samlet, og ingen Splid her er at befrygte; da Selskabers ei har nogen naturlig, men kun en kunstig Foreningspunct, og derfor lettere blive oplöste. I de mægtigste Stater er Sammenhængen altid mindst: de kunstige, især mo-

ralske Baand ere derfor desto mere nödvendige. Hver utallige
 Exempler fra *Mettus Puffetius* af indtil *Mazepa* og *Dumouriez*
 lode sig anföre paa hvad stridige Fordele i Selskaber formaae, naar
 indbyrdes Kiærlighed og Troskab mangle? Skulle flere Stater virke
 sammen til et fælles Öiemed, saa kunne disse Dyder alene give Vis-
 hed om et lykkeligt Udfald. De mächtigste Forbund have derfor
 næsten aldrig udrettet noget Stort enten til Forsvar eller Erobrin-
 ger, fordi de vare byggede paa Fordele, der, om de endog virke-
 lig ere fælles, dog ei kunne opveie de Forbundnes sædvanlig kun-
 alt for velgrundede Mistroe til hverandre. Thi ere Fordelene end
 de samme, saa ere de dog ei paa alle Sider lige store. Gemeen-
 lig har man ogsaa kun eet og samme nærmere Maal, altsaa kun en
 Deel af Veien i Selskab at giöre: det fiernere kan desuagtet være
 meget forskielligt, naar det ei er det nödvendige og sidste Maal,
 som Natur eller Fornuft ligedan har opstillet for alle. I Ostindi-
 en siges Malayerne paa mange Steder aldrig uden bevæbnede med
 deres Creecs eller Dolke at forlade deres Huse: endog til Samtaler
 med saakaldte Venner bringe de dem altid med. Saaledes ogsaa
 Stater. I Europas barbariske Tidsaldre besøgte Konger og Fyrster
 hverandre gemeenlig harniskede: til Giestebuder selv komme de
 ei lettelig sammen uden en Flok af deres Kæmper i deres Følge,
 hvoraf Antallet undertiden var bestemt. Hvilket Liv! Hvor liden
 Sikkerhed, Lyst og Glæde! Kan noget være gavnligt, der er om-
 spændt af saa megen Frygt og Fare? I vore Dage seer man vel
 ofte Fyrster at tilsidesætte denne Forsigtighed. Under deres Om-
 favnelser og Venskabs Beviisninger bære de vel ingen Frygt for
 hemmeligt Överfald eller skjulte Sværd; men hersker der i deres
 Mellemligheder større Sikkerhed eller Tillid? Det vilde gandske

vist være höiligen at ønske. Hvo kunde tvivle paa, det jo paa alle Sider maatte geraade til det største Gavn. Disse Ting ere saa klare og Enhver i Historien ei aldeles ukyndig saa bekiendte, at jeg derved ei behöver at opholde mig. Den eneste Tvivl, der endnu staaer tilbage, kan være, om ei en mächtig og ved sin Beliggenhed isoleret Handelstat, naar den först havde tilvendt sig Herredømmet over alle andre, uden offentlig Sædelighed dog var sikret nok mod disses Had og Misundelse. Dette kunde da alene være saa, hvis for det første dens höie Flor var uafhængig af udvortes Omständigheder; hvilket ei kan siges om nogen, langt mindre om en Handelsstat: hvis dernæst dens indvortes Styrke var grundet paa en ligesaa almindelig som usvækkelig Mening, at alle Borgeres Nytte fordrer en bestandig Anstrængelse for at holde denne Magt vedlige; men naar Mængdens Elendighed, Rigdommens Opdyngelse hos forholdsvis kun faa Borgere og disses Egennyttighed, en nödvendig Følge af den herskende Egoisme eller det mercantile System, stedse mere og mere maa svække denne Overbeviisning; hvorledes kan den da længere staae fast? Endelig maa dog den uophörlig overspændte Kraft ved Modlöshed, Vellevnet og de kunstige Middler eller Hiertesyrkninger selv som man nödes til at anvende, for at holde Mod og Fyrrighed vedlige, tilsidst blive sluppet. Men forgieves lyder Sandhedens Stemme i disse Statsmænds Ören. For at blive giennemtrængende nok til at virke paa deres offentlige, maatte den först have været istand til at forandre deres private Charakter. Det vilde da være let at lære dem Retfærdighed i Omgang med fremmede Nationer, naar de tilforn indsaae, at denne Dyd ogsaa i deres Forhold til Medborgere alene kan forsikke dem selv Fred, Værdighed og varigt Gavn.